

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
KUNSTIKULTUURI TEADUSKOND
MUINSUSKAITSE JA KONSERVEERIMISE OSAKOND

MAGISTRITÖÖ

ANU KOPPEL

MMK16

Mõisate restaureerimise küsimusi.

Rahastamine ja tegevused

Juhendajad: *Prof emer Tõnis Mets, PhD*

Dots Riin Alatalu, PhD

Tallinn

2020

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et:

1. Käesolev magistritöö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud;
2. Kõik magistritöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on magistritöös nõuetekohaselt viidatud;
3. Luban Eesti Kunstiakadeemial avaldada oma magistritöö repositooriumis, kus see muutub üldsusele kättesaadavaks interneti vahendusel.

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva magistritöö koostamise ja selle sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui magistritöö autorile ja magistritööga varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- kuivõrd repositooriumis avaldatud magistritööga on võimalik tutvuda piiramatul isikute ringil, eeldan, et minu magistritööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavaid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolivalt. Keelatud on käesoleva magistritöö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

(kuupäev)

(magistritöö autori nimi ja allkiri)

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele:

(kuupäev)

(magistritöö juhendaja allkiri, akadeemiline või teaduskraad)

RESÜMEE

Töö eesmärk ja uurimisülesanne on analüüsida ning leida lahendusi, kuidas kultuuriväärtuslikke mõisaid paremini taastada ja majandada, milliseid teenuseid pakkuda ning kas ja kuidas ajalooliste hoonete restaureerimisega muuta ruumide funktsioone. Autorile teadaolevalt ei ole Eestis varem uuritud, v.a üks bakalaureusetöö, erinevate mõisate kui ajalooliste väärtuste majandamise/rahastamise probleemistikku tingimustes, kus mõisad ei oma enam suuri maid, pärisorje ega töölisi, enamasti puudub nii põllumajandus kui ka igasugune tõsisem majandustegevus või seda on väga väikeses mahu.

Töös on vaatluse all mõisate olukord, tegevused ning riigipoolne rahastus, mis peaks aitama mõisaansambleid restaureerida ja käivitada. Võrreldi mõisate tegevusi, nende käivet, kasumit või kahjumit. Selgus, et umbes pooled mõisatest on kahjumis, mõned isegi sadadesse tuhandetesse ulatavas miinuses. Osaliselt on teiste mõisate võrdluste najal koostatud Kolga mõisa peamajale esialgne tegevusplaan.

Mõisa restaureerimiseks ja majandamiseks on vaja leida allikad, kust saada rahastus. Selgus, et aastakümnete jooksul on teenitud ja toetussüsteemidest saadud peamiselt vaid väga väikseid summasid võrreldes tegelike vajadustega. Ka väikeste toetuste saamine on keeruline. Riik küll nõuab riikliku tähtsusega kultuuri- ja kunstimälestiste väärtustamist, aga ei tee sellele kaasaaitamiseks märkimisväärseid samme. See on vastuolus Põhiseadusega, mis sätestab Eesti riigi ühe eesmärgina kultuuri säilimise läbi aegade.

Mõisate majandamist puudutavat kirjandust praktiliselt ei ole. Seega tuli leida allikad, toetuda teiste mõisate tegevustele ja enda mõtetele, kogemustele ning võrrelda tulemusi. Osaliselt on teiste mõisate võrdluste najal koostatud Kolga mõisale esialgne tegevusplaan.

Christi Tikerpäe bakalaureusetöö järeldest tuleb nõustuda, et mõisa käivitamiseks on vajalik algne suur rahasüst. Tegevustest teenitud kasumi neelab ära jooksev finantskulu. Tema arvates vajab mõis lisa toiteallikat, nt tööstust, mille kasum võimaldab mõisa pidamist ja majandamist. Seejuures võib mõis olla ka suure korporatsiooni üks lüli, millel on kindlustatud turg. Kui Euroopas on olemas katusorganisatsioonid, mis tegelevad mõisate toetamisega, siis Eestis neid ei ole.

Hea oli tutvuda mõisarahva tegevustega. Töö andis selgema ettekujutuse, mis meie mõisamaastikul üldse toimub. Kahjuks ei olnud uuringu tulemusel võimalik leida efektiivseid toetusmeetmeid, kuna need kõik on väga kitsalt piiritletud. Riigil puuduvad asjakohased

toetusmeetmed ja restaureerimiseks kuluvaid mitmeid kümneid miljoneid tuleb otsida ilmselt välismaalt.

Sisukord

RESÜMEE.....	3
Sisukord	5
1. Sissejuhatus ja struktuur	7
1.1. Historiograafia ja allikad	10
1.2. Metoodika.....	11
1.3. Töö ülesehitus	12
2. Soome mõisad.....	14
2.1 Üldist.....	14
2.2. Wiurila mõis.....	16
2.3. Wääksy mõis	27
3. Läti mõisad.....	31
3.1. Üldist	31
3.2. Bīriņi loss	36
3.3. Krimulda mõis.....	46
4. Eesti mõisad	56
4.1. Üldist	56
4.1.1. Mõisate väärtustamine	58
4.2. Mooste mõis	59
4.3. Mādapea mõis	66
5. Rahastamine.....	73
5.1. Raha taotlemise võimalused Eestis varasematel EL rahastusperioodidel.....	75
5.1.2. EAS.....	76
5.1.3. Euroopa struktuurifondi toetused	82
5.1.3.4. PRIA, LEADER toetused	86
5.2. Muinsuskaitse.....	88
5.2.1. Muinsuskaitseameti toetused.....	92
6. Majandustegevused.....	96
6.1. Üldist	96
6.2. Majandustulemused.....	97
6.3. Soome ja Läti mõisad.....	99
6.3.1. Soome ja Läti mõisate võrdlus	101

7. Eesti mõisate tegevused ja majandustulemused	103
7.1. Tegevused ja majandustulemused alates 2015. a	103
7.2. Tegusamatest mõisatest	118
7.3. Tegevused	121
7.4. Toetuste kasutegur	123
8. Maaettevõtluse mitmekesistamine	125
9. Arutelu Euroopas	130
10. Mõisamajandus	133
10.1. Majandusaasta aruannete võrdlus	135
10.2. Majandusmudelid	137
10.3. Kolga mõisa peamaja majandusmudel	138
11. Taasärkava mõisa tegevused Kolga mõisa näitel	143
KOKKUVÕTE	152
Lisad CD-l:	157
Kasutatud kirjandus ja allikad:	158
Illustratsioonid:	164
SUMMARY	167

Töö autor tänab koostöö eest – emeriitprofessor Tõnis Mets *PhD*, dotsent Riin Alatalu *PhD*, Mirje Tammaru, Asse Kook, Irina Petrova, Laura Lisel Koppel, Marina Kaas, Kevin Kendaru, Matti Käärst, Rain Airik.

1. Sissejuhatus ja struktuur

Eesti Vabariigi põhiseaduse preambulis (1992) on kirjas: Kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada riiki, mis on loodud Eesti rahva riikliku enesemääramise kustumatul õigusel ja välja kuulutatud 1918. aasta 24. veebruaril, mis on rajatud vabadusele, õiglusele ja õigusele, mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvvedele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus, mis peab tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade – võttis Eesti rahvas 1938. aastal jõustunud põhiseaduse § 1 alusel 1992. aasta 28. juuni rahvahääletusel vastu tänase põhiseaduse.¹

Rahvus, keel ja kultuur põhinevad eelnevate põlvkondade loodud pärandil ehk teadmistel, kommetel, tavadel, kujunenud keskkonnal ja laiemalt kogu kultuuriruumil. Eesti kultuuri ja pärandi säilitamine on iga oma maast ja rahvast hooliva kodaniku kohustus ja samas riigi olemasolu mõte. Kultuuri säilimine on osaliselt tagatud erinevate seadustega – Keeleseadus, Arhiiviseadus, Rahvusraamatukogu seadus, Muuseumiseadus, Kalmistuseadus, Looduskaitseadus, Eesti Kultuurkapitali seadus, Muinsuskaitseadus. Kultuurimälestis on vastavalt seadusele riigi kaitse all olev kinnis- või vallasasi või selle osa või asjade kogum või terviklik ehitiste rühm, millel on ajalooline, arheoloogiline, etnograafiline, linnaehituslik, arhitektuuriline, kunstiline, teaduslik, usundilooline või muu kultuuriväärtus. Eesti materiaalse kultuuripärandi säilimine ja hoidmine on põhiseaduse alusel pandud muinsuskaitsejate õlule. Muinsuskaitse ei nähta sageli pärandi ja riiklike põhiväärtuste tagajat, vaid pigem oma piirangutega riigi ülesehitamise, korrastamise ja uuendamise takistajat. Pärand on kultuuri ja rahvuse põhiväärtuste, aga ka majandust toitva turismi ja kultuurivaldkonna aluseks. Autentne ja mitmepalgeline ajalooline keskkond on suur majanduslik väärtus.²

¹ Eesti Vabariigi Põhiseadus.

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/pohiseaduse_preambula.pdf Vaadatud 12. XI 2017

² Riin Alatalu, Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986–2002: rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis. Tallinn: Pakett AS, 2012, lk 11–12.

20. sajandi algusest on arutletud pärandi autentsuse, restaureerimise ja konserveerimise üle. Aga kultuuripärandil on ka sotsiaalne ja majanduslik roll. Arenev turismimajandus aitas kaasa restaureerimise muutumisele päranditööstuseks. Ajaloolistele hoonetele uue kasutusotstarbe andmisest on saanud uus eesmärk. Kasvava turismitööstuse kaasabil on kultuurilised väärtused muutumas tootmisharuks, millest sõltub nii riikide kui ka miljonite inimeste toimetulek.³

Muinsuskaitseline töö kui materiaalsete objektide kaitse sõltub ühiskonna väärtushinnangutest ja ajaloo mõistmisest. Kultuuripärandi väärtustamine ja säilitamine on ühiskonna ühine kohustus. Käesolev töö vaatleb mõisaid kui kultuuripärandit ja uurib nende ellu tagasi toomise võimalusi ning hoidmist.

Autori huvi sellise uurimuse koostamiseks lähtus isiklikust kogemusest. Olen mitmed aastad olnud vastutav arhitektuurselt ühe uhkeima, kuid väga keerulises seisukorras oleva Kolga mõisa eest. Seetõttu on siin vaatluse all mõisate olukord, tegevused ning erinevad toetused, mis peaks aitama mõisaansambleid restaureerida. Teadaolevalt ei ole varem põhjalikumalt uuritud (v.a Christi Tikerpäe bakalaureusetöö⁴) erinevate mõisate kui ajalooliste väärtuste taastamise ja majandamise/rahastamise probleemistikku tingimustes, kus mõisad ei oma enam suuri maid, pärisorje ega töölisi, enamasti puudub ka põllumajandus ja igasugune suurem majandustegevus või on seda väga väikeses mahus. Kuidas on sellistel juhtudel võimalik mõisakomplekse taastada, remontida, kasumlikult tööle panna ning millises tänapäeval vajalikus funktsioonis käivitada ja käigus hoida? See oleneb mõisa praegusest seisukorrast ja restaureerimistöõde ulatusest, kas investeeritud summad end üldse kunagi tagasi toodavad. Üldjuhul mitte. Eraomanikel ei ole kümneid miljoneid eurosid, et neid riikliku tähtsusega arhitektuuriväärtustesse matta. Selle asemel on paljudel omanikel tohutult entusiasmi tegelda väärtuste päästmisega ning hoonete tööle rakendamisega. Seega on vaja leida allikad, kust saada rahastus restaureerimiseks. Eesti Vabariik, kes on objektid võtnud riikliku kaitse alla, ei eralda selleks Euroopa abirahadest perioodil 2014–2020 mingeid summasid, välja arvatud PRIA (Põllumajanduse Registrate ja Informatsiooni Amet), mille LEADER toetustes on meede 3.1. Ajaloo- ja kultuuripärandi väärtustamise investeeringute

³ R. Alatalu, Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986–2002: rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis, lk 15–16.

⁴ C. Tikerpäe, *Restoring a manor – investment or squander?* Bakalaureusetöö, Estonian Business School. Tallinn, 2002, Resümee.

toetus. Lisaks sai Muinsuskaitseamet pärast uue Muinsukaitseaduse jõustumist 1. mail 2019 raskustega, kuid suhteliselt ootamatult Rahandusministeeriumilt üks miljon eurot jagamiseks omandireformi käigus tagastatud objektidele. „Taotlusi esitati peaaegu nelja miljoni eest, kuid toetusi jagati esimeses voorus ainult kirikutele“.⁵ Kõik muud toetussummad on väga väikesed ning enamik taotlejaist jääb üldse ilma. Käesoleval toetusperioodil pole eraomandis olevatele mõisatele ministeeriumides välja töötatud ei otseseid ega kaudseid toetusmeetmeid. Varasematel perioodidel⁶ olid olemas toetused turismi edendamiseks. Riik nõuab, aga ei tee riikliku tähtsusega kultuuri- ja kunstiväärtuste taastamistegevuse toetamiseks eriti palju. Kohati riik isegi takistab mõisate taastamist. Näiteks pöördus Eesti Vabariik kohtusse MTÜ Raikküla Mõis vastu (Haridus- ja Teadusministeerium ning vallavalitsus vs mõisa omanik) selleks, et saada õigus läbi nii muinsus- kui ka looduskaitse all all oleva mõisaansambli auringi rajada tee juurdepääsuks internaatkooli juurde, häirides sellega mõisa kasutamist ja moonutades selle terviklikkust. Ministeerium nõudis auringi kohale lausa kahe-suunalise sõidutee ehitamist.⁷ Samas oli teine juurdepääs koolile väljaspool mõisasüdant ammu olemas ning kasutuses. Võidu sai ikkagi Raikküla mõis ja auringi ei saa enam kasutada kooli juurde sõitmiseks.

Töö eesmärk ja uurimisülesanne on analüüsida ning leida lahendusi, kas on võimalik ja kuidas mõisaid taastada ning majandada, milliseid teenuseid pakkuda, kus neid reklaamida ning kuidas saab muuta ajalooliste hoonete ja ruumide funktsioone.

Uurimise all on mõisate majandamine, sh restaureerimisega seotud rahastamise probleemid. Töös võrreldakse mõisaid, uuritakse nende majandamise poolt – tegevused, põllumajandus (kui on), teenused, turundus, millest saadakse tulu või kahjumit, turismialast tegevust. Mõisate võrdluste najal saab koostada mõisa peamajale esialgse tegevusplaani.

Töö lõppeesmärgiks sai algselt seatud mõisasse sobivate tegevuste ja riiklike toetusmeetmete leidmine.

⁵ Muinsuskaitseameti peadirektori Siim Raie suuline info 14. XII 2019.a.

⁶ R. Alatalu, Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986–2002: rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis, lk 11–12.

⁷ A. Uustalu, Kas mõisatee koolini on kinni? <https://www.ohuleht.ee/660775/kas-moisatee-koolini-on-kinni> (Samalaadseid artikleid oli paljudes ajalehtedes). Vaadatud 20. X 2018.

1.1. Historiograafia ja allikad

Töö koostamisel on kasutatud ilmunud erialast kirjandust, näiteks Ants Heina „Eesti mõisad. 250 fotot aastaist 1860–1939“. Eesti mõisaarhitektuuri ja interjööride kohta on kaks põhilist ülevaatlikku teost: Ants Heina „Eesti mõisaarhitektuur: historitsismist juugendini“⁸ ja Juhan Maiste „Eestimaa mõisad“.⁹ Viimaseid raamatuid on rohkelt tsiteeritud Eva–Kaia Vabamäe Tartu Ülikoolis 2011. aastal kaitstud magistritöös „Eesti mõisainterjöörid 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul“, mille juhendajaks oli J. Maiste.¹⁰

Riin Alatalu 2012. aasta doktoritööst „Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986–2002: rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis“ on võetud värvikaid kirjeldusi nõukogude ajast ja Eesti Vabariigi taasloomise algusaastatest, andmeid varasematest fondidest ja nende tegevusest. On väga palju erinevaid fonde nagu näiteks heategevusorganisatsioon *National Trust* Inglismaal¹¹, mis jagab toetusi kahjuks ainult oma riigis. Eestis sellise haardega fondi ei ole kunagi olnud. On uuritud mitmeid Euroopa ja ülemaailmseid fonde, kuid siiani veel käegakatsutavate tulemusteta.

Läti mõisate kohta on Ivar Sakk 2006. aastal koostanud ülevaate „Läti mõisad. Reisijuht“.¹² Läti mõisatest sain veidi taustateavet ka ajaloolaselt Märt Uustalult.¹³ Läti mõisate kohta on raamatukogudes teatmekirjandust vähem kui Eesti mõisatest, pealegi on kõik ainult läti keeles. 2019. aastal ilmus esimene köide lätikeelsest neljaköitelisest Läti mõisate entsüklopeediast.¹⁴

Paraku on Läti mõisate kodulehed väheütlevad või need sootuks puuduvad, mistõttu jäid sõelale just Birini ja Krimulda, sest nende kohta oli võimalik andmeid hankida. Seevastu enamiku Soome ja Eesti mõisate kodulehed on üsna kõnekad.

Soomes on aastal 2014 ilmunud Alex Snellmanni doktoritöö „*Suomen aateli: yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939*“ („Soome aadel: ühiskonna tipust uutesse rollidesse 1809–1939“). Sealt leiab vanade aadliaegade kirjeldusi. Signe Brander (1869–1942) oli

⁸ Ants Hein, Eesti mõisaarhitektuur: historitsismist juugendini. Tallinn: Hattorpe, 2003.

⁹ Juhan Maiste, Eestimaa mõisad. Tallinn: Kunst, 1996, 2005.

¹⁰ E.-K. Vabamäe, Eesti mõisainterjöörid 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul. Magistritöö, Tartu Ülikool, 2011. http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/23160/vabamae_eva-kaia.pdf

¹¹ *National Trust*, <https://www.nationaltrust.org.uk> Vaadatud 14. XI 2017.

¹² Ivar Sakk, Läti mõisad. Reisijuht. Tallinn: Sakk & Sakk OÜ, 2006, lk 6–9.

¹³ Telefonivestlus 13. VI 2017. Märkmed autori valduses.

¹⁴ Vitolds Mašnovskis, *Muižas Latvija. Vesture, arhitektura, maksla. I A-H. Enciklopedija. SIA „Due“*, 2018.

kultuuriajaloo fotograaf. Kümmeaastat tagasi anti välja tema fotode raamat "*Suomen kartanoissa*"¹⁵ („Soome mõisates“). Brander tegi viis pikka reisi läbi Soome selleks, et pildistada vanu, sh hääbuvaid mõisaid. Nii kummaline kui ka ei ole, siis lihtsalt internetist otsides leiab sadu ilusaid mõisaid koos kirjelduste ja piltidega (nt www.kyppi.fi), aga *Museovirasto* (meie Muinsuskaitseametile vastav institutsioon) kodulehelt on otsimine väga keeruline.

Valdo Prausti koostatud raamatus „200 Eesti kaunimat mõisat“¹⁶ ja „Eesti mõisad. Regio reisijuht“¹⁷ antakse mõisaansamblite kirjeldused koos fotodega. Veidi on vaadatud Mõisate Ühenduse kodulehte manor.ee. Kasutatud on kokkuvõtet Christi Tikerpäe bakalaureusetööst „*Restoring a manor – investment or squander?*“ (Mõisa restaureerimine – investeerimine või häving?),¹⁸ mille ta kaitses Estonian Business Schoolis 2002. aastal. Töö majandusosale on abiks võetud Pervez Ghauri ja Kjell Grønhaugi „Äriuringute meetodid. Praktilisi näpunäiteid“, mis on trükist ilmunud 2004. aastal.

Ajalooliste hoonete restaureerimise kohta on välja antud mitmseguguseid publikatsioone, uurimusi, visuaale, õppematerjale, tehtavate tööde tingimusi ja aruandeid, korraldatakse pidevalt erinevaid kursusi jne.

Samas on mõisate majandamise kohta käiv kirjandus peaaegu olematu. Seega tuli võimalikud alternatiivsed allikad ise leida, toetuda teiste mõisate tegevustele ja senistele kogemustele. Enamasti on asjakohane teave hangitud mõisate kodulehtedelt, Registrate ja Infosüsteemide Keskuse lehelt rik.ee, toetuste jagajate kodulehtedelt, mujalt internetiavarustest ning intervjuudest.

1.2. Metoodika

Eesmärk on analüüsida, mil määral peab mõis olema restaureeritud, et seal oleks võimalik tegevusi korraldada. Töös on võrreldud 80 Eesti ja kahte Läti ning kahte Soome mõisat. Kuue mõisa puhul on tehtud süvendatud uuring, mille kohta on koostatud ajalooline lühiülevaade,

¹⁵ Irma Lounatvouri, Sirkku Döle, Marjut Markkanen. *Signe Brander. Suomen kartanoissa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Museovirasto, 2008.*

¹⁶ Valdo Praust, 200 Eesti kaunimat mõisat. Toim. Nele Otto. Tallinn: Tänapäev, 2012.

¹⁷ Valdo Praust, Eesti mõisad. Regio reisijuht. Tartu: Regio, 2019.

¹⁸ C. Tikerpäe, *Restoring a manor – investment or squander?* Resümee.

kirjeldatud olulisemaid restaureerimistöid ja majandustegevust. Peamise tähelepanu all on mõisate tegevused ja majandusnäitajad, sh peamiselt viimasel kümnendil saadud rahalised toetused, mõisate funktsioonid ja pakutavad teenused. Mõisate kohta on avalikult kättesaadavad vaid toetatud projektide nimekirjad ja nende aruanded, aga kahjuks mitte kõik. Vajadusel on tehtud mõni telefoniintervjuu. Kogutud andmed on esitatud tabelites.

Majandustegevuse uurimisel on kasutatud peamiselt avalikes registrites kättesaadavaid majandusaasta aruandeid ning teavet ettevõtete kodulehtedelt. Paraku avalikes registrites olevad teiste firmade majandusaruanded ei pruugi näidata tegelikku rahaliikumist. Kui ettevõttel on ka mingeid muid tegevusi väljaspool mõisat, siis need käibed ja kasumid on eraldatud. Majandusaruannete, kodulehete, intervjuude ja muu teabe najal on koostatud analüüs mõisate põhitegevuste ja nende tasuvuse või kahjumi kohta.

Aruannete kättesaadavus Soomest ja Lätist oli keeruline ning Birini lossi puhul ka võimatu. Soome ja Läti mõisaid on käsitletud eraldi.

Olulise osa tööst moodustavad omanikega ja/või juhtidega tehtud intervjuud (töö lisades CD-l), mis lisavad uuringule veidi võrtsi juurde. Käsitletud on Soomes Wääksy ja Wiurila mõisa inimesi, Lätis Krimulda mõisa juhti ja Birini lossi omanikku. Eestis olen intervjuueerinud Mooste Mõisa Sihtasutuse juhti ja Mädapea mõisa omanikku. Kasutatud on ka varem tehtud intervjuusid. Kahjuks ei olnud võimalik kõikide huvipakkuvate mõisate kohta andmeid saada (nt Vihula), kuna koostööst keelduti, viidates ärisaladusele. Ometi on kõikide ettevõtete majandusaruanded internetist vabalt kättesaadavad.

Vaatluse all on mõisate tegevusvaldkonnad, tuluallikad, rahastamine – kust ja kui palju saadi toetusi aastail 2007–2013 ja 2014–2019, osaliselt ka varasematel Euroopa Liidu rahastusperioodidel. Tähelepanu on pööratud teenustele ja visuaalidele ning turunduskanalitele.

1.3. Töö ülesehitus

Töö on jagatud teemade kaupa peatükkideks. Iga peatüki esimene osa käsitleb Eesti, Läti ja Soome mõisate üldist tausta. Mõisa loo kirjeldus algab lühitutvustusega selle ajaloost ning seejärel on ülevaade mõisate praegusest tegevusest, käibest ja kasumist. Samuti antakse

mõningaid hinnanguid kõigi mõisate võimalike tegevuste kohta tulevikus. Käsitletakse põhilisi restaureerimisküsimusi, samuti praegusi tegevusi mõisate töös hoidmiseks ning tulu teenimiseks, eesmärgiga reinvesteerida seda remonttöodesse. Samuti on jälgitud, mis juhtus mõisatega pärast maade võõrandamist aadlikelt 100 aasta eest. Selgitatakse tegevuste kasumlikkust, edasisi plaane, ka restaureerimiseks kasutatud summasid, raha päritolu Euroopa Liidust (EAS, PRIA–LEADER, Struktuurifondide jms programmidest). Kui palju on saadud toetusi ja milleks on kasutatud, kas era- ja välisinvestorite raha või kui palju on reinvesteeritud oma teenitud kasumist.

Töö lõpus on kirjeldatud, milliseid tegevusi võiks luua Kolga mõisas eeldusel, et kusagilt on võimalik hankida korraga esialgu 10–15 miljonit eurot ja pärast veel kümneid miljoneid juurde. Töö on illustreeritud rohke fotomaterjaliga. Nende loetelu koos viidetega on toodud töö lõpus.

2. Soome mõisad

2.1 Üldist

18.–19. sajandil oli aadlil oluline koht Soome ühiskonnas. Nende lugu võiks käsitleda eliidi sotsiaalajaloona. 19. sajandi algusest alates oli aadel sunnitud tasapisi kõrvale jääma ühiskonna juhtimisest, sest hakkasid kujunema rahvusluse, võrdsuse ja isikuvabaduste taotlused ühiskonnas, üksikisiku sõltumatus ja ta soovide ülimumslikkuse esile toomine. Oluline osa oli ka tööstuse arengul. Aadelkond ei võidelnud võimu eest, neil puudus selleks ühtne tahe ja nad ei joondunud ideoloogia ega majanduse järgi.¹⁹

Läbi Soome ajaloo on aadlikest keskses rollis olnud näiteks kuninga ja keisri soosik Gustaf Mauritz Armfelt, Soome esimene peaminister Carl Erik Mannerheim, diakonissihaiгла looja Aurora Karamzin, filosoof Johan Wilhelm Snellmann, vabariigi president Pehr Evind Svinhufvud, marssal Gustav Mannerheim ja paljud teised. 20. ja 21. sajandil on aadelkond oma tähenduse ühiskonnas kaotanud ja Soome avalikkusest peaaegu kadunud. Millal kaotas aadel oma positsiooni ja kuidas nad siirdusid ühiskonna uutesse rollidesse, on Snellmanni uurimuse põhiküsimus. Põhiliselt iseloomustas aadlit rootsimeelsus ja põhiseaduslikkus.²⁰ Pärast Vene võimu alla minekut 1809. aastal, mis toimus keisririigi kindrali, krahv Friedrich Wilhelm von Buxhoevdeni juhtimisel, sündis nn modernne Soome ehk Soome Suurvürstiriik, mis erines eelmisest.²¹ Venemaa võim andis parema positsiooni Soome aadelkonnale (enamik rootslastest aadlikud) ning tegi mitmeid uuendusi. Vabahärra Gustaf Mauritz Armfelt sai keisri lemmikuks 1811. aastal.²²

Venemaa–Rootsi sõjas 1808.–1809. aastal võitles osa rootslastest ohvitsere Venemaa vastu, teised Venemaa poolt, kuna nad said suurvürstiriigilt privileege. Võitlus käis Soome territooriumi pärast. Pärast Venemaa võitu pöördus Johan Frederic Aminoffi delegatsioon keisri poole sooviga, et Venemaa tagaks aadlikele nende majade ja ametikohtade säilimise, mida ka tehti.²³ Osale aadlikest määras keiser kõrgemaid ameteid, näiteks sai keisririigi senati majandusosakonna esimeseks eesistuja asetäitjaks krahv Mannerheim, Vaasa

¹⁹ Alex Snellmann, *Suomen aateli. Yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939. Suomen ja Pohjoismaiden historian väitöskirja. Helsingin Yliopisto. Helsinki: Unigrafia, 2014, lk11–12.*

²⁰ Sealsamas, lk 11.

²¹ Sealsamas, lk 13

²² Sealsamas, lk 33.

²³ Sealsamas, lk 34–35.

apellatsioonikohtu presidendiks vabahärra Rotkirch, esimeseks riigisekretäriks krahv Rehbinder jne. Nad said suurepärase võimaluse tõusta Venemaaga liidetud Soome Suurvürstkonna ametnikkonna tippu. Kuna keisririigis oli puudus pädevatest ja koolitatud ametimeestest, oli keiser sunnitud vallutatud aladel toetuma kohalikule eliidile. Tsaar Aleksander I oli 1808. aasta kohtumisel Napoleoniga Erfurtis kinnistanud oma õiguse vallutatud aladele ja võttis endale kohe Soome suurvürsti tiitli.

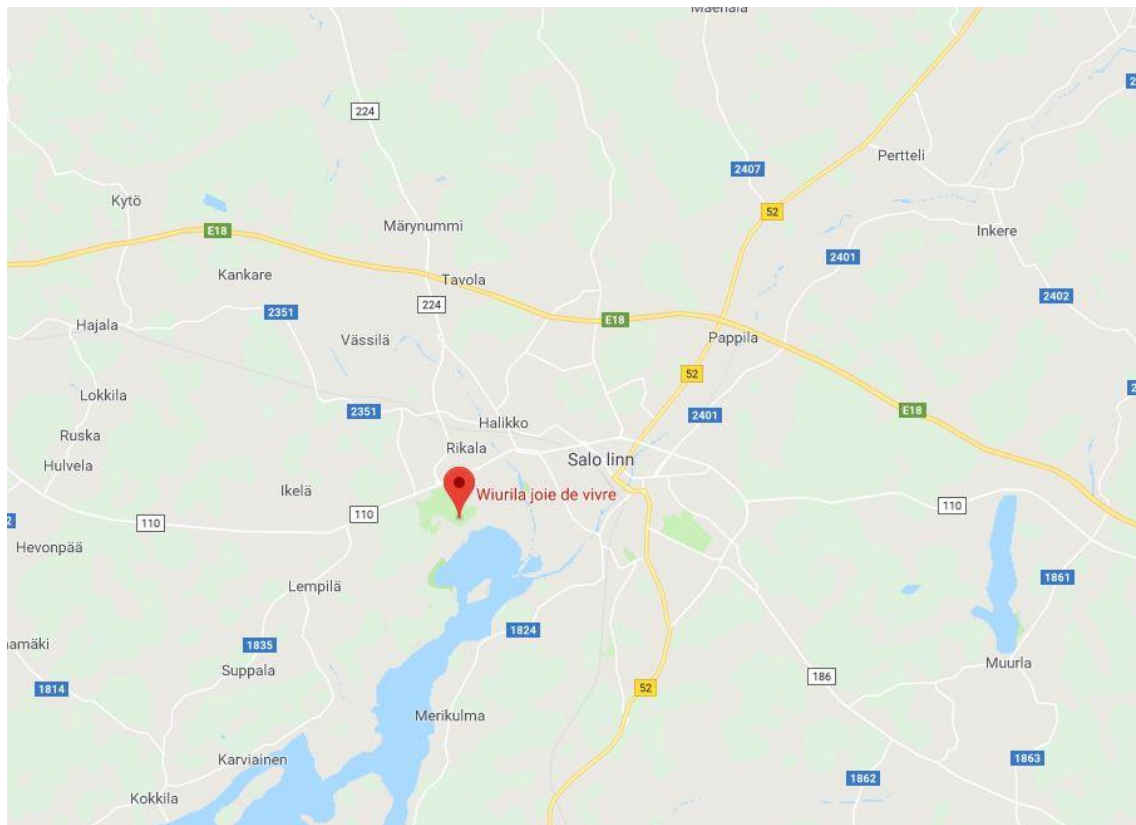
Rootsi seaduste järgi andis maaomanike koosoleku kokkukutsumine riigi aadlikele ametliku rolli erilises uues organisatsioonis *Suomen Ritaristo ja Aateli* (Soome Rüütelkond ja Aadel). Esindajate kogunemine Porvoos 25. novembril 1809 pani organisatsioonile aluse. Tülid lojaalsuse pärast jagasid Soomes aadlikud mitmetesse rühmadesse, kes Rootsi, kes Venemaa poolele. Samas oli Rüütelkonda mittekuuluvate aadlike juriidiline olukord väga ebakindel. Maapäev jagas keisri lahkusest preemiaid, kinke, aumärke. Need olid osa monarhi valitsemislaadist. Anti välja esimesed Soome aadlitiitlid, kusjuures ei võetud arvesse varalist seisut. Isiku väärtust õukonnas või laiema eliidi liikmena mõõdeti staatuse järgi. Aadelkonna hulka oli arvatud 200 suguvõsa (nii mõnedki neist olid Eestiga seotud – Stackelberg, Knorring, Mellin, Buxhoevden, Rosenkampff jt, –A.K.). Soome ja Rootsi aadlike eraldamine oli kunstlik ja tegelikkuses ka võimatu. Kord liigitati pere Rootsi, kord Soome poolele. Soome aadel oli varem ju olnud Rootsi Rüütelkonna registris. Keiser nimetas vallutuse nõuandja Göran Magnus Sprengtporteni Soome esimeseks Vene aja kindralkuberneriks. Kõrgetel ametikohtadel olid nii vanad aadlisuguvõsad kui ka uued Venemaa soosikud. Aadel ja valitsev bürokraatia samastati.²⁴

Mõisamajandus, mõisakultuur ja mõisas elamine kuulusid aadlike elustiili juurde, kuigi leidis ka aadlikke, kellel polnudki mõisaid. Just aadlimõis oli maapiirkondade härraste elamise arhetüüp. 19. sajandit peetakse Soome mõisakultuuri tippajastuks. Maaharimine hakkas üha rohkem mõisaomanikke huvitama ja nad loobusid elust Stockholmis ning muudes linnades. Paljud neist olid omandanud juba põllumajandusalase hariduse. Aadlikud-riigiametnikud kasutasid mõisaid endiselt suveelamuna. Rootsi maksuvabast ehk *rälsimaast* (alates juba 13. sajandist) oli Soomes vaid 8%, mille omanik võis olla algul aadelkond, hiljem ka vaimulikud, lõpuks isegi talupojad. Maksuvaba maa tõi suurema kasumi. Alates 1680. aasta suurest maadevähendamisest jäi aadli kätte järjest vähem maid. Pärast Esimest maailmasõda hakati

²⁴ A. Snellmann, *Suomen aateli. Yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939. Suomen ja Pohjoismaiden historian väitöskirja*, lk 41.

aadli suurmaid taas tükeldama nii, et lõpuks oli näiteks Lõuna-Soomes nende valduses vaid 19% maast. Palju suuri tuntud mõisaid jäi siiski kärpimisest välja. Üldiselt peeti kinni 100 ha suurusest põllumaast, mis jäi puutumata. Aadlist moodustasid 88% rootslased. Tsaar Nikolai I ajal omandas mõisaid ka Vene aadelkond. 1900. aastal oli Uusimaal aadli käes 13,5% ja mujal Soomes 0,99% maast. 1939. aastal oli 30% suurmaaomanikel põllumaid keskmiselt üle 199 ha.²⁵

2.2. Wiurila mõis

Wiurila asukoht. Mõis asub Helsingi – Turu maantee läheduses asuva Salo linna lähedal.

Ajalugu. Mõisa esmamainimine oli 1400. aastal, kui selle omanikuks sai Magnus Johansson till Wiorela. Mõisa päris tema tütar Elseby ja see läks pärandina emadelt tütardele kuni aastani 1787, kui mõisa ostis vabahärra, kindralmajor Magnus Wilhelm Armfeldt. Nende suguvõsal on olnud suur tähendus Wiurila mõisa arendamises. Iga põlvkond on jätnud oma jälje ajalukku, eriti krahv Magnus Reinholdi poeg August Magnus Gustav Armfelt. Tema ajal loodi Wiurilasse tellisetehas, saekaater, tuulikud, meierei, Soome vanim piirituse- ja

²⁵ A. Snellmann, *Suomen aateli. Yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939. Suomen ja Pohjoismaiden historian väitöskirja*, lk 97–108.

õllevabrik. Tänapäeval keskenduvad Armfelti järeltulijad peamiselt Wiurila pärandile. Nad soovivad seda pidada olulise kohana ka tänapäeva inimestele.²⁶

Rootsi aadlisugu Armfelt põlvneb talupojast Lars Erikssonist, kes elas Norras Jämtlandis. Tema poeg Erich Larsson oli Ingerimaal leitnant, siis leitnant–komandör ning pälvis aadlitiitli nimega Armfält 1648. aastal. Carl Gustaf Armfelt ülendati 1731 vabahärraks ja keiser Aleksander I tõstis Gustaf Mauritz Armfelti krahvi seisusse 1812.²⁷ Krahv August Philip Armfelt oli vabahärra, keda maamarssal kutsus Senatisse. August Philip oli sädelev isikus, kes oli hariduse saanud Londonis. Tema vend Gustaf Mauritz Armfelt oli Soome komitee eesistujana Soome Suurvürstkonna juht. Kuulsusrikka Armfeltide suguvõsa lugu on kirjas Alex Snellmanni raamatus.²⁸

2. Vabahärra August Philip Armfelt, 1768-1839.

3. Krahv Gustaf Mauritz Armfelt, 1757-1814.

4. Krahv Gustaf Magnus Armfelt 1792-1856.

5. Krahv August Magnus Gustav Armfelt, 1826-1894

6. 18. saj vapp.

7. Hilisem vapp.

²⁶ Wiurila mõisa koduleht, <http://www.wiurila.fi/perinto/?lang=fi/#armfelt> Vaadatud 18. X 2018.

²⁷ Armfelt, <https://fi.wikipedia.org/wiki/Armfelt> Vaadatud 18. X 2018.

²⁸ A. Snellmann, *Suomen aateli. Yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939. Suomen ja Pohjoismaiden historian väitöskirja*, lk 45 ja 63, 162–164, 210–212 ja 221.

Magnus Reinhold Armfelti noorem poeg August Philip päris Wiurila ja Vuorentaa mõisad ning laskis Wiurilasse ehitada uue härrastemaja. Järgmine omanik oli tema poeg Magnus Reinhold, kes tellis majanduskeskuse ehitamise. Magnus Reinholdi poja August Armfelti ajal kuulus mõisale umbes 48 000 ha maad, millest osa asus Karjalas Hiitola kihelkonnas. Wiurila viimane krahv oli Carl August Armfelt. Tema tütre tütar Anna Louise Standerskjöld-Brüginghaus sai omanikuks 1951. aastal. Hiljem läks mõisa majandamine üle ta tütrele Anne Marie Aminoffile.

Wiurila peamaja oli kaua puitehitis. Uusklassitsistlikku stiili esindava kivist peamaja on projekteerinud August Philip Armfelti tellimusel itaallane Carlos Bassi, kes on projekteerinud veel Turu Akadeemia ning erinevaid kirikuid. See hoone valmis aastal 1811. Ehitustööd algasid 1806 Turu müürsepa Johan Sundsteini juhtimisel.²⁹ Majandushoone kavandas Carl Ludwig Engel. See valmis 1845. aastal.

Magnus Reinhold Armfelti tellimusel projekteeris Wiurila majandushoone Carl Ludvig Engel. Tuntud valged massiivsed sambad on seal Magnuse soovil. Ehitus kestis kümme aastat (1835–1845). *Museovirasto* on Wiurila (Viurila) mõisa määratlenud üheks Soome riiklikult tähtsaks ehitiseks.³⁰ Engel oli 19. sajandil hinnatud ja tuntud Saksa arhitekt, kes töötas Helsingis, Tallinnas, Peterburis, Berliinis. Tema tööde hulgas on Helsingi Senatväljaku ampiirmiljöö, kuhu kuuluvad Toomkirik, Riiginõukogu hoone, Helsingi Ülikooli peahoone, Rahvusraamatukogu. Lisaks erinevad kirikud ja avalikud hooned Soome eri paigus.³¹ Tallinnas oli Engel linna ehitusmeister alates 1809, ta on projekteerinud Kohtu 8 ja Uus 16c hooned. Hiljem töötas veel Helsingis ja Peterburis.³²

Krahv Gustaf Mauritz Armfelt oli surnud 1814. aastal Suurvürstiriigi tõeline juht ja keisri lähim nõunik. Ta vanim poeg Gustaf Magnus oli õppinud Saksamaal ja Inglismaal ning alustanud karjääri Rootsi Ratsarügemendis, aga läks peagi erru. Isa jälgedes siirdus ta Vene alamaks, teenis jäägrirügemendis, osaledes sõdades Napoleoni vastu. Ta tõusis karjääriredelil kindralmajoriks, hiljem riiginõunikuks, Vaasa maakonna ja hiljem Uusimaa maavanemaks ning oli veel paljudes tähtsates ametites. Lõpuks oli ta kindralleitnant, seejärel sai Senati majandusosakonna liikmeks ja keiserliku palee hoidjaks. Noorem vend Alexander oli sündinud Riias, õppinud Peterburis, Uppsalas, Edinburgis ning Turus juristik. Isa pidas teda

²⁹ Wiurila, <http://www.wiurila.fi/kartano-museo/?lang=fi/#manor> Vaadatud 18. X 2018

³⁰ Wiurila, https://fi.wikipedia.org/wiki/Wiurilan_kartano Vaadatud 18. X 2018

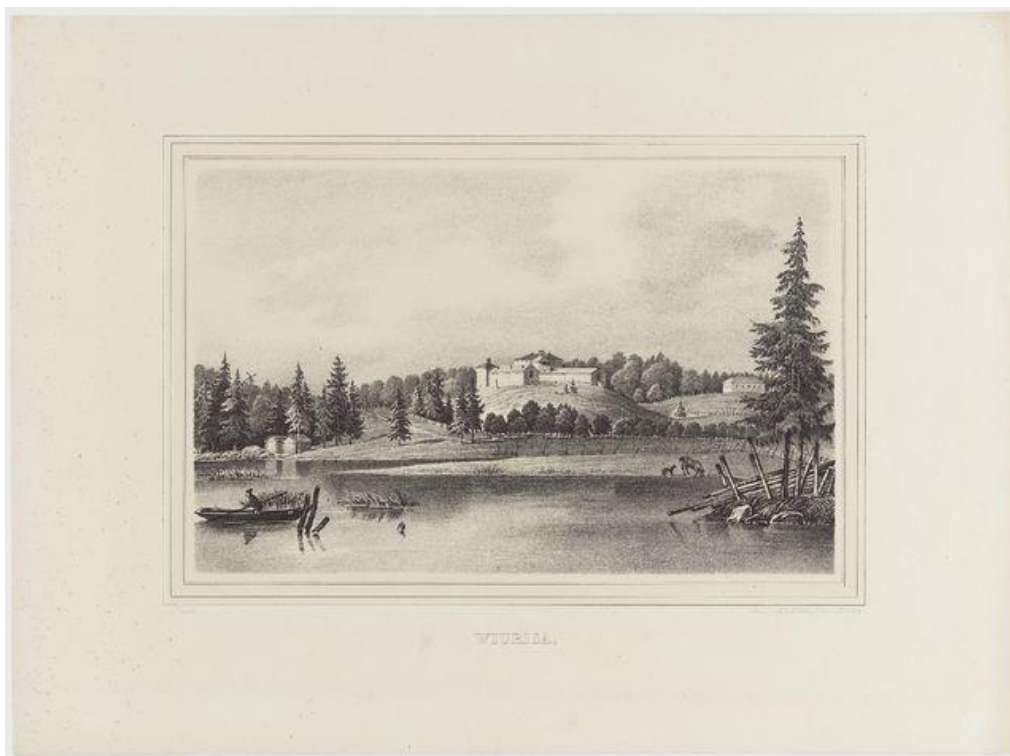
³¹ Arhitekt Engel, https://et.wikipedia.org/wiki/Carl_Ludvig_Engel Vaadatud 18. X 2018

³² Sealsamas.

poegadest nutikaimaks. Alexander siirdus Venemaale sõdurikarjääri tegema, teenides sõdades Napoleoni vastu keisri peakorteris. Samuti tegi ta koostööd kindralkuberner Menšikoviga. Karjääri kiirendamiseks viidi ta vahepeal Preobraženski polku, kuigi tegelikkuses oli endiselt kindralkubeneri adjutant. Karjääri lõpetas kaardiväe kaptenina. Erru minnes oli üks neljast Soome Panga juhust. Alexander üritas saada oma ema, Vene õukonnadaami, krahvinna Hedvig Ulrika Armfelti (sünd. De la Gardie) kirjutama keisrile, et talle antaks kindralkubeneri kammerherra koht. Ema pidas aga paremaks, et tsaar keskendub rohkem Türgi sõjale kui tema pojale. Lõpuks Suurvürstiriigi juurde tööle pääsedes hakkas Alexandrile saabuma mitmeid abipalveid karjääriredelil tõusmiseks. Alexandrist sai riigiminister. Kolmas vend Magnus Vilhelm Armfelt teenis Rootsis ratsaväe leitnandina, sai majoriks, kuninga adjutantiks ja varahalduriks. Hiljem kolis ta Soome, kus jätkas sõjaväelasena ning teenis välja koloneli auastme.³³

Paljud vendade naissoost järeltulijad said õuedaamideks, mis andis isikliku avaliku staatuse. Meesliin jätkas Venemaal nii hariduse omandamist kui ka tööd väga kõrgetes riigiametites, saades hinnalisi aurasid oma erinevate teenistuste eest. Mõni oli Soomes kõrgetel kohtadel, mõni sattus Jaapani sõtta, mõni Arhangelski laevastikku. Alexander oli Soome aristokraatide seas kõige kõrgema ametialase positsiooniga. Suguvõsa müüs vahel oma mõisaid ja ostis teisi Helsingile lähemale. Mõnedel olid 19. sajandil korterid ja majad Helsingis ning teistel ametikorterid Peterburis.

³³ A. Snellmann, *Suomen aateli. Yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939. Suomen ja Pohjoismaiden historian väitöskirja*, lk 116–119.

8. Wiurila, Adler und Dietze, 1845-1852.

9. Wiurilan kartano, 1911. Foto Signe Branderi kogust.

10. Häärberi esifassaad.

11. Puudesse mattunud häärber, vaade merelaele suletud.

12. Vaate lahesopile võiks korrastada.

13. Seinal paremal mõisa omanik, Armfeltide otsene järeltulija Anne Louise Standertsköld-Brüninghaus, praegu 89.a vana - väga soe ja sõbralik inimene. Vasakul maalil üks tema tütardest Anne Marie Aminoff.

14. Maalitud peatrepp

15. Saal.

16. Saal, käsitsi maalitud tapeet.

17. Saali lagi

18. Kabinetis tapeet 19.saj lõpust.

19. Magamistuba, kapist läheb salauks trepile.

20. Söögisaal, mille ahjude sees on metallustega kapid söögi soojas hoidmiseks.

21. Torukujulised ahjud enamikes ruumides. 22. Üks pool peauksest. Välimine uks pole paraku mõisale sobiv.

23. Imposantne abihoone (endised tall, laut, ait) ja üks selles asuvatest peosaalidest.

24. Tõldade ja kaarikute muuseum abihoone pööningul.

Wiurila mõis 21. sajandil. Tegevused

Mõisa ruume on renditud muuseumile, restoranile ja hotellile. Alal asub samuti golfiväljak ning ratsutamiskool. Wiurila teenused asuvad endistes lautades ja aitades. Pakutakse saale üürimiseks – koosoleku- ja söögisaale, töötab bistroo, võõrastemaja, pood ja infopunkt, golfiväljak, kunstinäitused. Üürile on antud väikesed korterid ja majad. Wiurilas on vankrite ja kaarikute ning koduloo muuseum, mis asub peosaali kohal pööningul. Kaarikud on erinevatest ajastutest ja paljud neist on säilinud Armfelti suguvõsas. Koduloomuuseumis on näha esemeid ja mööblit, mis pakuvad huvitavat vaatamist mõisa argipäevast läbi aastate. Korraldatakse ekskursioone muuseumis ja pargis ning räägitakse Armfelti lugusid, mis lõpetatakse peosaalis uhke lõunasöögiga.³⁴

Oma poes pakutakse kvaliteetseid gurmeetoite, neist paljud on ökoloogilised ning Demeteri mahemärgise sertifikaadiga. Samas on saadaval kohalik toit. Samuti võib osaleda Hispaania Finca la Torre looduslike oliivõlide ja veiniäädikate maitsmisel, mis on arvatud maailma parimate hulka ning mis on saanud hulgaliselt auhindu. Kursused ja õpitoad on rahvale taas avatud alates kevadest. Neis käsitletakse loodust, toiduvalmistamist ja lubivärvide toonimist ning tutvustatakse nende kasutusalasid. Wiurilas on võimalik nautida loodusretki, Helsingi ülikooli loodud rooside katseaeda, tutvuda lindude ja loomadega. Wiurila on roheline mõttelaadi ühingu *Green Care Finland RY* liige. Seal korraldatakse kunsti-, muusika- ja kultuuriüritusi.³⁵

Kogu mõisaansambel asub mäe otsas. Kõige kõrgemal teise mäe peal on vana neogooti stiilis magasiat. Praegu on suurem osa mõisast publikule avatud, kuid mõned hooned on kasutusel eramajadena ja korteritena. Kahjuks seisavad paljud hooned tühjalt. Neile saaks leida erinevaid kasutusvõimalusi, sh lastega seotud tegevused, hotelli laiendamine (praegu vaid 4 toas 8 kohta), saunad lahe ääres, metsa kui keskkonna kasutamine, hoonetes millegi tootmine jne. Samuti on rand korrastamata ja paatidel puudub randumise võimalus. Peamaja lahepoolne osa tuleks puudest puhtaks teha ja parkla kohale võiks rajada eri kujuga parterid. Siis tekiks peamajast ilus vaade üle parterite lahele. Parkla alumises osas on veekogu lähedal pinnase ja ehitusmaterjalide jääkide hunnikuid, mis on osaliselt näha illustratsioonil 12. Autode parkimiseks on hulgaliselt muid kohti. Häärberi ümbrus tuleks puudest välja lõigata. Kokkuhoiu mõttes häärberi autentset teist korrust, kus asub suguvõsa muuseum, köetakse

³⁴ Wiurila muuseum, <http://www.wiurila.fi/kartano-museo/?lang=fi/#manor> Vaadatud 22. X 2017.

³⁵ Wiurila, www.wiurila.fi Vaadatud 22. X 2017.

vähe ja on tunda hallituse lõhna. Kõik sisefotod on just tehtud peahoone teisel korrusel. Esimesel korrusel elab vanapaar. Restoran, hotell, golfväljak, korterid ja mõned majakesed on välja üüritud. Põllumaad on hiljuti maha müüdud naabermõisa omanikule, pankurile Björn Wahlroosile. Mõisa arendamise pidur tundub olevat kahjuks Anne Marie Aminoff ise, kes on huvitatud vaid maade müümisest ja hoonete üürirahade kogumisest, mitte aga uute lisategevuste arendamisest. Ta oli Jan Gustav Nybacale öelnud, et mõis läheb võib-olla müüki. Suhteliselt heas korras kuulsusrikkale suguvõsale aastasadu kuulunud mõisa võimalik müük oleks väga kahetsusväärne.

25. Kogu kompleks asub mäe otsas vaatega lahele (kui puid ees ei oleks). Häärberi koht näidatud noolega.

26. Majandushooned.

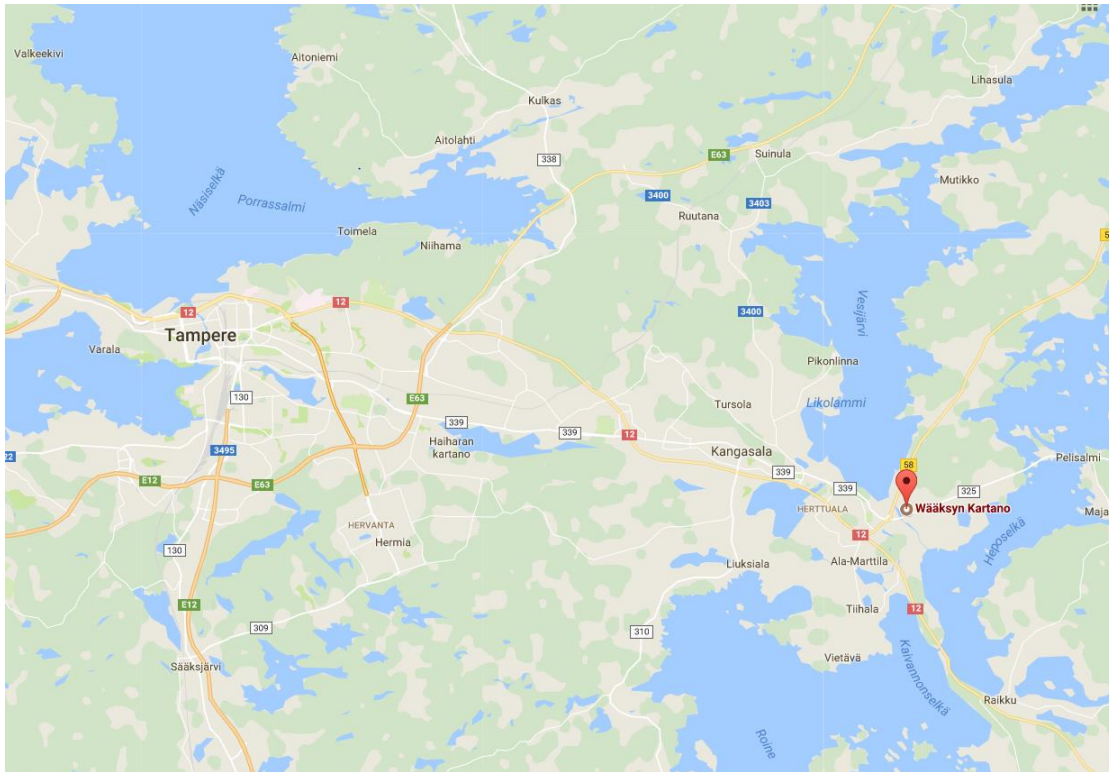

27. Neogooti magasiit teise mäe peal.

28. Majandushoone fassaad ja taamal tühjalt seisev majaderida.

2.3. Wääksy mõis

29. Wääksy mõisa asukoht. Google maps kaart.

30. Mõisasüda. Vasakul helehallid kasvuhooned ja kaarhallis hobusekliinik, punase katusega tallid ja tumehalliga maneež. Ees puudesalus teenijatemaja, nüüdne kontor. Noolega põlenud häärberi asukoht puudesalus.

Ajalugu. Wääksy mõis oli 16. sajandi algusest Wäksjöst pärit Westgöta suguseltsi *rälssitila* (alaliselt maksuvaba talu, mis sai kuuluda vaid aadlikele, alates 19. sajandist ka teistele) ja sellest pärineb mõisa nimi Wexiö, Wääksy. Kuninga ebasoosingusse sattununa pidi 1555. aastal suguselts loovutama mõisa kuningriigile ja sellest sai kuninga mõis. Rootsi võimu ajal kerkis mõis poliitika keskmesse³⁶, kui Soome hertsog Johan, hilisem kuningas Johan III (võimul 1556–1563), Gustav I Vasa poeg, kinkis mõisa oma armukesele Katarina Hansdotterile, kellega tal oli kaks tütar ja kaks poega. Johan III ja Katarina tütar Sofia Gyllenhielm abiellus Kolga mõisa omaniku Pontus De la Gardiega. Sofia suri kolmanda lapse Jakobi sünnitusel ja Pontus uppus paar aastat hiljem Narva jõkke.³⁷ Lapsed saadeti vanaema juurde Wääksysse. Jakobist sai suur kindral, kelle juhtimisel vallutati Moskva. Mõisal oli 18. sajandil palju veskeid ja masinaehituskodasid. 19. sajandil käis mõis alla ja omanikud asusid ümber Euroopa eri paikadesse. 1917. aastal ostis mõisa Antti Ahlströmi noorim poeg Birger, kes oli koolitatud agronoom ja innukas põllumees. Tema ajal ehitati suurem osa praegustest tootmis- ja elupindadest. Siis sai alguse ka tootmine kasvuhoonetes.³⁸ Kui Ahlströmide suguvõsa järeltulja Harriet ja tema abikaasa Jukka-Pekka Leskinen said mõisa oma valdusse 1986, alustati kohe potiköögivilja kasvatamisega. Wääksy mõisa kasvuhoooneäri müüdi 2014, kuid maa ja ehitised jäid omanikele alles. Härrastemaja oli hävinud 1941. aastal ülekütmise tagajärjel.³⁹

Wääksys püütakse kinni pidada uhkest vanast kultuuripärandist, seejuures unustamata tänapäeva ja tulevikuvisioni. Vanu ehitisi – teenijatemaja on praegune büroo (ill 32) ja meierei (ill 34) ümber ehitatud majutuseks, tallid (ill 33) on endised laudad. Hooned on kohandatud uutele kasutusalaadele ja mõisa maadel leidub mitmeid erinevaid firmasid. Paremini tunnevad inimesed salatitooteid, mis on osa Wääksy aiandi toodete valikust. Wääksy maadel tegutseb ratsutamiskeskus koos tallidega, Kangasala ratsutajatele on määratud oma ratsutamispirkonnad. Birger Ahlströmi 1920. aastal ehitatud vana laut on muudetud modrenseks ruumikaks 44 hobuse talliks. Tall pakub eraklientidele hobuste latrikohti koos nende ülalpidamise teenusega.⁴⁰

³⁶ Wääksy mõis, <http://wääksynkartano.fi/historia/> Vaadatud 5. XI 2017.

³⁷ Kuningas Johan III, https://et.wikipedia.org/wiki/Johan_III Vaadatud 7. XI 2017.

³⁸ Wääksy ajalugu, <http://wääksynkartano.fi/historia/> Vaadatud 5. XI 2017.

³⁹ Intervjuu Jukka–Pekka Leskineniga Wääksys 8. VI 2017.

⁴⁰ Wääksy mõis, https://fi.wikipedia.org/wiki/V%C3%A4%C3%A4ksyn_kartano Vaadatud 12. XI 2017.

Mõisa maadel tegutseb ka paljude võimalustega ja hinnatud, kogu paketti pakkuv hobukliinik nimega *Kangasalan Hevosklinikka*. Lisaks on talliehitise juures mitmekülgne, kuid sadulatele keskendunud hobuvarustuse pood, kus pakutakse professionaalset abi sadulate valimiseks, et inimene ja hobune võiksid saavutada tipptulemusi. Mõisa alal tegutseb ka *Sääksisäitiö Pohtiolammen Sääksikeskus* (Kalakotka Sihtasutuse Pohtiolammi Kalakotkakeskus), kus on võimalik jälgida uljaid kalakotkaid ja süüa hõrku suitsulõhet. Mõne kilomeetri kaugusel asub mõisa alal *Suomatkan* lasketiir, kus tegutseb firma *Kymppi 64 RY*.⁴¹

31. Põlenud härrastemaja varemed. Tagumiselt rōdult oli vaade järvele, mis on nüüdseks kinni kasvanud.

⁴¹ Wääksy ajalugu, <http://wääksynkartano.fi/historia/> Vaadatud 5. XI 2017.

32. Teenijatemaja, nüüdne kontor.

33. Tallid

34. Kõrvalhoone jõe ääres, kus pole säilinud ühtegi ajaloolist kihistust peale kehandi.

35. Maneež.

36. Ratsahobuste paradiis.

3. Läti mõisad

3.1. Üldist

Samad aadlisuguvõsad ja osalt samad meistrid on olnud seotud nii Eesti kui ka Läti mõisatega. Paljud Eesti ja Läti mõisad pakuvad head võrdlusmaterjali. Näiteks Mežotne mõis Lõuna–Lätis Bauska linna lähedal on Kolga mõisaga nii oma arhitektuurilt kui ka suuruselt sarnane, vaid selle vahega, et eraomandis olev Kolga on räämas, aga *Valsts nekustamo īpašumu aģentūrai*⁴² (Läti Riigi Kinnisvara Aktsiaselts) kuuluv mõis tõeliseks paleeks vormitud. Mežotne hiilgab arhitekt Quarenghi välis- ja sisekujundusega.

Läti on Eestist suurem ja seal on ka rohkem mõisaid. Mõlema mõisates annab tunda ürgbaltilik elulaad. Paljud Eestis tuntud aadlisuguvõsad omasid mõisaid Lätis ja Liivimaal.⁴³

Säilinud keskaegsete linnuste järgi saab jälgida, kuidas sõjakatest rüütlitest said kõrgklassi maaomanikud. Linnuseid oli üle saja, nende varemeid leidub veel nüüdki mõisaõuedes. Osa linnustest on püsti ja kasutusel – Jaunpils (Tukumsi piirkond), Alsunga (Kuldiga), Edole (Kuldiga), Krustpils (Jekabpils), Dundaga (Talsi) jt.⁴⁴

37. Rundale loss.

⁴² Läti Riigi Kinnisvara AS, https://lv.wikipedia.org/wiki/Me%C5%BEotnes_mui%C5%BEa
Vaadatud 9. IV 2020.

⁴³ I. Sakk, Läti mõisad. Reisijuht, lk 6–9.

⁴⁴ Sealsamas, lk 10–17.

38. Mežotne loss.

39. Edole loss.

40. Alsunga loss.

41. Jaunpils loss.

42. Krustpils lossis muuseum.

43. Dundaga loss.

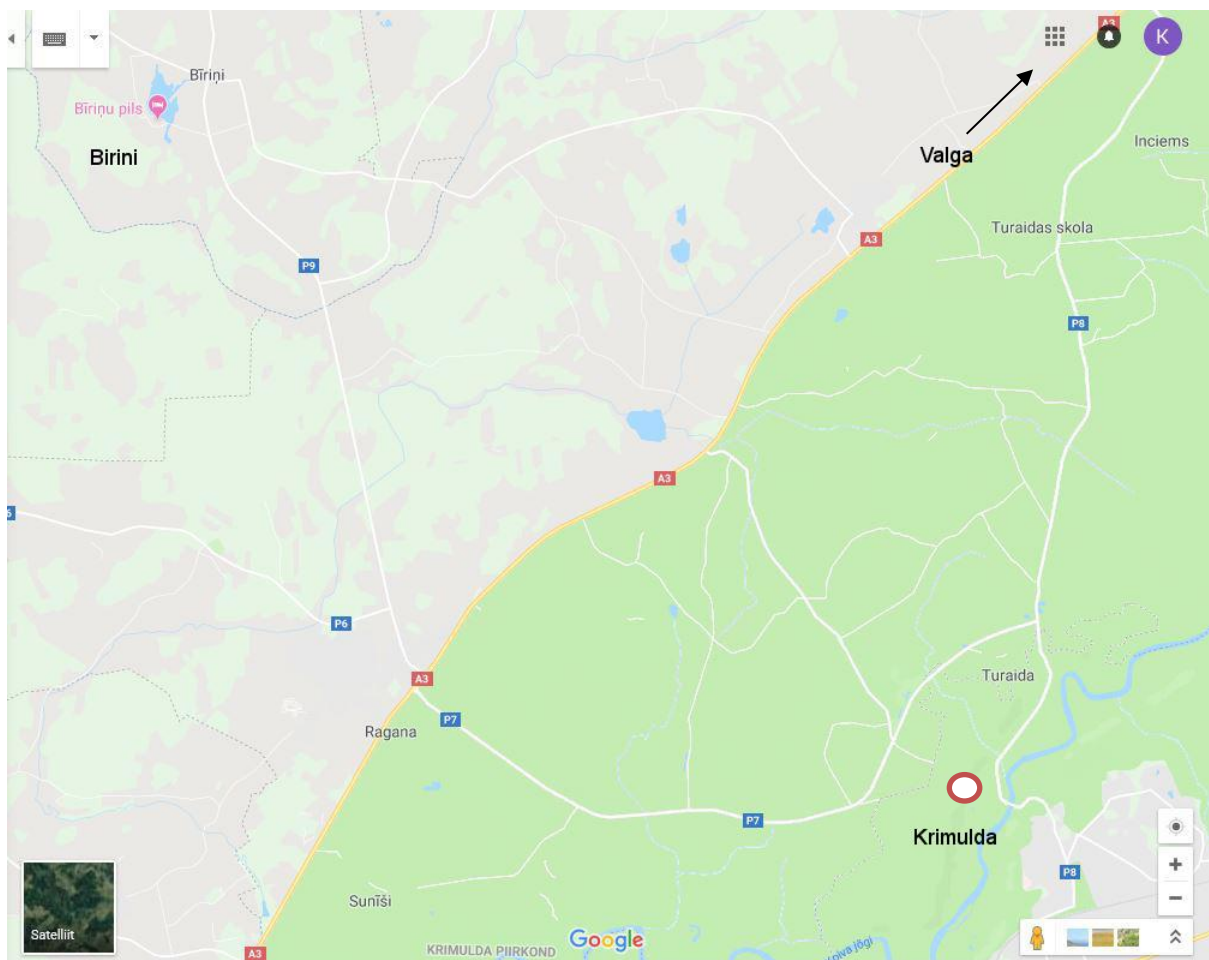
Kaubavahetus Venemaaga soodustas mõisate tulu suurenemist. Suurim tuluallikas oli viin. 1861. aastal valmis Läti esimene raudtee, mis soodustas mõisate toidukaupade vedu arenevatesse tööstuslinnadesse. Eduka majandamise tulemusena püstitati 18.–19. sajandil suurejoonelisi elu- ja majandushooneid. Soetati raamatu- ja kunstikogusid, poegi saadeti Euroopasse õppima. Kuna Vene õukond oli seotud Saksamaaga sugulussidemete kaudu, siis paljud baltisakslased leidsid koha valitsuse lähikonnas. Saksa keelel oli oluline positsioon Tsaari-Venemaa Balti provintsidest kuni 1867. aastani, mille järel sai ametlikuks keeleks vene keel. Pärast Aleksander II baltisakslaste privileegide tühistamist sai alguse venestamislaine. Baltisakslased asusid tsaarivõimuga opositsiooni. 1918. aastal pärast tsaarivõimu kukutamist Venemaal, oli küpsenud plaan luua Balti Hertsogiriik, aga Rüütelkonna üllatuseks ei leidnud see toetust. Mõisamajanduse lõpp saabus nii Lätis kui ka Eestis vabariigi väljakuulutamisega. Pärast Esimest maailmasõda oli vaid kaks riiki, Eesti ja Läti, kus maareform võttis aadelkonnalt peaaegu kogu vara käest ära. Eestis üritati baltisakslastega kokku leppida ja kompensatsioone maksta, Lätis seda ei toimunud.⁴⁵ Lõpliku hoobi andis nõukogude okupatsioon ja eraomandi kaotamine.

Läti mõisahooned said füüsiliselt kannatada Prantsuse–Vene sõjas ja Esimeses maailmasõjas. Lätlased olid oma mõisnike suhtes palju agressiivsemad, mida näitas 1905. aasta põletamislaine. Olevat räägitud isegi nõ Lätis revolutsioonist ja kui põletamiste laine Eestisse jõudis, öeldi, et nüüd on aeg mõisnikega „hakata läti keelt rääkima“. Lätis kestis terav vastasseis kuni Teise maailmasõjani.

⁴⁵ I. Sakk, Läti mõisad. Reisijuht, lk10–17.

Tänane olukord on mõlemas riigis sarnane – säilinud on mõisad, kus olid koolid, lastekodud ja hooldusasutused. Väike osa on tagastatud omanike järglastele, osa on ka erastatud.⁴⁶ Üldistavalt võib öelda, et täna on kõige paremas olukorras on Lõuna-Läti mõisad, samas Kirde-Läti mõisad said Teises maailmasõjas rängalt kannatada.⁴⁷

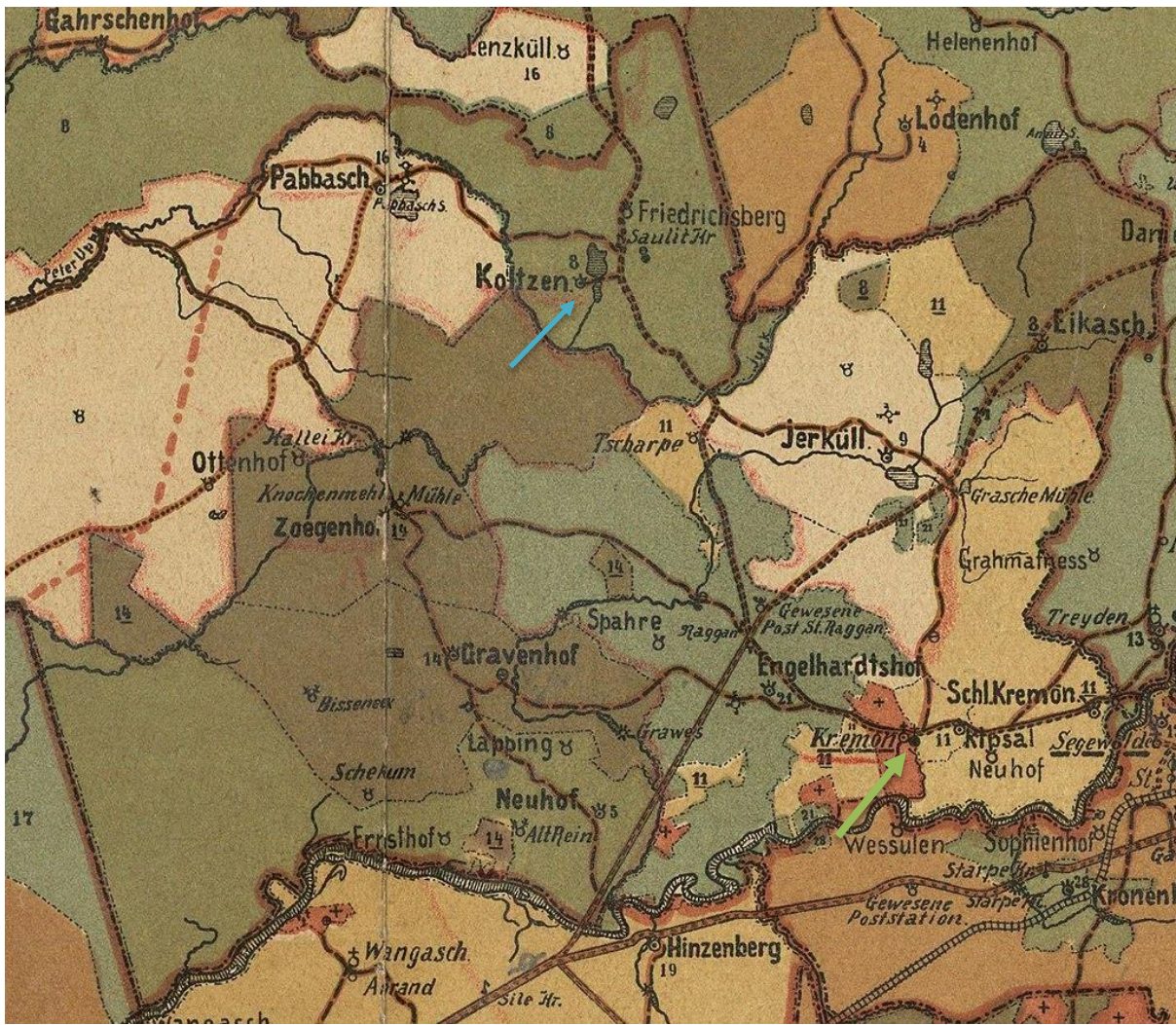
Lätit on haaranud mõisate ja parkide korrastamise buum. 1990. aastatel tõusis Lätis huvi mõisapärandi vastu, loodi Läti Losside ja Mõisate Ühendus (*Latvijas Piļu un Muižu Asociācija*), mis tegeleb mõisate uurimise ja tutvustamisega. Samad aadlisuguvõsad ja osalt samad meistridki on olnud seotud nii Eesti kui ka Läti mõisatega.

44. Bīriņi ja Krimulda asukoht. Google maps kaart.

⁴⁶ I. Sakk, Läti mõisad. Reisijuht, lk 6–9.

⁴⁷ Telefoniintervjuu Mārt Uustaluga 13. VI 2017.

45. Krimulda kihelkonna mõisad 1905.a. Sinine nool Birini ja roheline Krimulda.

3.2. Bīriņi loss

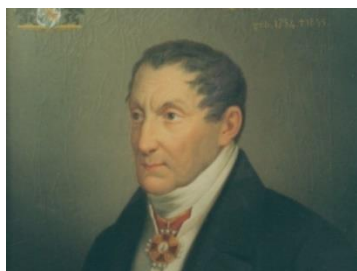
Ajalugu. Koltzen oli rüütlimõis Liivimaal Riia kreisis Krimulda kihelkonnas. Tänapäeval asub mõisasüda Limbaži piirkonnas Vidriži vallas Bīriņis.

13. sajandil asustasid *Koldselli* piirkonda ehk „lõuendi mäe“ liivlased. Saksa ristosõdijad kutsusid kohta *Kolzeniks*. Esimest korda mainiti mõisa 1568. aastal. Esimene omanik oli Tomas von Embden. Liivi sõja ajal Johan Biring (Büring) von Helmstat jagas oma väeüksuse Turaidasse (*Toreida*), Cesisesse ja Siguldasse ning lõi tsaar Ivan Julma väed puruks. Biring sai 1574 Poola–Leedu kuningalt kingiks *Kolzeni* mõisa. Alates sellest kutsutakse mõisat Bīriņiks. Mõis kuulus mõnda aega Reiteritele ja Flügelnitele, seejärel oli mõisa omanik parun Karl Friedrich von Mengden. Parun Karl Johan Mengden ehitas uue Rootsi barokstiilis peahoone ja mõned kõrvalhooned. Mõis laienes. Mengdenitel oli kaks tütar, kes mõlemad abiellusid vendade Mellinitega Liivimaalt. 18. sajandi lõpus saabus krahv Ludwig August Mellin väimehena Bīriņisse. Ta oli väljapaistev ühiskonnategelane Vene tsaari teenistuses. Mellin oli advokaat, kes esindas talupoegade õigusi ja võitles pärisorjuse kaotamise eest. Selle kõrval kogus ta ka rahvalaule. Kartograafina jagas ta oma pikaajalise töö tulemusi Läti ning Eesti topograafiliste kaartide osas J. V. Krausele. 19. sajand ja 20. sajandi algus oli von Pistohlkorside ajastu. Krahv Mellini tütar abiellus kolonelleitnant Alexander von Pistohlkorsiga. Nende poeg ehitas praeguse lossi aastal 1860 oma armastatud naisele Emily von Herderile ning lõi Emily Pargi. Ta hakkas arendama Saulkrasti ala (*Neubad* – saksa k), kuhu rajas mereäärse kuurordi, kooli ja kiriku. Pärast 1886. aastat tehti tema poja Alexander von Pistohlkorsi algatusel mõisas suured ümberehitused, ehitati teed ja jätkati Saulkrasti arendamist. Aastast 1925 paiknes seal Läti Raamatutrükikoja Kirjastuse haigekassa sanatoorium. Pärast Teist maailmasõda, st nõukogude võimu ajal asus seal endiselt sanatoorium kardiopulmonaalseks raviks. Lossi interjöörid olid kaetud nõukogude ideoloogiat ilmestavate maalingutega. 1993. aastal rentisid mõisa Janis ja Biruta Vimba, kes selle hiljem riigilt ka ära ostsid. Nad alustasid koristustööde ja restaureerimisega. Vimbade tütar ja poeg peavad endiselt lossi ja hoolitsevad selle konserveerimise ning kultuuripärandi säilimise eest. Banketid, seminarid, ekskursioonid, maastikud, restoran, hotell on lõõgastuseks ja puhkuseks.⁴⁸

⁴⁸ Bīriņi loss, <https://www.birinupils.lv/en/history/2-uncategorised/537-landlords-chronicles>
Vaadatud 4. XII 2018.

46. Parun K.J. Mengden, 18.saj.

47. Krahv L. A. Mellin, 18.saj.

48. Von Pistohlkorsid, 20.saj
algus.

49. Seltsimehed sanatooriumis, 1971.a.

50. Janis ja Biruta Vimba, 1995.a.

Mõisa peahoone on uusgooti stiilis uhke ehitis, tuntud ka kui Bīriņi loss (*Bīriņu Pils*), mille arhitekt on Friedrich Wilhelm Hess. Peahoone ehitati aastail 1857–1860 August von Pistohlkorsi tellimisel. Loss on kahekorruseline, nurkades nelja torniga, keskel asub kolmekorruseline risaliit. 20. sajandi algul ehitati hoone ümber Rudolf Heinrich Zirkwitzi projekti järgi, kusjuures hoone fassaad kaotas veidi oma toretsevast välimusest. Säilinud on mitmed mõisakompleksi kuulunud kõrvalhooned nagu tallid, veetorn, vesiveski jt. Mõisakompleksi juures asub ka Pistohlkorside rahula. Peahoonet ümbritseb mitu parki. Vanim neist kannab nime *Priežkalna parks*, mida Mellin hakkas rajama 1819. aastal. Parki ehivad metallist väravad. *Mežaparks* või *Emīlijas parks* rajatud 19. sajandi lõpul August von Pistohlkorsi poolt. Kolmas on *Ainavu parks* tallide ümber. Selles pargis asuvad linnuaed ja armunute tamm. Neljas park on lossi ja järve vahel asuv *Regulārais parks*, millele avaneb suurepärase vaade lossi rõdult.⁴⁹ Mõisa nime saamise osas lähevad allikad lahku. Uurijate väitel hakati mõisat kutsuma Liivi sõja ajal (1558–1583) Johan Biring von Helmstati järgi, kes sai mõisa kuningalt kingiks, aga teisalt on teavet⁵⁰, et 1574–1601 oli mõis Johannes Būringi (Būrinck) valduses, sellest ka lätikeelne nimi *Bīriņi*. Enne Teist maailmasõda

⁴⁹ Bīriņi loss, https://et.wikipedia.org/wiki/B%C4%ABri%C5%86i_m%C3%B5is Vaadatud 2. XI 2018.

⁵⁰ Bīriņi loss, https://www.redzet.eu/photo/birinu-muiza-V-187-16/view/B%C4%ABri%C5%86u_Pils Vaadatud 2. XI 2018.

nimetati *Kolzeni* mõis ametlikult *Bīriņiks*. Arvatavasti võis Johannes Būring olla Johan Biring von Helmstati otsene järeltulija. Kompleks koos parkidega on arhitektuurimälestisena muinsuskaitse all.

Nõukogude ajal oli mõisas sanatoorium, seega pidi hoone olema vähemalt rahuldavas seisukorras. Kui praeguse omaniku Solvita Muižniece vanemad mõisa ostsid, jooksis katus läbi, kelder oli kraami täis ja hallitanud ning küttesüsteem sisuliselt puudus. Nad panid remondi alla mitmeid miljoneid Janis Vimba raha.

Bīriņi mõis 21. sajandil. Tegevused

Vaatamisväärsusena on see muinasjutuline koht järve kaldal. Korraldatakse bankette, pulmi ja muid pidusid. Peahoones ja kõrvalmajas töötab luksuslik hotell. Turistide lõbustamiseks peetakse hobuseid ja tehakse nendega sõite, laenutatakse paate.

51. Vaade lossile.

52. Vestibüüli originaaltrepp.

53. Vestibüüli uus lagi, mille taga on nõukogude propaganda maaling.

54. Kolm eelnevat fotot vestibüüli originaaldetailidest.

55. Peasaal.

56. Peasaali kassetlael Pistohlkorside vapp.

57. Teise korruse saal.

58. Teise korruse saali detailid, 2 fotot.

59. Glasuuritud ja glasuurita ahjud.

60. Maalitud rosetid.

61. Kolmandal korrusel osaliselt avatud maaling.

62. Hotellituba autentse laudpõrandaga.

63. Peasissekäik lõuna pool.

64. Terrass ja rõdu järve pool (N).

65. Teised väravad. Esimesed väravad on maantee ääres.

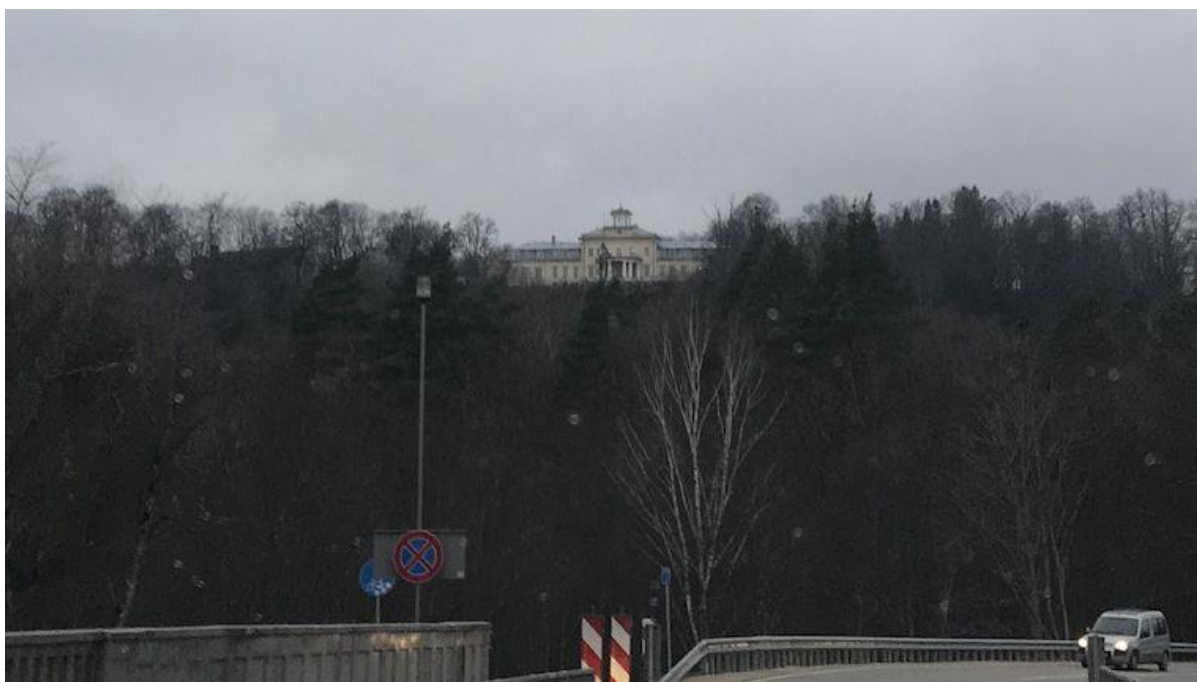
66. Maakivist abihoonete grupp, sh tellisest veetorn.

3.3. Krimulda mõis

Mõis asub Gauja Rahvuspargis Turaida (Treyden, Treiden, Toreida) lossist teisel pool teed ning täpselt ürgoru kõrge nõlva äärel suurepärase vaatega orule ja jõele.

67. Osa Krimulda kaardist, mis kujutab mõisa maade eraldamist, uue majanduskeskuse plaan. O. Kvisti joonis, 1688.a.

69. Vaade mõisa peahoonele Gauja jõe sillalt.

Ajalugu. Krimulda piiskopilinnus (*Kremon, Cremon*) oli liivlaste asualadel paiknenud Turaida linnuse abilinnus. Linnuseala asub 90 m üle merepinna. Lääne pool Kipsalas oli muinaslinnus, mis kuulus koivaliivlastele (*sattesele*). Baltisaksa ajaloolaste andmetel ehitati algne tornlinnus piiskop Albert II Suerbeeri ajal 1255. aastal. Sigulda linnusekomtuur ründas ootamatult 1556. aastal lähedalasuvat piiskopi toomkapiitli Krimulda linnust ja rüüstas selle paljaks. 1592. aastal Poola ajal oli linnuse omanik kastellaan Bertram Holtzschuer. Poola–Rootsi sõja käigus 1601. aastal süütasid rootslased linnuse põlema. Mõningatel andmetel tegid seda poolakad. Linnust enam ei taastatudki. Enamjaolt sakslastest koosnevad linnusegarnisonid läksid vabatahtlikult rootslaste poolele. Pärast võitu rootslaste üle Koknese all hõivasid poolakad uuesti Ergli, Krimulda, Sigulda, Lielstraupe ja palju teisi Liivimaa-keskmaa linnuseid, mille nad leidsid eest enamjaolt tühjana. Rootsi kuningas Gustav II Adolf annetas Kremoni koos Engelhardshofi mõisaga riiginõunik Gabriel Gabrielsson krahv Oxenstiernale, kes selle hiljem pantis. 1757. aastal ostis kapten Magnus von Helmersen Kremoni mõisa. 1817. aastal sai Krimulda omanikuks vürst Johann Georg Liven (Lieven, Liewen, von Lieven), kes pidas ennast liivlaste Kaupo suguvõsast pärinevaks (pärimuse järgi põlvneb ta Kaupost, kelle tõstis väidetavalt aadliseisusse Rooma paavst Innocentius III 1202–1203 Kaupo ja piiskop Alberti kohtumisel Roomas. Kaupo liivi päritolust tekkis ka tema järglastel mugandatud liignimi liignimi Lieven⁵¹. Lievenid jäid mõisa omanikeks kuni 1921.

⁵¹ Lievenid, <https://et.wikipedia.org/wiki/Lieven> Vaadatud 16. XI 2018.

aastani. 19. sajandi keskel korraldas Liveni soovil Krimulda piiskopilinnuses väljakaevamisi ajaloolane K. Bruinings. Kaevamistega avati põhjatorn, väravad ja pealinnuse elukorpus. Vanu linnuseid matkides oli ehitatud kaitsemüüri elukorpusele gooti stiilis kõrged aknad.⁵²

Krimulda on üks väljapaistvamaid klassitsismi näiteid Läti mõisaarhitektuuris. Livenite ajal loodi romantiline park – Paul Hermann Liven jagas pargi promendaadidega ja rajas 380 astmega trepi kuristikku ning sealt edasi viis 325 astet pargist sillani üle *Gauja* (Koiva) jõe. Kui imperaator Aleksander II oma Virdzeme visiidi ajal sai teada ilusast von Livenite pargist, külastas ta Krimuldat. Paul Hermann von Liven oli järginud selle aja romantilist stiili, sobitades parki kunstlikke varemeid, rekonstrueerides vanu varemete osi ja lisades keskaegse kindluse moodi seinu ning dekoratiivseid aknaavasid.⁵³

Mõisaansambel jagati kahte ossa 19. sajandil, toona valmisid ka kõrvalhooned. Ühes pooles asuvad tootmishooned, kus paiknevad tall, tõllakuur, ait, teenijatemaja, küün, mille teisele korrusele viib sammastega kaldtee. Veidi eemal seisab küün, aga peahoonele kõige lähemal asub mõisavalitseja maja. Teine pool oli esinduslik. Seal asusid peahoone, park ja hiljem ka 19. sajandi lõpul piiskopilinnuse juurde rajatud nn šveitsi majake.⁵⁴

1921. aastal oli Paul Ivan von Liven sunnitud koos perega emigreeruma. 1922. aastal asutas Läti Punane Rist mõisasse professor Jankovski juhtimisel sanatooriumi ja rehabilitatsioonikeskuse, kus raviti tuberkuloosihageid. Pärast teise korruse pealeehitust oli seal juba 200 kohta. 1948. aastal tegutses mõisas läti- ja venekeelne 9-klassiline kool. Alates aastast 1952 oli sanatoorium „Krimulda“ Lätis ainus koht, kus raviti laste luutuberkuloosi. Tuberkuloosi sanatoorium asus seal aastani 1991. Raviteenuseid reorganiseeriti mitu korda. Aastal 2002 ettevõtte erastati.⁵⁵

⁵² Krimulda linnus, https://et.wikipedia.org/wiki/Krimulda_piiskopilinnus Vaadatud 18. XI 2018.

⁵³ Krimulda mõisa koduleht, <http://krimuldasmuiza.lv/ru/istoriya> Vaadatud 18. XI 2018.

⁵⁴ Krimulda mõisa kirjeldused illustatsioonidega, https://et.wikipedia.org/wiki/Krimulda_m%C3%B5is Vaadatud 18. XI 2018.

⁵⁵ Krimulda ajalugu, <http://krimuldasmuiza.lv/ru/istoriya> Vaadatud 18. XI 2018.

70. Neli vana fotot Krimulda peahoonest.

71. Detailplaneering. Oranži noolega peahoone, sinine nool tuberkuloosihaigete puidust suvetoad kaarja paigutusega, mis on ehitatud enne sõda. Muud on maakivist abihooned.

72. Klassitsistliku peahoone fassaadid on lagunemas.

73. Lagunev fassaad.

74. Joonia sambad ja hammaskarniis.

75. Vasak tiib.

76. Peasissekäik.

77. Mõni meeter järsakuni.

78. Valitsejama ja peahoone kõrval.

79. Tall

80. Tühjad abihooned.

81. Paremalt alkoholi tootmine

82. Siseuks

83. Peasaal.

84. Ovaalsaal.

85. Parketi näide.

86. Veinid.

87. Mõisa logo.

88. Kaheksa fotot abihoonetest. Maakivist hoonetes asuvad enamasti korterid, tühjade hoonete katused katkised.

Krimulda mõis 21. sajandil. Tegevused

Mõis töötab põhiliselt rehabilitatsioonikeskusena, kus pakutakse raviteenuseid tuberkuloosihaigetele. Inimesi on ravitud seal juba alates 1922. aastast. Tegeldakse ajurvedaga. Kuna omanik ei ole valmis investeerima, siis loodetakse tulevase ostja peale, sest mõis pandi müüki. Nõukogude aegsete interjööridega ja lagunevate fassaadidega ei ole kahjuks võimalik rikkaid kliente kohale meelitada.

Krimulda mõisa koht on nagu väike vanaaegne linnake, kus on säilinud mitte ainult suurepärase mõisahoone, vaid ka seda ümbritsevad majandushooned. Paljudes neist käib elu ja tegevus. Ühes asub juhataja ja raamatupidamine, teises ehk endises loomatoidu köögis kohvik „Milly“. Endises sigalas toodetakse mõisa veini, mille vastas asub uhke tall, mis oli kunagi kaetud väärtuslike plaatidega ning puitpaneelidega.⁵⁶

⁵⁶ Krimulda mõis, <http://krimuldasmuiza.lv/ru/istoriya> Vaadatud 19. XI 2018

4. Eesti mõisad

4.1. Üldist

Eesti aja- ja kultuurilukku on mõisad jätnud sügava jälje. Mõisad kui baltisaksa kultuuri mälestised on justkui kadunud maailma veel alles jäänud tipud. Eesti Vabariigi loomisega kadus see vana kultuur. Maade riigistamisega lõigati läbi majanduslikud juured, muudeti mõttetuks sajandite jooksul kujunenud mõisasüdamed.⁵⁷

19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul aset leidnud sündmused muutsid senise poliitilise ja kultuurilise elu liidrina püsinud baltisakslaste elu väga põhjalikult. Võimu järkjärguline kaotamine ning kohaliku rahva eneseteadvuse kasv viisid baltisaksa kultuuri sulgumiseni mõisasüdametesse. Mõisahooned pakkusid omanikele kultuurilist oasi maakohas, võimalust elada haritud ja maailma näinud härrasrahva elu ning säilitada oma identiteeti eemal emamaast.⁵⁸ 19. sajandil, mil mujal maailmas oli aadliseisuse tähtsus juba vähenenud, suutis Eesti aadelkond veel püsida poliitilise juhtiva jõuna. 1816. ja 1819. aasta talurahvaseadused vabastasid küll talupojad pärisorjusest, aga kuna neile maad ei antud, jäid nad veel umbes pooleks sajandiks mõisnikest sõltuma. 19. sajandi keskpaigast hakkas kohaliku rahva eneseteadvus kasvama. Osa hariduse saanud eestlasi hakkas end senise maarahva asemel eestlaseks nimetama ning tasapisi edenes kohalik kultuuriline tegevus. Pöördeliseks kujunesid 1860. aastad, mil mõisad valdavalt loobusid teorendist. 1868. aastal keelati see lõplikult ning võeti suund talude päriseks müümisele ja kruntimisele. Mõisade kasutamisele. Mõisnikud hakkasid vähehaaval oma positsiooni kaotama. 19. sajandi agraarreformide järel kerkis uuesti esile maaküsimus. 20. sajandi alguses 1905. ja 1917. aasta revolutsioonide ajal said rüüstetes kannatada ka paljud mõisad. Kahanev võim mõisamaadel ja talupoegade üle kontsentreeris baltisakslaste elu üha enam mõisasüdamesse. Tegelikult olid mõisasüdamed tasapisi muutunud järjest suletumaks ning kokkupuuted mõisa ja küla vahel muutusid järjest harvemaks. Mõisa eraldumist illustreerivad hästi Theophile von Bodisco, Kolga mõisa legendaarse omaniku Carl Magnus Stenbocki (Apa) tütretütre sõnad: „Kui saared tõusevad maastikust mõisad, enamasti valged hooned, ümbritsetud parkidest ja aedadest.“ Tähtsuseks võib vaadata sõna „saared“ – emamaast eraldatud üksikud oasid,

⁵⁷ Ants Hein, Eesti mõisad. 250 fotot aastaist 1860–1939. Tallinn: Tänapäev, 2009, lk 5.

⁵⁸ E.-K. Vabamäe, Eesti mõisainterjöörid 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul. Magistritöö, Tartu Ülikool, 2011, lk 4–6.

mis eristuvad talupoegade maast.⁵⁹

Küsitav on maareformiaegne mõisate tulukus. Balti suurmajapidamisi on peetud enne Esimest maailmasõda väljapääsmatus seisus olevaiks. Tiit Rosenberg on arvanud, et kõikidele mõisatele sellist hinnangut laiendada on meelevaldne. 1919. aastal oli valdav osa mõisaid elujõulised – tulu saadi nii põllumajandusest kui ka tööstuslikust tootmisest. Hiljem maareformi teravust siiski pehmendati – võõrandamisest vabastati hulk maakohti, tööstusettevõtteid, kirikumõisasüdameid, endistele mõisaomanikele antud asendustalusid, alevikukrunte ja üle kahe tuhande talukoha, mille kohta oli enne maaseaduse jõustumist sõlmitud eelmüügileping. Samuti tekkis võimalus saada tasu võõrandatud maade eest, kuid ainult teatud tingimustel, mis puudutas väheseid. Kompensatsiooni suurus ei olnud võrreldav võõrandatu tegeliku väärtusega, st keskmise hüvitise eest ei saanud enam ei talu ega linnamajakrunti. Põllumajandusega tegelemiseks jäid baltisakslastest suurpõllumeestele siiski teatud tingimustel piiratud võimalused, näiteks võis taotleda endisest mõisast normaalkoha suurust krunti, kui oldi võidelnud Vabadussõjas. Sordiaretuse ja tõukarjakasvatuse eriteadmistega põllumeestel oli võimalus jätkata riigirentnikena. Väga oluline oli aga 1925. aastal vallakogukondadele antud õigus eraldada riiklikust maafondist koht kõigile endistele omanikele. Mõisa säilimine sõltus suuresti mõisniku ametialasest tublidusest või läbisaamisest kohalike elanike ja ametivõimudega. Kõrvaettevõttega (nt viinavabrik) jäänukmõisates võis see tähendada üsna soodsaid tingimusi. Segase olukorra tulemuseks oli suur väljaränne maapiirkondadest, mõisasüdamete laialikandmine. Kahe maailmasõja vahele jääval perioodil lakkasid olemast paljud kunstikollektsioonid ning suurem osa väärtuslikke kunstiteoseid viidi Eestist välja.⁶⁰

19. sajandi alguse mõisaehituse õitseag sünnitas põhiosa meieni säilinud Eesti mõisaarhitektuurist. Hiljem uute mõisahoonete ehitamine vähenes. Mõisaehituse juures on oluline tähele panna, et suur kasv toimus 18. sajandi teisel poolel peamiselt Põhja–Eestis. Lõuna–Eestis jäi selline areng ligi sada aasta hilisemaks, kui välja arvata mõned üksikud näited (Õisu, Väimela). Ehitustegevus mõisates jätkus elavana 19. sajandi algul, mil Eesti mõisaarhitektuur rikastus põhiliselt klassitsistlike näidetega. Tihedad kontaktid välisriikidega tingisid selle, et ka arhitektuurselt ei olnud Balti mõisaarhitektuur Lääne–Euroopast maha

⁵⁹ E.-K. Vabamäe, Eesti mõisainterjöörid 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul, lk 5–17.

⁶⁰ Sealsamas, lk 18–19.

jäänud, ehkki uus jõudis siia juba väljakujunenuna. Humanistlik idee leidis otsese väljenduse aadli ehituskunstilistes ambitsioonides – ajastu eesrindlikemaid mõtteid realiseeriti kodumõisate väljaehitamisel. Püüti luua enda ümber valgustusfilosoofiast ja antiikkunstist inspireeritud maailma. Kõige paremini näitavad neid püüdlusi mõisaansamblid, mille puhul tõusis varasemaga võrreldes oluliselt esile läbimõeldus ja planeeritus. Jätkuvalt oli mõisasüda jagatud tsoonideks: esindusterritooriumiks ja majandusõueks. Mõisaarhitektuur hakkas teravalt vastanduma külamiljööle, hilisbarokk asendus klassitsistlike suundadega ja toetus suuresti A. Palladio ideedele. Siinne mõisaarhitektuur jäi siiski mõjutatuks praktilisusest, ökonoomsusest. Saksa ehituskunsti mõju vähenes ning asendus vene klassitsistliku arhitektuurisuunaga. Erinevused uute suundade kasutuselevõtus olid maakondade vahel olemas, juhtpositsioon kuulus jätkuvalt Harjumaale.⁶¹

4.1.1. Mõisate väärtustamine

Huvi mõisapärandi vastu sai alguse 19. sajandil, kontsentreerudes esimestest kirjeldavas laadis kodu-uurimusliku sisuga töödest kuni ajani, mil sajandi keskpaiku hakati mõisaarhitektuurile tähelepanu pöörama teaduslikes seltsides – Õpetatud Eesti Selts, Eestimaa Kirjanduse Ühing. 20. sajandi algul ilmus esimene suur mõisaarhitektuuri käsitus Heinz Pirangi mõisaarhitektuuri eriajaloo köidete näol, mis sisaldavad hoonete kirjeldusi ja ülevaateid mõisate ajaloost. Oma aja kohta uudsenähtis väärtustas H. Pirang ka 18. ja 19. sajandi arhitektuuri. Osa mõisaid võeti kaitse alla juba enne Teist maailmasõda, kuid paljud neist müüdi ka lammutamiseks (nt võimas Tuhala mõis Kose kandis, –A.K). Suur osa mõisahooned võõrandati Eesti Vabariigi ajal ning võeti kasutusse koolimajade, vanadekodude jm sarnasena. Mõisate kaitse alla võtmine jätkus nõukogude ajal. Alates 1980. aastast tõmbasid mõisad uurijate, restauraatorite ja üldsuse tähelepanu oma ajaloolise, arhitektuurse ja kunstilise mitmekihisuse ning esinduslikkusega.⁶² Tõukejõuks mõisaarhitektuuri taasavastamise taga oli Helmi Üprus, kelle algatusel viidi aastail 1976–1980 läbi Eesti mõisate inventeerimise suuraktsioon, mille käigus koguti andmeid ligikaudu kahe tuhande mõisaansambli kohta. Inventeerimisest on meile jäänud suur arhiiv Muinsuskaitseametis ja ülevaateartiklid, lisaks 1980. aastast pärinev koondaruanne, mida

⁶¹ E.-K. Vabamäe, Eesti mõisainterjöörid 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul, lk 22–25.

⁶² R. Alatalu, Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986–2002: rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis, lk 114–117 ja 143–144.

võib lugeda eelmainitud inventeerimisaktsiooni tulemuseks.⁶³

Mõisaarmastuse tipp langes samasse perioodi Eesti Vabariigi järjepidevuse taastamisega. Uus tõus on viimastel aastatel. Massilise erastamisega muutusid omandisuhted. Uutele eraisikutest omanikele käis mõisapidamine siiski üle jõu, sest halvas seisukorras olevad hooned vajasisid suuri investeeringuid. Muinsuskaitseamet ei olnud võimeline jagama mingeid toetusi ega muud abi. 1990. aastatel käis alla muinsuskaitse maine, sest piiranguid kehtestav muinsuskaitse oli Eesti õigusruumis osutunud jõuetuks. Paremini olid säilinud mõisad, mis jäid omavalitsuste kätte haiglate, hooldusasutuste, koolide ja vallamajadena. Erinevad kultuuriväärtuste päästmise jaoks loodud fondid tegudeni ei jõudnud.⁶⁴

4.2. Mooste mõis

Ajalugu. Mõis asutati 16. sajandi lõpul pärast alade läänistamist Poola kuninga poolt. Rootsi kuningas andis mõisa 1625. aastal Joachim von Güntersbergile. Edaspidi olid omanikeks krahvid Jagusinskyd ja Löwenvolded ning parunid Strömfeldid. 1741. aastal ostis mõisa krahv Münnich ning edaspidi läks see sugulussidemete kaudu von Nolckenitele ning jäi nii kuni riigistamiseni. Nolckenid on Alam-Saksi päritolu Rootsi, Soome, Liivimaa, Saaremaa, Eesti, Kuramaa, Poola ja Venemaa aadlisuguvõsa. Pere immatrikuleeriti 1727. aastal Rootsi Rüütelkonda. Suguvõsale kuulus peaaegu 40 mõisat. Esindusliku Mooste mõisasüdame väljaehitamine praegusel kujul sai teoks alles 20. sajandi algul. Peahoone, mida kattis hinnaline kiltkivikatus, valmis seguna historitsismist–heimatstiilist. Kerkisid ka võimsad maakivist ja tellisest majandushooned. Kompleks on piiratud kõrgete katustatud maakivimüüridega, milleks on eeskujul võetud keskaegsetest linnamüüridest. Väravad on ehitatud uhkete tornidega.⁶⁵

Mooste mõis 21. sajandil. Tegevused

Mõisaansambel ja selles opereeriv sihtasutus kuuluvad praegu Põlva vallavalitsusele. Restaureerimine algas käesoleva sajandi algul ja jätkub pidevalt aastas 2–3 rahastusprojekti

⁶³ E.-K. Vabamäe, Eesti mõisainterjöörid 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul, lk 21.

⁶⁴ R. Alatalu, Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986–2002: rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis, lk 143–144.

⁶⁵ Valdo Praust, 200 Eesti kaunimat mõisat. Tallinn: Tänapäev, 2012, lk 237.

najal. Teadupärast on kohalikel omavalitsustel teised rahastusallikad kui eraomanikel.

Mooste mõisas on käima pandud hulgaliselt erinevaid tegevusi. Pärast mõisa riigistamist asus peamajja kool, mis töötab tänaseni. Mõisakoolide programmi vahenditega remonditi aastail 2004-2018 peamaja. Restaureeritud on mitmeid hooneid, kus tegutsevad külalistemaja koos restoraniga, folgisaal, villa- ja restauraatorite koda, kus toodetakse looduslikke ehitusmaterjale, muuseum, Veskiteater, Rahvamuusikakool, Käsitöökoda, Vanaajamaja, Taaskasutuskoda, Sepikoda, viinavabrikus asub nüüd Fototurismikeskus. Kunstikeskus MoKS tegutseb endises valitsejamajas, meiereis teeb raviprotseduure tervisekeskus.⁶⁶ Peaagu kõiki ruume üüritakse välja, sest kõike ise korraldades läheks Mooste Mõis SA selle juhi Ulla-Maia Timmo sõnul pankrotti. Sihtasutuses on vaid viis töötajat, kes tegelevad rohkem majutuse ja toitlustamisega ning kirjutavad projekte toetuste saamiseks.

89. Peahoone.

⁶⁶ Mooste mõis, <http://www.moostemois.ee/> Vaadatud 4. III 2019.

90. Vaateid peahoonele.

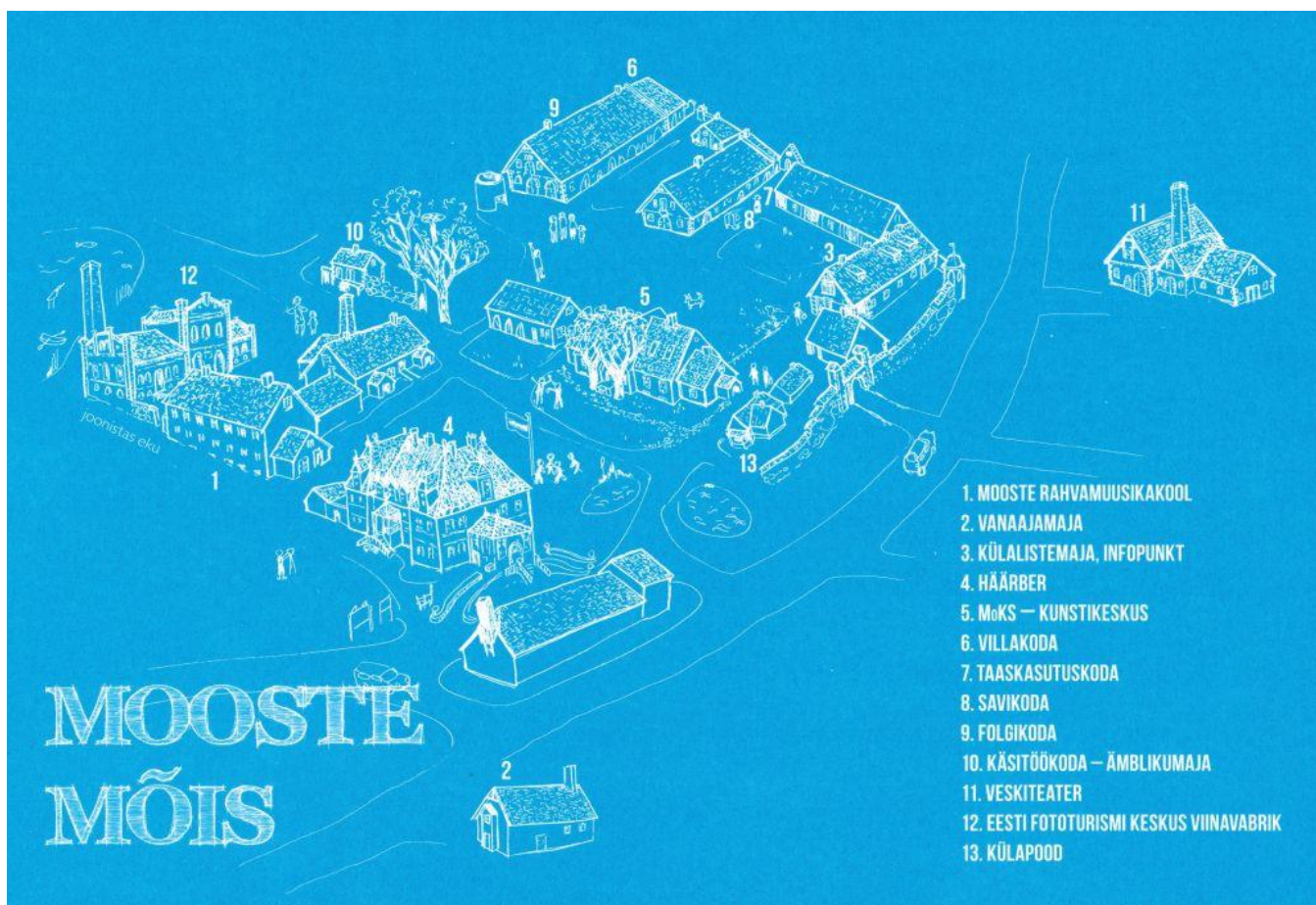

91. Vestibüül.

92. Viis vaadet interjööriidele.

93. Mõisa üldplaan.

94. Hotell.

95. Viinavabrik.

96. Folgikoda.

97. Folgokoja saal.

98. Saviukumaja.

99. Savikoda.

100. Valitsejamaja.

101. Tall-töllakuur...

102. ...ja talli katuse vahetus 2019.

103. Tervisemaja.

104. Vanaajamaja.

4.3. Mädapea mõis

Mädapea mõisa hooned asuvad 1982. aastal Kultuurimälestiste Riikliku Projekteerimise Instituudi (KRPI) inventeerimise järgi kahes rühmas peahoone ümbruse pargi lõunaservas ja pargi loodeosa juures. Arhitektuuriliselt on huvipakkuvad kahekorruseline ait ja kellatorniga aednikumaja (tegelikult kabel, –A. K.). Ühekorruseline, keskelt kahekorruseline tellistest peahoone oli palju aastakümneid kohaliku kooli kasutuses. Hoones oli klubiruum ja töötajate elukorterid. Kõik oleksid arhitektuuriliselt huvipakkuvad, kuid on rohkete remontidega hävinud.⁶⁷

105. Aednikumaja, tegelikult kabel.

106. Ait.

107. Peamaja.

⁶⁷ Muinsuskaitseamet, <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=archivalmaterial&action=view&id=3191>
Vaadatud 6. IV 2019.

108. Sepikoda.

109. Töölistemaja.

110. Valitsejamaja.

111. Viinaköök.

Mädapea põlisküla esmamainimised: 1241.a – Metape, 1281 – Methepe, 1425 – Mettapäh, 1545 – Mettempe, 1732 – Mettapä, 1927 – Mättapea ja sealt edasi. Mädapea nimi võis lähtuda isikunimest. Ent sõna “mädapea” võib tähendada ka küpseid maasikaid või rabamurakaid. Nime hilisemates kirjanekutes on täheldatud sõna “mätas” mõju.⁶⁸ Mõisa omanike hulka on kuulunud Pahlendid ja Rehbinderid.

Virumaal Rakvere kihelkonnas asunud endine rüütlimõis võib pärineda juba 13. sajandist. Algselt kuulus koht Kärkna kloostrile, 15. sajandil läks see erakätesse. Mädapea mõisat on esmamainitud 1425. aastal. Mõisa viimaseks omanikuks enne 1919. aasta võõrandamist oli Ernst von Renteln.⁶⁹

Aastail 1845–1850 laskis tollane omanik Ludwig von Wendrich ehitada mõisale ühekorruselise hilisklassitsistlikus stiilis peahoone. Kahe korruse kõrgusel keskrisaliitidel on

⁶⁸ Mädapea mõis, <http://flokksiaed.ee/moisast#nimest> Vaadatud 6. IV 2019.

⁶⁹ V. Prausti portaal, <http://www.mois.ee/viru/madapea.shtml> Vaadatud 8. IV 2019.

kolmnurkfrontoon, kuid alakorrusel on juba neorenessanslikud kaaraknad. Mädapea mõisa kalmistu rajas 1872. aastal mõisa tollane omanik von Wendrich. Sinna oli maetud üks suguvõsa liikmetest. Need säilmed on hiljem Saksamaale ümber maetud.⁷⁰ Kalmistu asub tiigisaarel, mis ei kuulu mõisale ja seda kasutavad koos grillikojaga vabaaja veetmiseks teised omanikud. Mõisahoovis oleva ajaloolise kabeli, mis kuulub samasse ehitusperioodi, erastas teine inimene, kes väidetavalt kavandab arendada turismi. Mõisahoovis on säilinud vana kaevumaja, paest ja maakivist ait, mille ehitusaasta jääb 18. sajandisse ning tõllakuur.⁷¹

Alates 1922. aastast asus mõisas kool ja 1995. aastal ostis selle eraisik.⁷²

Mädapea on täna peaaegu asustamata paik. 1990. aastatega võrreldes on pilt tundmatuseni muutunud. Mõisas võimutsevad nüüd erinevad lilled ja sirelid. Käivitatud on „Lilled loomaia“ projekt, mille eesmärk on läbi mängulise tegevuse laste toomine looduse juurde. Eelmisel aastal rajati 100 pargiroosiga istutusala. Kolleksioonaed sai alguse 2014. aastal esimeste floksidega. Aasta hiljem oli neid üle 400 sordi ja paari aasta pärast juba umbes 700 liiki. 2016. aastal korraldati esimesed floksipäevad. Samas alustati pojengide kolleksiooni rajamisega. Lisaks sellele on aias lugematu hulk teisi lilli, nii üheaastaseid taimi kui ka püsikuid.⁷³ Korraldatakse lilledega seotud üritusi – emadepäeva roosimüük, avatud talude päev, rahvusvaheline flokside päev, helleeniumide lummuses. Mõisa flokside kolleksioonaed kuulub sordirikkuse poolest Euroopa esimeste hulka.⁷⁴ Lisaks lilledele tegeldakse siltide ja lilleteemaliste kaartide trükkimise ja müügiga.⁷⁵

Praegu on teisele inimesele kuuluva kabeli olukord väga troostitu. See on võssa kasvanud, katus osaliselt sisse langenud ja üks sein varisenud. Samas mõisaomaniku ait on heas korras ning sinna on sisustatud muuseum – pulmakombed, hoburakendid, kangasteljed ja rahvariided. Peamaja on viimastel aastatel olnud kasutuses suvekoduna, sest talviti õliga kütmine on äärmiselt kallis. Põhirõhk majandamises on kasvatada lilli, mis olid kunagi levinud mõisaaedades. Lilli müüakse oma laadal, käiakse ka Soome laatadel, kus äri edeneb hästi. Lilledega alustati alles viis aastat tagasi, äri edendamiseks peaks aiapidamine käimas

⁷⁰ Intervjuu Marika Vartlaga Mädapeas 17. IV 2019. Helisalvestis autori valduses.

⁷¹ Mädapea, <http://flokksiaed.ee/moisast#mõisahooned> Vaadatud 16. IV 2019.

⁷² Mädapea, <http://flokksiaed.ee/moisast#mõisaomanikud> Vaadatud 16. IV 2019.

⁷³ Mädapea floksiaed, <http://flokksiaed.ee/pood/püsililled?start=24> Vaadatud 16. IV 2019.

⁷⁴ Sirje Rebane, artikkel. Rakvere Valla Sõnumid nr 4, 1. IV 2018.

<https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=rakverevalla20180401.2.21> Vaadatud 2. IV 2019.

⁷⁵ Mädapea floksiaed, <http://flokksiaed.ee/kolleksioonid> Vaadatud 16. IV 2019.

olema vähemalt kümme aastat. Peamajas on alumisel korrusel eluruumid ning suur saal, mille sambad olevat ehitatud nõukogude ajal. Teisel korrusel on sisse seatud Nukumuuseum ja Maanaiste Liidu tuba, kus käiakse koos käsitööd tegemas. Lisaks on veel Meeste tuba, kus on eksponeeritud tohutu lipsukollektsioon, kohvleid, restaureeritud hoburakmeid ja muid pisiasju. Edel OÜ tegevusest annab 90% firma töö Soomes ja vaid 10% Mädapea mõis. tegevustest Soomes tuleb raha mõisa tarbeks, et seda restaureerida ja tegevusi edasi arendada. Omanikel õnnestus peamaja ja aida katuse tarvis raha hankida LEADER programmist.

112. Mädapea mõisa peafassaad.

113. Põhjapoolne ots.

115. Idafassaad.

116. Lõunapoolne ots.

117. Peamaja puitpits.

118. Nurk parandatud uute käsitöötellistega.

119. Ait.

120. Aida autentne pōrand.

121. Muuseum aidas.

122. Muuseum.

123. Õnnetus seisus kabel, mis ei kuulu mõisale.

124. Peahoone vestibüül lillas toonis, sest see pidi olema *Feng Shui*.

125. Vestibüüli nõukogude aegne põrand.

126. Kabinet.

127. Kabinet.

128. Endiste omanike vapid.

129. Klassitsistlik ahi.

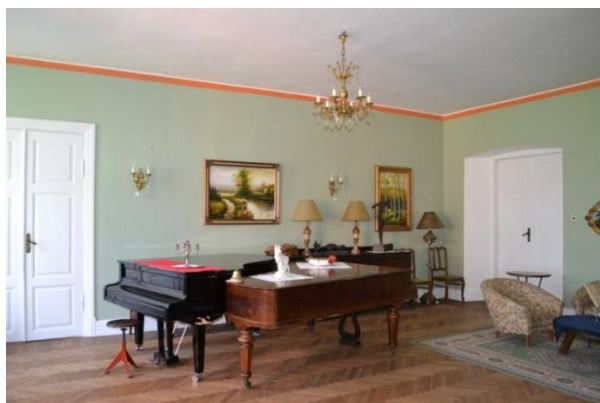

130. Lagesid ei ole avatud, sest omaniku arvates

võiks seal leiduda maalinguid.

131. Saali kohal oli varem 3 ruumi.

132. Seinte värvikombinatsioonid roheline-oranž.

Kuna koolile oli vaja suurt pinda, siis lõhuti kaks vaheseina ning paigaldati sambad, mida seal enne ei olnud. Need meenutavad väga Soome rootslaste mõisate lihtsaid masajaid jämedaid sambaid. Värvikombinatsioon roheline-oranž on olnud sajandeid kasutusel Skandinaavias ja Soomes. Kuna mõisaproua on mitukümmend aastat töötanud Soomes, siis ehk mõjutus sealt.

133. Teine saal.

5. Rahastamine

Nõukogude Eestis oli ehitismälestiste kaitse suhteliselt hästi rahastatud, samas toonase Vabariikliku Arhitektuurimälestiste Kaitse Inspeksiooni juhataja Fredi-Armand Tompski sõnul oli keeruline leida eelarvelisi vahendeid mõisatele. Esimesed restaureerimistööd toimusid Lahemaal, kus oli 1971. aastal moodustatud rahvuspark. Rahastamiseks moodustati fond, kuhu ettevõtted kandsid osa oma üleplaanalise toodangu kasumist. Lahemaa toetajateks sai terve hulk kasumit tootvaid ettevõtteid. Nende rahadega alustati Palmse mõisa restaureerimistööd.⁷⁶

Kehtivale korrale vastavalt pidid kaitsealuste hoonete ettevõtetest ja asutustest rentnikud maksma spetsiaalset renti, mis kanti otse Kultuuriministeeriumi või Ehituskomitee arvele ja seda kasutati mälestiste restaureerimiseks. Muinsuskaitsele suunatavat lõivu võeti ka mälestiste pildistamise ja filmimise eest. Aastast 1970. ja edaspidi eraldati nt Tallinnas restaureerimiseks üha suuremaid summasid, kolmel viisaastakul kokku ca 70 miljonit rubla, millele lisandusid seoses olümpiamängudega Moskvast eraldatud rahad. Raha pigem jagus, kui nappis. Seoses Eesti Vabariigi tulekuga ja uute omandisuhetega muutus muinsuskaitse korraldus ja rahastamine täielikult. Eraomanike toetamist reguleeris vaid seaduse üldsõnaline võimalus taotleda raha riigieelarvest või kohalikust omavalitsusest. Seda võimalust piirab tõik, et riigieelarvest muinsuskaitsele suunatud summad on äärmiselt väikesed, võrreldes tegeliku vajadusega. Selline kord ei ole piisavalt omanikusõbralik, sest raha tuleb taotleda aasta ette ja eelarve sõltub riigieelarvest. Paljudes teistes riikides, nagu näiteks Leedus saavad eraomanikud taotleda mälestiste hooldamiseks ja restaureerimiseks tehtud kulutuste hüvitamist juhul, kui mälestis on avatud üldsusele või kui kaitsega kaasnevad piirangud vähendavad majandustegevuse kasumit. Õigus toetusele ilmselt ei taga seda, et kompensatsiooni alati makstakse. Eesti probleemid ulatuvad 1990. aastatesse, kui uue riigikorra tulekuga ei tagatud tasakaalu muinsuskaitseliste nõuete ja omanike huvide ning õiguste vahel. Nähti ette riikliku toetuse võimalus, kuid tagamata jäid selleks rahalised vahendid. Samuti tõstis tööde tegemise üleminek erafirmade kätte veelgi mälestiste omanike kulutusi. Muinsuskaitse rahastus kukkus aastail 1993–1994 peaaegu poole võrra, järgnevatel

⁷⁶ Autori intervjuu arhitekti ja muinsuskaitseja Fredi-Armand Tompsiga nov. 2016. Helisalvestis autori valduses.

aastatel on summa püsinud alla ühe miljoni euro. Muinsuskaitse prioriteet oli kuni 2000. aastate alguseni suurte kogukondlike objektide restaureerimine.⁷⁷

Muinsuskaitseameti eelarve jagamisse sekkus korduvalt ka Riigikogu, suunates näiteks 1993. aastal osa raha ka mitte-mälestistele. Sellele, et selline sekkumine oli väär, juhtis tähelepanu ka Riigikontroll. Näiteks 2007. aastal määras kultuuriminister Riigikogu rahanduskomisjoni ettepanekul ja vastuolus Valitsuse kehtestatud korruga raha mitmele objektile, kust ei olnud isegi toetuse avaldust laekunud. Piiratud rahastusega jäeti tähelepanuta demokraatlike riikide põhimõte, et avalikust huvist tulenevad riiklikud piirangud eeldavad moraalset ja materiaalselt kompensatsiooni.⁷⁸

Eraisikutest ja erafirmadest (k.a MTÜ ja SA) mõisaomanikel ei ole Eesti riigilt võimalik taotleda mingeid toetusi 2014. aastast, v.a alates 2018. aastast LEADER meetmest 3.1 Ajaloo- ja kultuuripärandi väärtustamise investeringute toetus, kust antakse toetusi üksikutele taotlejatele ja mille omaosalus moodustab 40%. Näiteks 2019. aasta veebruari voorus said rahastuse Arenduskoda MTÜ piirkonnas (Haljala, Kadrina, Kuusalu vallad ning Tapa ja Loksa linn) vaid 3 taotlejat, sest raha on vähe. Ilmselt on teistes piirkondades sama olukord. Kahjuks ei ole olemas muid meetmeid ega variante, kuhu projekte kirjutada, rääkimata sellest, et riik toetaks üldistes huvides kasutatava mälestise taastamistoid. Muinsuskaitseameti 2017. ja 2018. aastal ehitistele eraldatud summa oli 775 tuhat eurot aastas kogu Eesti peale.⁷⁹ See on sisuliselt olematu raha. 2019. aastal summa suurenes 1,4 miljoni euro võrra, kuid see rahastus on ette nähtud muinsuskaitsetöö korralduseks ja dokumentide koostamiseks.⁸⁰

Põllumajandusele antakse PRIA-st erinevaid toetusi igal aastal, kuigi ka seal jäävad paljud taotlejad ilma. Põllumajandus mõisas tasuks end ära, kuid enamikul mõisaomanikest pole enam maid, kus seda arendada. Samas saavad toetust taotleda juba töötavad keskmised ja suured ettevõtted. Väikesel firmal ei ole isegi võimalust põllumajandusega alustada, kuna meetmeid nende jaoks ei ole. Väikesed põllumajandusega alustajad saavad võtta vaid

⁷⁷ R. Alatalu, Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986–2002: rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis, lk 80–89.

⁷⁸ Riigikontroll, <https://epl.delfi.ee/eesti/riigikontroll-muinsuskaitseamet-ei-saa-oma-tooga-hakkama?id=51103633> Vaadatud 3. II 2019.

⁷⁹ Kersti Siim, Muinsuskaitseamet, e-kiri 16. I 2018.

⁸⁰ Muinsuskaitseadus § 48 ja §56. RTI, 19.III 2019, 13.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/119032019013> Vaadatud 25. VI 2019.

hüpoteeklaenu intressiga 6% aastas Maaelu Edendamise Sihtasutusest (MES)⁸¹. Seda saab nimetada väikeste üritajate turult eemaldamiseks. Näiteks Küti mõisa omanik Indrek Klammer ütles telefoniintervjuus, et alla 600 ha maaga pole põllumajandust mõtet alustadagi. Ainult põllumajandusega tegeleb ka Arkna mõis, nad ei ole hooneid restaureerinud. Enamasti arendatakse mõisates turismi, millele tuleb üldjuhul peale maksta või on sealt teenitav raha väga väike.

Aktiivselt tegutsevaid mõisaid on mitmeid, kuid siinkohal jäävad põhjalikult käsitlemata riigi või kohaliku omavalitsuse omandisse kuuluvad mõisad.

5.1. Raha taotlemise võimalused Eestis varasematel EL rahastusperioodidel

Alljärgnevalt on antud põgus ülevaade erinevatest rahastamismeetmetest. Välja on toodud programmide kirjeldused, mis on pealtnäha paljutöotavad, aga nende reaalne rakendamine positiivset pilti ei paku.

Programmide kirjeldustest on välja toodud parimad näited (mitte ainult mõisad), sh tegevused, mis on kuidagi seotud mõisatesse sobivate tegevustega. Parema jälgimise huvides on suured toetused üle 100 000 euro märgitud rohelisega.

5.1.1. Euroopa struktuurifondi toetused

Siia kuuluvad EAS ja KIK ning Riigi Tugiteenuste Keskuse (RTK) rahastused.

Lehel <https://www.struktuurifondid.ee/et/toetatud-projektid> leiduvad osatühingutest toetuse saajatena Saka, Jäneda, Vihterpalu, Taagepera Loss OÜ, millele on eraldatud suhteliselt väikseid summasid. Innamorata OÜ sai ca 19 tuhat eurot kohalikule omavalitsusele kuuluvas Anija mõisas kohviku käimalükkamiseks.

Rahandusministeeriumi kodulehel⁸² on kättesaadavad siseriiklike ja struktuuritoetuste meetmed. Praegusel rahastusperioodil ei ole ühtegi programmi, mis kas või ligikaudselt oleks seotav mõisate restaureerimise või mingis muus mõttes arendamisega. Täiesti eraldi on välja

⁸¹ Laenuid, <https://mes.ee/laenuid> Vaadatud 7.II 2020.

⁸² Rahandusministeerium, <https://www.rahandusministeerium.ee/et/regionaalareng-ja-poliitika/siseriiklikud-toetused> Vaadatud 7.II 2019.

toodud Ida–Virumaa ja Kagu–Eesti programmid. Sealt on otseviide kohe Riigi Tugiteenuste Keskuse lehele rtk.ee, edasi viide <https://www.rtk.ee/toetused/toetatud-projektid>, kus ei leidu ajalooliste kultuuriväärtuste jaoks samuti midagi ei varasematel rahastusperioodidel ega ka käesoleval.

5.1.2. EAS

Eesti–Läti programm (2008–aprill 2014)⁸³

Setomaa Liit, 402 885 €, 2009.a.

Sihtasutus Seto Instituut, 107 309 €, 2013.a.

Ettevõtte infrastruktuuri arendamise toetus (2004–2006)⁸⁴

Selles meetmes oli enamik rahastatutest suured rikkad firmad, kes said toetusteks sadu tuhandeid eurosid, millest suurim oli peaaegu 300 000 €.

Acropolis OÜ – Viljandi mõisa hotelli loomiseks vajaliku infrastruktuuri väljaehitamine, 43901 €, 2006.a.

Taagepera Loss OÜ, Infrastruktuuri projekt, 64421 €, 2006.a.

Voore külalistemaja OÜ, Voore Külalistemaja aktiivse puhkuse keskuseks arendamiseks vajaliku infrastruktuuri rajamine, 94012 €, 2006.a.

Uhtjärve Ürgoru Nõiariik OÜ, Nõiariigi infrastruktuuri ehitamine, 28820 €, 2006.a.

Pintmann Grupp OÜ, Hotell Kubija parkla ehitus, 24286 €, 2006.a.

Loomemajanduse tugistruktuuride toetus (2007–2013)⁸⁵

Tartu Loomemajanduskeskus SA, Tartu Loomemajanduskeskuse väljaarendamine, 569592+127823, kokku 697 415 €, 2010.a.

⁸³ Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus (EAS), https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=72100010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta Vaadatud 16.I 2019.

⁸⁴ EAS, https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=222005&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta Vaadatud 16.I 2019.

⁸⁵ EAS, https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=3121010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta Vaadatud 17.I 2019.

Piirkondade konkurentsivõime tugevdamine (PKT) (2004–2006)⁸⁶. Võimalike taotlejate nimekirja koostab kohalik omavalitsus (KOV), kellel on õigus kanda sinna nii omavalitsustele kuuluvaid kui ka eraomandis olevaid objekte oma vallast. Tavaliselt viimaseid ei lisata ja seetõttu puudub peaaegu kõigil eraomanikel võimalus oma taotlus sellesse programmi esitada.

Nõo Vallavalitsus, Luke mõisakompleksi rekonstrueerimine, 88364 €, 2005.a.

Saka-Ontika Pank SA, Saka piirivalvehoonete rekonstrueerimine turistide vaatetorniks ja matkateeninduspunktiks, treppide, matkaraja ja turismi infrastruktuuri rajamine Saka piirkonnas Põhja-Eesti Pankrannikul, 382 549 €, 2005.a.

Kaali Külustuskeskus MTÜ, 39417 €, 2005.a.

Pokumaa SA, Pokumaa teemapargi väljaarendamine koos vajaliku tugiinfrastruktuuriga, 676 774 €, 2006.a.

Setomaa arengu programm (kuni 2015).⁸⁷ Setomaale on jagatud aastate 2006–2015 jooksul heldelt raha kümnete programmide alt, nii vaimse kultuuripärandi edendamiseks kui ka ehitus- ja renoveerimistöodeks. Mõisatele sellest meetmest raha jagatud ei ole.

Suurinvestori toetus.⁸⁸ Selle programmi alt on jagatud 2017.–2018.a. väga suurtele, sh välisosalusega firmadele toetusi kaks korda 1 miljon ja üks kord 2 miljonit €. Raha jagamine välismaistele ettevõtetele ei soodusta kohalikku arengut, kuna kasumid lähevad Eestist välja.

Turismi turundus ettevõtjatele (2007–2013)⁸⁹

Vihula Manor Hospitality OÜ, Vihula mõisa turismitoodete turundus, 82054 €, 2010.a.

⁸⁶ EAS, https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=446015&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta Vaadatud 17.I 2019.

⁸⁷ EAS, https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=5105040&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta Vaadatud 21.I 2019.

⁸⁸ EAS, https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=600714&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta Vaadatud 21.I 2019.

⁸⁹ EAS, https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=3105010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta Vaadatud 21.I 2019.

Turismiettevõtjate tootearenduse ja turunduse programm (2004–2006)⁹⁰

Kalvi Mõis AS, Kalvi Mõisa teekond viietärni lossihotelliks: kitsaskohtade likvideerimine ja uute teenuspakettide loomine, 221 794 €, 2004.a. Hiljem müüdi mõis Venemaa kodanikele ning suleti külastajatele.

Skulptuuristuudio OÜ, Laitse Lossi Tallid külalistemaja renoveerimine, 151 932 €, 2006.a.

Laanelill OÜ, Tammemäe Külalistemaja renoveerimine, 243 982 €, 2006.a.

Pädaste OÜ, "Kuue meele pühamu" Boutique resort & Spa, 638 854 €, 2006.a.

Waide OÜ, Waide majutushoonete renoveerimine, 157 702€, 2004.a.

Toila Sanatoorium AS, Toila SPA termid, 647 425 €, 2004.a. (korduvad toetused)

Turismitoodete arendamise väikeprojektide toetamine (2007–2013)⁹¹

Kõue Mõis OÜ, Jäädvustuskoolituste ja baltisaksa keskus, 625 089 €, 2010a.

Turismitoodete arendamise toetamine (2007–2013)⁹²

Vihula mõis OÜ, Vihula mõisa arendamine rahvusvaheliseks turismiatraktsiooniks, 1 897 301 €. Sel ajal väga suur raha, mille eest oli võimalik kompleksist paljugi korda teha.

Lottemaa Teemapark OÜ, Lottemaa teemapargi rajamine, 4 423 495 €, 2013. aasta toetusele lisandus ka omafinantsering 1 895 700 €, mille eest rajati mõned puumajakesed, nende projektid, vesi-kanalisatsioon ja elekter, veidi sisustust ja kostüüme jne.

⁹⁰ EAS, https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=2240131&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta
Vaadatud 23.I 2019.

⁹¹ EAS, https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=3114010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta
Vaadatud 23.01.2020.

⁹² EAS, https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=3113010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta
Vaadatud 23.01.2020.

5.1.2.1. EAS-i toetustest vahemikus 2014 – 2020

Arendusosak 2016–2018⁹³ on ainult väga erinevatele tootearendustele ja disainile mõeldud toetus. Siin ei figureeri ühtegi mõisat.

Ettevõtte arenguprogramm⁹⁴ on arenguplaanide ja tootearendusprojektide väljatöötamise tarbeks ning vähene osa nende elluviimiseks. Siin ei figureeri ühtegi mõisat.

Kasvutoetused⁹⁵ on ainult tootmisettevõtetele.

Klastrite arendamise toetamine⁹⁶ Iga projekt sai aastas sadu tuhandeid eurosid, sh kõige väiksem summa oli 2015. aastal 300 000 € – MTÜ Green Building Concil projekt „Jätkusuutliku ja energiatõhusa kinnisvara ning energiavarustuse klatri (KEN klatri) arendamine“. Suurim summa 2015.a. 600 000 € kahele ettevõttele – MTÜ Smart City Lab ja Eesti Kaitsetööstuse Liit. Sellest toetati ettevõtteid ka 2016 ja järgnevatel aastatel. Ei ühtegi mõisat. Taotlemise kriteeriumid olid koostatud nii, et mõisad ei kvalifitseerunud toetuse taotlejate hulka.

Loomemajanduse taristu ja tehnoloogilise võimekuse arendamise toetamine⁹⁷ toimus vaid 2016.aastal. Toetuse sai ainult 8 ettevõtet, millest 7 asus Tallinnas/Harjumaal ja 1 Ida-Virumaal.

Loomemajanduse tugistruktuuride arendamise toetamine,⁹⁸ vaid 2017. aastal ARS, Tiigrihüpe, rahvusvahelistumine, eksport, disain jne. Toetust sai 9 ettevõtet

⁹³ EAS https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=4402020&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta Vaadatud 23.01.2020.

⁹⁴ EAS https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=4401010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta Vaadatud 23.01.2020.

⁹⁵ EU Struktuurifondid https://www.struktuurifondid.ee/et/toetatud-projektid/toetatud-projektid?marksona=kasvutoetus&valdkond=All&period%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=&period2%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=&rakendusüksus=All&rakendusasutus=All&toetuse_saaja_vorm=All&rakendusperiod=All&piirkond=&display=grid&sort_by=title&sort_order=ASC Vaadatud 23.01.2020.

⁹⁶ EAS https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=4204020&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta Vaadatud 23.01.2020.

⁹⁷ EAS https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=5307010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta Vaadatud 23.01.2020.

Tallinn/Harjumaalt ja taas üks Ida–Virumaalt, summad kõiguvad 150 000–375 000 € vahel. Kuna mõisates vajalikud tingimused investeringute vähesuse (loe: olematuse) tõttu puuduvad, siis mõisad taotlejaks ei kvalifitseeru.

Rahvusvahelise pereturismi atraktsioonide toetamine,⁹⁹ vaid 2018.a.

Taevapark OÜ – Super Skypark rajamise toetus 1 440 000 €

Kosmopark OÜ – Kosmopargi rajamine Põltsamaale, toetus 2 632 000 €

Tulik Invest OÜ – Illusoorne maailm Kuressaares, toetus 1 903 000 €

Noblessneri Park OÜ – Virtuaalreaalsus Valukojas, toetus 2 390 000 €

Lisaks veel Meremuuseum ning Loomaaed. Mõisaid nimekirjas ei ole 2018. ega 2019. aastal. Soositakse utopiasse kalduvate projektide teostamist, samas vanu hooneid ja kultuuripärandit toetustega ei väärtustata. Ajaloolistesse mõisasüdametsse loodavad turismiatraktsioonid ei sobi toetuste kriteeriumitega, sest väärtuslikud eksterjöörid ja interjöörid ning pargid ei sobi eelpool näitena toodud tegevusteks. Atraktsioonist enam maksab ruumide restaureerimine, see aga ei ole abikõlbulik.

Starditoetuste¹⁰⁰ jagamine 2014–2019. Taotluse esitamiseks oleks vaja luua uus firma. Samas on see üks väheseid programme, kust mõisad on tegevuse alustamiseks raha saanud, aga mis mis eeldab juba remonditud ruumide olemasolu. Enamasti on raha saadud põhivara, sisseseade soetamiseks, projekteerimiseks, ilusalongi ja moeateljee jne käivitamiseks. Ehituseks/remondiks/restaureerimiseks ei ole midagi ette nähtud. Summad kõiguvad 1200 ja 15000 € vahel. See raha on nii väike, et tekib küsimus, kas sellise minitoetuse taotlemiseks on üldse mõtet aega raisata. Taotlemine, aruandlus ja hilisem kontroll on äärmiselt töömahukas. Starditoetuste programmist on raha saanud puistevilla paigaldus, jäätise- ja lihavabrik, kohvikud, hambaarstidpesumaja jt, mitte mõisad, kui ainukesena välja arvata Põhjaka Kulinaaria OÜ.

⁹⁸ EAS https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=5302010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta
Vaadatud 9.II 2019

⁹⁹ EAS https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=5108010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta
Vaadatud 9.II 2019

¹⁰⁰ Struktuurifondid, https://www.struktuurifondid.ee/et/toetatud-projektid/toetatud-projektid?marksona=starditoetus&valdkond=All&periood%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=&periood2%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=&rakendusüksus=All&rakendusasutus=All&toetuse_saaja_vorm=All&rakendusperiood=All&piirkond=&display=table&sort_by=title&sort_order=ASC Vaadatud 13.II 2019

Mõned varasemad toetused

Tööstus- ja teenindusettevõtja investeringu toetamine¹⁰¹ 2014–2015.a. Sellele suurele toetusprogrammile ei kvalifitseerunud ükski mõis, vaid *ca* 800 000–1 000 000 € toetused on läinud eranditult suurtootjatele. Mitte ükski toetatud ettevõtte ei olnud seotud teenindusega, nagu ütleb projekti pealkiri. Näiteks BLRT Toorik OÜ sai metallitöötuse kompleksi arendamiseks peaaegu 1 miljon eurot, samuti Saku Metall AS.

Kohaliku füüsilise elukeskkonna arendamine (2004–2006)¹⁰² ja MTÜ-de arengule suunatud projektide finantseerimise programm. Alates 2007. aastast ei ole selle teemaga seotud projekte enam olnud. Igasugune turismi toetamine lõppes 2013. aastal.

Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus, EAS¹⁰³ ei jaga käesoleval rahastusperioodil mitte midagi ennistustöödeks, vaid on välja töötatud Turismiettevõtete ärimudelite rakendamise toetus.¹⁰⁴ Need on ette nähtud AS-le või OÜ-le, mis on tegutsenud vähemalt 36 kuud, läbinud EAS-i turismiettevõtete ärimudelite arendamise koolituse ja kirjutanud äriplaani. Toetust antakse ettevõtte tegutsemismudeli muutmiseks, mille tulemusena paranevad ettevõtte majandustulemused ning kasvab ettevõtja enda tulevane investeerimisvõimekus. Ärimudelina käsitletakse ettevõtja tegutsemist käibe tekitamiseks ja kasumi teenimiseks, mille komponendid on kliendisegmendid, väärtuspakkumised, müügikanalid, kliendisuhed, tuluvood, põhiressursid, võtmetegevused, võtmepartnerid ja kulustruktuur. Ärimudeli uuendamine on uute ärivõimaluste leidmine kasumi teenimiseks, mille komponendid on kliendisegmendid, väärtuspakkumised, müügikanalid, kliendisuhed, tuluvood, põhiressursid, võtmetegevused, võtmepartnerid ja kulustruktuur. Ärimudeli uuendamine on uute ärivõimaluste leidmine läbi olemasoleva ressursi uue rakenduse või kulude kokkuhoiu toel eesmärgiga teenida täiendavat kasumit ning kasvatada ettevõtte lisandväärtust (st sisuliselt äriplaani kirjutamine). Toetust saab ärimudeli uuendamisega seotud tegevusteks:

1) teenuse arendamine rahvusvahelisele sihtturule

¹⁰¹ EAS, https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=3128020&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta
Vaadatud 9.II 2019

¹⁰² EAS, https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=446014&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta
Vaadatud 9.II 2019

¹⁰³ EAS, <https://www.eas.ee/teenused/> Vaadatud 11. II 2019.

¹⁰⁴ EAS, <https://www.eas.ee/teenus/turismiettevotete-arimudelite-rakendamise-toetus/> Vaadatud 11. II 2019.

- 2) teenuse arendamine senisest kõrgema maksevõimega kliendisegmendile;
- 3) protsesside, sealhulgas personaliarendus-, müügi- ja turundus-, tootmis- ning teenindusprotsesside arendamine ja rakendamine;
- 4) unikaalse tehnoloogilise lahenduse väljaarendamine ja rakendamine.

Toetatav ärimudeli uuendamise projekt peab sisaldama vähemalt kolme eelnevat tegevust.¹⁰⁵

See kõik kahjuks ei ole mõisatele loodud meede, sest turismiala on veidi teine valdkond, kui mõisate restaureerimise ja rakendamise probleemistik. Ärimudelite tegemine või muutmine ei aita kaasa ohtlike hoonete ja varemete taastamisele, mis on eelduseks mõisa ohutul külastamisel. Mõisatel on kasulik teha turismifirmadega koostööd, mitte pidada turismibürood kuskil metsade vahel. Jõuka kliendi meelitamine Eestisse ongi problemaatiline. Praktika näitab, et enamik siseturiste ei ole giidiga mõisaekskursiooni eest nõus maksma isegi 3 eurot. Eesti elanikud otsivad võimalusi, kas kuidagi saaks ilma rahata mõisasse sisse või piirduvad tasuta ringkäiguga ümber majade. Välituristide seas on mõned üksikud mittemaksjad. Lääne-Euroopa riikides algavad piletite hinnad 10 eurost. Turismiettevõtete ärimudelite rakendamise toetus on Euroopa dokumentidest maha kirjutatud tekst, mis ei vasta kahjuks paljuski meie tegelikkusele. Toetatavad on nn pehmed tegevused, mis eeldavad valmis hooneid.

5.1.3. Euroopa struktuurifondi toetused

Rahandusministeeriumi kodulehel¹⁰⁶ on kättesaadavad siseriiklike ja struktuuritoetuste meetmed. Praegusel rahastusperioodil ei ole ühtegi programmi, mis kas või ligikaudselt oleks seotav mõisate restaureerimise või muus mõttes arendamisega. Täiesti eraldi on välja toodud Ida-Virumaa ja Kagu-Eesti programmid. Sealt on otseviide kohe Riigi Tugiteenuste Keskuse lehele rtk.ee, edasi viide <https://www.rtk.ee/toetused/toetatud-projektid>, kus ei leidu ajalooliste kultuuriväärtuste jaoks samuti mitte midagi ei varasematel rahastusperioodidel ega ka käesoleval.

¹⁰⁵ EAS, <https://www.eas.ee/teenus/turismiettevotete-arimudelite-rakendamise-toetus/> Vaadatud 11. II 2019.

¹⁰⁶ Rahandusministeerium, <https://www.rahandusministeerium.ee/et/regionaalareng-ja-poliitika/siseriiklikud-toetused> Vaadatud 7.II 2019.

5.1.3.2. Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise (PKT) investeeringud

Rahandusministeeriumi kodulehel¹⁰⁷ on jagatud teavet kultuuri- ja turismiobjektide väljaarendamise kohta. Üleriigilise tähtsusega kultuuri- ja turismiobjektide väljaarendamise investeeringute kavasse kuulus seitse projekti kogumaksumusega 31 537 002 eurot:

- Meremuuseumi Lennusadama arendamine kaasaegseks ja terviklikuks merenduse ja tehnikaajaloo muuseum–külastusobjektiks – Lennusadama arendusprojekti II etapp, Eesti Meremuuseum, maksimaalne toetussumma 9 235 233 eurot;
- Eesti Vabaõhumuuseumi seto ja Peipsi-Vene teema külastuskeskuse ja parklate ehitus, Eesti Vabaõhumuuseum, maksimaalne toetussumma 1 333 999 eurot;
- Tallinna Teletorni vaateplatvormi rekonstrueerimine ning konverentsi- ja näituste keskuse ehitamine, Sihtasutus Tallinna Teletorn, toetussumma 5 537 426 eurot;
- Kohtla kaevanduspark–muuseumi ja selle puhkeala väljaarendamine atraktiivseks tööstuspärandit tutvustavaks turismiobjektiks ja külastuskeskuseks, Kohtla–Nõmme vald, toetussumma 3 255 173 eurot;
- Kuressaare kindluse kui turismiobjekti arendamine, Saaremaa Muuseum, toetussumma 3 259 494 eurot;
- Tehvandi staadioni rekonstrueerimine multifunktsionaalseks aastaringse kasutusega rahvusvaheliseks spordi- ja turismikompleksiks, Sihtasutus Tehvandi Spordikeskus, toetussumma 3 802 743 eurot;
- Teaduskeskus AHHA uue hoone ehitamine koos püsiekspositsiooni ehitusega, Sihtasutus Teaduskeskus AHHA, toetussumma 5 112 931 eurot.¹⁰⁸

2019. aastal on ilmunud uus tendents, kus paljude projektide nimed on peidetud. Aga toetuse saajateks on ikka ainult linnad ja vallavalitsused.

¹⁰⁷ Rahandusministeerium, <https://www.rahandusministeerium.ee/et/eesmargidtegevused/regionaalareng-ja-poliitika/struktuuritoetuse-meetmed> Vaadatud 8. III 2019.

¹⁰⁸ Struktuurifondid, <https://www.struktuurifondid.ee/et/toetatud-projektid/toetatud-projektid> Vaadatud 8. III 2019

Paraku, kui mõni mõisakompleks soovib saada üleriigilise tähtsusega kultuuri- ja turismiobjektiks, siis sellist võimalust eraisikutest või MTÜ-st ja SA-st mõisaomanikele ei ole ette nähtud. MTÜ ja SA võivad saada ainult nõustamist ja koolitust. Kõnekas näide toetuste jagamisest Rahandusministeeriumi lehel, kus on Harjumaa kohta antud kõrvuti nii kohalike omavalitsuste kui ka MTÜ ja SA tulemused. Kohalikele omavalitsustele (KOV) on 2018. aastal jagatud sadu tuhandeid, mõnele isegi pool miljonit ja miljon. Samas MTÜ-d ja SA-d said igäüks alla 2000 €. Harjumaal on üldse kõige väiksemad toetused ühe elaniku kohta.¹⁰⁹ Paraku on see ebavõrdne kohtlemine, mis kuidagi ei vasta Põhiseaduse §9 ja §11 ning §12 – st mõisate eraomanike diskrimineerimine riigi poolt.

5.1.3.3. Keskkonnainvesteeringute Keskuse (KIK) programmid 2015 –2018

KIKi toetust on saanud parkide korrastamiseks järgmised mõisad:

Mõis	Summa €
Polli	4150
Loo	5695, 6483 ja 6170
Raikküla	19516 ja 5254
Loodi	4810, 20572 ja 8505
Ravila	3950 ja 13200
Saue	17699
Neeruti	40484, 19518 ja 38592
Kolga	50976, 3492 ja 17712
Võhmuta	13804
Inju	16000
Kirna	6944
Arkna	39018, 6056 ja 17310
Vanamõisa	5131
Udriku	27294

¹⁰⁹ Regionaaltoetused Harjumaal 2018, <https://www.rahandusministeerium.ee/et/eesmargidtegevused/regionaalareng-ja-poliitika/regionaaltoetuste-kokkuvotted> Vaadatud 19. III 2019.

Keila-Joa	189170
Võhmuta	11976
Pädaste	16200
Varbuse	19464
Piigaste	88154
Tumala	18551

KIK kodulehel Rahastatud projektide nimekirjas¹¹⁰ on näha selge erisus, kuidas enamik looduskaitse toetustest jagatakse kohalikele omavalitsustele, ülikoolidele jt koolidele, sadades tuhandetes ja pidevalt Keskkonnaametile ning eriti suuretes kogustes rikkale riigiasutusele Riigimetsa Majandamise Keskus (RMK). Seega EL põhiline abiraha läheb riigile tagasi, mitte mõisate jt väärtuste omanikele, kes saavad toetust harva ja vähe. RMK on saanud aastate jooksul juba kümneid (kui mitte mitukümmend) miljonit, mis on jälgitav eelnimetatud nimekirjas. Suurimad korruga järjestikku makstud summad RMK-le on 300 000, 680 000, 780 000, pidevad jooksvad toetused on vahemikus 30000–250 000 € jne. Tekib küsimus, et miks jagatakse RMK-le äärmiselt suuri summasid toetuseks, kui samas nad teenivad metsa kui kogu rahva omandis oleva vara müügist suurt tulu. Aga kui eraomanik küsib KIK-ist toetust vastavalt pargi rekonstrueerimisprojektile ja hoolduskavale hooldustöödeks (võsa), siis seda ei eraldata aastate viisi. Näiteks Kolga mõis sai sada aastat hooldamata pargi projekti ja hoolduskava koostamiseks ning raieks kokku 72180 € (lisandus omafinantseering), kuid tänaseks on park taas võssa (1-5 m) kasvamas, sest ei ole vahendeid neid töid tellida, kuna raha on vaja hoida suuremateks hoonete reataureerimistöödeks ja mitte panna võsalõikuse alla. Võrreldes Eesti mõisate arvuga, on ülal tabelis parkidele toetuse saajaid äärmiselt vähe.

¹¹⁰ Keskkonnainvesteeringute Keskus (KIK), <https://kik.ee/et/rahastatud-projektid#edit-field-maakond-tid-i18n%3Dnull%26edit-field-taotlusvoor-value%3D%26edit-field-rahastusallikas-tid-i18n%3Dnull%26edit-field-valdkonnagrupp-tid-i18n%3D242%26edit-title%3D%26edit-field-toetuse-saaja-nimi-value%3D%26edit-field-aasta-tid-i18n%3Dnull%26edit-field-with-research-value-i18n-1%3D1%26edit-field-with-research-value-i18n%3Don%26edit-sort-by%3Dtitle%26edit-sort-order%3DDESC> Vaadatud 27. I 2019.

5.1.3.4. PRIA, LEADER toetused

Leader meetme raames antav projektitoetus – MAK (Maaelu Arengukava) 2014–2020 meede 19.2, 19.3.¹¹¹ Mõned toetuste näited – bioenergia-, hektari- ja ikaldustoetus, mesilaste hukkumise, hoiu–laenuühistute, IT, teabelevi, üliõpilaste ja seakasvatavate jne toetused.¹¹² Toetuse andmise ja kasutamise tingimused ning täpsem kord on sätestatud maaeluministri 23.10.15 määrusega nr 11 "Kohaliku tegevusgrupi toetus ja LEADER projektitoetus".¹¹³

Valikuline nimekiri¹¹⁴ toetuse saajatest, kus on arvestatud mõisatele lähedasi tegevusi ja päris tegutsevaid mõisaid:

Ettevõtte	Summa €
Kõrvemaa Puhkekeskus OÜ (KOV)	40645
Mootorsaanimatkad OÜ	53762
Anija Mõisa Haldus SA (KOV)	30768
Anija Valla Spordimaailm SA (KOV)	80000
Loopere-Lepiku Ratsatalu MTÜ	4446
Vooremaa Ratsakeskus MTÜ	50000
Mustvee Savikoda MTÜ	1768
Vooremaa Viburada MTÜ	11490
Pootsman PT OÜ, Kadrina mõis	2135
Juulamõis OÜ	40519 Jõgeva ja 17434 Tartu mk
Maitsemõis OÜ	8367
Vudila Mängumaa OÜ	6397
Laitse Loss OÜ	22750
Polli Mõis OÜ	7767 ja 21573
Valguspere MTÜ, Hatu mõis	42966
Jalgrattamuuseum MTÜ	2069 ja 21259
Tori Mõis MTÜ	45757
Türi Vibukool MTÜ	21599

¹¹¹ Arenduskoda MTÜ, <http://arenduskoda.ee/et/leader/leader-meetme-raames-antav-projektitoetus> Vaadatud 27. I 2019.

¹¹² Maaelu Edendamise Sihtasutus (MES), <http://mes.ee/toetused> Vaadatud 27. III 2019.

¹¹³ Riigiteataja, <https://www.riigiteataja.ee/akt/127102015011> Vaadatud 26. III 2019.

¹¹⁴ Põllumajanduse Registre ja Informatsiooni Ameti (PRIA) koduleht, http://www.pria.ee/et/toetused/valdkond/leader/leader_projektitoetus_2014/ (vt toetuse saajad). Vaadatud 26. II 2019.

Kirna MTÜ, mõis	53841
Metsajõe Puhkemaja OÜ	11022 ja 26526
Arma Hipoteraapia- ja Ratsakeskus	55271
Neeruti Mõisa Park MTÜ	20851
Neeruti Mõisa Külustuskeskus OÜ	88187
Jäned Mõis OÜ (KOV)	126 320
Kolga Mõis SA	29150
Luke Mõis SA (KOV)	140 000 ja 20730
Roosna-Alliku Mõis MTÜ (KOV)	44900
Valge Hobu Trahter OÜ	43315
Massu Mõisa Tallid OÜ	71177 ja 17741
Porkuni MTÜ	5373 ja 12738
Triigi Mõis MTÜ	20000
Kulina Mõis OÜ	15000
Küti Mõis OÜ, vaid põllumajandus	14998 ja 15000
Vanamõisa Härrastemaja SA	1242 ja 4995
Mehntack OÜ (KOV) Mäetaguse mõis	5166
Seto Küük MTÜ	19999
Raikküla Mõis MTÜ	9881
Kasujärve Kämping OÜ	50000
Purtse Mõis OÜ	4523
Purtse Pruulikoda OÜ	61316
Kukruse Polaarmõis OÜ (KOV)	15809
Uhtjärve Ürgoru Nõiariik OÜ	12074
Loodi Mõisa Arendus MTÜ	13230
Riho Erismaa Oidermaa Mõis	24562
Tõstamaa Mõis SA (KOV)	30000
Relvo Sport-Motell OÜ	29996 ja 8697
Mooste Mõis SA (KOV)	24424 ja 22348

5.2. Muinsuskaitse

Riigikantselei kodulehel¹¹⁵ on saadaval muinsuskaitset käsitlevaid dokumente, nt Konkurentsivõime kava „Eesti 2020“ ja selle elluviimise tegevuskava, Tegevuskava aastateks 2017–2020, Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020 jne.

Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020. Muinsuskaitse¹¹⁶

Väljavõtted.

Riik toetab mälestiste omanikke, et tagada oluliste objektide säilimine. Riik finantseerib muinsuskaitsete väärtuste väljaselgitamiseks ja säilitamiseks vajalike otsuste tegemise alusmaterjalide (sh uuringud, eritingimused) koostamist. 2016. aasta lõpuks sai läbi mõisakoolide programm, kuid see on olnud hea õppetund sellest, kuidas kultuuripärandit saab kasutada uues funktsioonis. Hetkel on planeerimisjärgus uued toetusprogrammid kultuuripärandi hoidmiseks ja taaselustamiseks ning ka siin loodame heal koostööle rahvusvaheliste partneritega.¹¹⁷

Kultuuripoliitikas sätestatu ei kajastu paraku tegelikkuses. Riik toetab mälestiste omanikke, jagades vähestele ehk nõ loteriivõitjatele mõned tuhanded eurod aastas, üksikutele ka harva üle 10 tuhande euro suurusi summasid hädavajalikeks töödeks. Juba on 2020. aasta, aga uusi toetuste programme ei ole välja kuulutatud. Uue seadusega on Muinsuskaitseamet saanud täiendavad 1,4 miljonit uuringute ja dokumentide koostamise jaoks ja 1 miljon omandireformi rahadest tagastatud objektidele. Omandireformi rahale laekus 2019. aastal taotlusi 3,9 miljoni eest. Muinsuskaitseametil on alates 2019. aastast taluarhitektuuri toetusprogramm, kus on eraldatud vahendeid 200 000 eurot aastas.¹¹⁸ Samuti kultuuripärandi arendamise toetus summas 150 000 eurot aastas.¹¹⁹ Rahvusvaheliste partneritega koostöö seisneb üldjuhul seminaride ja konverentside korraldamises ning tegeldakse puhtalt

¹¹⁵ Riigikantselei, <https://www.riigikantselei.ee/et/konkurentsivoime-kava-eesti-2020> Vaadatud 2. III 2019.

¹¹⁶ Kultuuriministeerium, <https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuur2020.pdf>, lk 10. Vaadatud 2. III 2019.

¹¹⁷ Vabariigi Valitsus,

https://www.valitsus.ee/sites/default/files/contenteditors/arengukavad/kultuuripoliitika_2020_aruanne_2015.pdf Vaadatud 2. III 2019.

¹¹⁸ Muinsuskaitseamet, <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/uudised/avaneb-2020-aasta-taluarhitektuuri-toetamise-taotlusvoor>, Vaadatud 1.V 2020.

¹¹⁹ Kultuuriministeerium,

https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/180130_lisa1_kultuur2020_aruanne2017_viisi.pdf lk 38. Vaadatud 19. III 2019.

teoreetiliste küsimustega, mis aga Eestis kaitse all olevate hoonete pidevat lagunemisest ei takista ega nende arendamist kuidagi edasi ei vii.

Põhialuste täitmise aruanne 2017. aastal. Muinsuskaitse¹²⁰

Väljavõtted.

2017. aasta kõige olulisemad märksõnad on Euroopa Liidu Nõukogu eesistumise raames kultuuripärandi teemade algatamine ja vedamine ning pikalt kavandatud muinsuskaitse reformi viimased ettevalmistused.

Südasuvel 12.–13. juulil korraldati Kultuuriministeeriumi poolt Tartus rahvusvaheline konverents „Kultuuripärand 3.0: kasutajad ja ligipääs digiajastul.“ Euroopa kolleegidele ja mäluasutuste esindajatele pakuti platvormi kultuuripärandi ja publikuga suhtluse üle arutamiseks ning tutvustati Eesti Rahva Muuseumis kasutatavaid digilahendusi. Konverents oli stardipakuks Eesti algatatud EL Nõukogu järeldustele, mis käsitlevad kultuuri kättesaadavuse edendamist digivahendite kaudu, keskendudes publiku arendamisele. Järeldused võeti vastu EL Ministrite Nõukogus 20. novembril 2017. aastal.

Paralleelselt kultuuripärandi konverentsiga toimusid eesistujamaa Eesti ja Euroopa Komisjoni kutsel Tartus ja Tallinnas Euroopa kultuuripärandi märgise päevad.

Siseriiklike tegevuste edasiviimiseks langetas Vabariigi Valitsus 2017. aasta riigi eelarvestrateegia läbirääkimistel otsuse rahastada muinsuskaitse reformi 1,4 mln euro ulatuses alates 2019. aastast. Reformi aluseks oleva seaduseelnõu kooskõlastusring toimus juba 2015. aastal, kuid jäi siis rahastamise otsust ootama. Valitsuse otsuse järel on Kultuuriministeeriumi ja Muinsuskaitseameti koostöös eelnõud täiendanud. Reformi eesmärk jääb samaks, nagu oli valitsuskabinetis 2016. aasta sügisel kokku lepitud – luua parem tasakaal mälestiste omanike kohustuste ja õiguste vahel, et tagada seeläbi kultuurimälestiste pikaajaline säilimine avalikes huvides. Uue seaduse jõustumisest 2019. aastal on plaanis hakata hüvitama mälestiste omanikele neid kulusid, mis mälestise staatusega kaasnevad. Teisisõnu – kompenseerida uuringute ja muinsuskaitse järelevalvega seotud kulusid. Lisaks muinsuskaitse reformiga planeeritavale lisafinantseeringule on riik igal aastal stabiilselt toetanud mälestiste omanikke. Kultuurimälestiste toetamine riigieelarvest toimub Muinsuskaitseameti eelarve kaudu, mis

¹²⁰ Kultuuriministeerium, https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/180130_lisa1_kultuur2020_aruanne2017_viisi.pdf lk 38. Vaadatud 19. III 2019.

2017. aastal oli 3,76 miljonit eurot, sealhulgas toetus kultuurimälestiste omanikele ca 675 tuhat ja pühakodade programmile ca 723 tuhat eurot.

Märkimisväärseid toetusi mälestiste kordategemiseks on antud ka teiste ministeeriumide haldusalade toemeetmetest, näiteks turismiedendamise piirkondade konkurentsivõime tugevdamise (PKT on ainult KOV-le – A. K.) ja maaelu mitmekesistamise meetmetest. Suurt rõõmu valmistas maikuus sõlmitud otsus, mille järgi toetatakse ka kolmandal Euroopa Majanduspiirkonna ja Norra finantsperioodil kultuuripärandit ca 3,3 miljoni euroga. Toetused ei ole olnud siiski piisavad, et mõjutada oluliselt valdkonna mõõdikuid. Kokku on Eestis 2017. aasta lõpu seisuga 26538 kultuurimälestist.¹²¹

Eesti algatatud ja EL Nõukogu poolt vastu võetud otsuse kohaselt tuleb edendada kultuuri kättesaadavust digivahendite kaudu, keskendudes publiku arendamisele. Samas puuduvad rahastamisvõimalused, et oleks kohti, kuhu neid uusi digisüsteeme ehitada. Mida meil on 10-20 aasta pärast näidata või millele digilahendusi pakkuda, kui arhitektuurimälestised on juba kokku kukkunud? Eesti valitsus otsustas rahastada muinsuskaitse reformi 1,4 mln euro ulatuses alates aastast 2019. Summa on liiga väike terve Eesti kohta, isegi ainult ühe suurema mõisa peahoone restaureerimiseks sellest ei piisaks.

Eesti Vabariigi põhiseaduse järgi peab riik tagama eesti keele ja kultuuri säilimise. Et pärand on kultuuri lahutamatu osa, peaks selle säilimise tagamiseks olema ka riiklikud restaureerimistoetused. Uues muinsuskaitse seaduses üritatakse luua parem tasakaal mälestiste omanike kohustuste ja õiguste vahel. Aga riigi kohustused on väga üldsõnalised. Riik on võtnud mõisad muinsuskaitse alla, kuid ei rahasta nende taastamist. See on põhimõtteliselt vastuolus Põhiseadusega. Tekib õigustatud küsimus, milleks meile üldse Põhiseadus, kui riigi valitsus ise seda ei täida?

Riik on igal aastal stabiilselt toetanud mälestiste omanikke väikeste rahadega, sest Rahandusministeerium ei eralda Muinsuskaitseametile piisavalt suuri summasid. Samas jäetakse tähelepanuta, et ca 95% taotlejatest jääb pidevalt rahast ilma. Kui mõnele üksikule eraldatakse aastas mõni tuhat eurot, millega kaasneb omafinantseering, siis sellest rahast piisab vaevu hädapäraste avariitööde tegemiseks, tavaliselt isegi selleks mitte. Ei saa üldse rääkida riigi toel mõisahoone või terve kompleksi kui terviku taastamisest. Muinsuskaitseameti eelarve oli 2017. aastal 3,76 miljonit eurot, sh toetus kultuurimälestiste omanikele ca 675 tuhat. See on peaaegu olematu summa terve riigi kohta. Pühakodade jaoks

¹²¹ Kultuuriministeerium, https://www.kul.rik.ee/sites/kulminn/files/180130_lisa1_kultuur2020_aruanne2017_viisi.pdf lk 38-40
Vaadatud 21. III 2019.

oli aastatel 2004–2018 eraldi toetuste programm. Märkimisväärseid toetusi olevat mälestiste kordategemiseks jagatud ka teiste ministriumide toetusmeetmetest, nt turismiedendamise jaoks. Tegelikult eranditult nn pehmetele tegevustele ja mitte hoonete restaureerimiseks.

Põhialuste täitmise aruanne 2018. aastal. Muinsuskaitse¹²²

Väljavõtted.

Lisaks muinsuskaitse reformiga planeeritavale lisafinantseeringule on riik igal aastal stabiilselt toetanud mälestiste omanikke. Kultuurimälestisi toetatakse riigieelarvest Muinsuskaitseameti eelarve kaudu. See oli 2018. aastal 4,17 miljonit eurot. Kultuurimälestiste omanikke toetati 775 tuhande ja pühakodasid 723 tuhande euroga. Muinsuskaitse valdkonna arendustegevusi toetati Kultuuriministeeriumi eelarvest 67 tuhande euroga. Järgmisel aastal Muinsuskaitseameti toetusskeemid muutuvad, sest võimalusi tuleb juurde. Lisaks hüvitistele, mis on mõeldud mälestiste omanikele, lisandub koostöös Maaeluministeeriumiga täiesti uue meetmena taluarhitektuuri toetus, kust saab küsida toetust ka nende talude korrastamiseks, mis mälestised ei ole. 2018. aastal oli kultuurimälestisi 26475, mis on vähenenud võrrelduna aastaga 2017.

Eelnevate aastatega võrreldes ei ole 2018. aastal põhialuste täitmise aruannetes eriti midagi muudetud. Aastate lõikes ikka sisuliselt üks ja sama tekst, kuigi ehitismälestiste toetus on 100 tuhande euro võrra suurenenud. Kui jagada ühtlaselt kõikide mälestiste peale, sh pühakojad, 2018. aasta toetused, saame igale objektile aastas ca 294 €.

Põhialuste täitmise aruanne 2019. aastal. Muinsuskaitse¹²³

Väljavõtted:

2019. aasta oli muinsuskaitse jaoks suurte muutuste aasta. Esiteks jõustus uus muinsuskaitse seadus ning teiseks sai uue struktuuri ja uued ülesanded, sealhulgas ka muuseumivaldkonna arendajana Muinsuskaitseamet. Uus muinsuskaitse seadus jõustus 1. mail 2019. Jõuti kokkuleppele muinsuskaitsevaldkonna lisarahastamises 1,4 miljoni euroga. Uue seaduse eesmärk on luua parem tasakaal mälestiste omanike kohustuste ja õiguste vahel, et tagada seeläbi kultuurimälestiste pikaajaline säilimine. Kuna enamik mälestistest kuulub eraomanikele (ehitistest koguni 80%), oli loogiline keskenduda ühe lähtekohana omanike ja

¹²² Kultuuriministeerium, https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuur2020_aruanne2018.pdf lk 38–40. Vaadatud 21. III 2019.

¹²³ Kultuuriministeerium, https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuur2020_aruanne_2019.pdf lk 46-48. Vaadatud 21. III 2019.

riigi suhetele, sest omanike motivatsioonist ja hoiakutest sõltub suuresti mälestiste käekäik. Seadus annab juurde senisest rohkem paindlikkust, lihtsustab asjaajamist, vähendab bürokraatiat, eristab kitsendusi mälestise liikide kaupa, seab sisse hüvitised ja suurendab toetusi. Esimest korda kehtib muinsuskaitstes kompensatsioonisüsteem. Hüvitis on osaline ja üksinda see ehitismälestisi aastakümnete pikkusest remondivõlast välja ei aita, kuid samm tasakaalukama süsteemi suunas on tehtud. Hüvitisi tuleb kombineerida toetustega, mille maht 2019. aastal samuti kasvas.

See on juba lootuskiir, et ka muinsuskaitsealuste hoonete valdkonnas hakkab jää sulama ja raha veidi rohkem liikuma.

5.2.1. Muinsuskaitseameti toetused

Mõned illustreerivad näited kahest aastast selle kohta, kuidas on Muinsuskaitseametis toetusi jagatud.

2016. aastal olid summad valdavalt alla 10 tuhande, kuid üksikutele jagati suuremat raha, nt Raadi kalmistu Telleri kabel 31000, Kabala mõisa ait 20000, Illi mõisa vesiveski 19000, Kalame talu ait 15000 €. Toetuse on saanud Väana mõisa park ja Suuremõisa pargi piirdemüürid. Tabelis ei ole kirjas, kui palju taotlejaist jäi rahast ilma.¹²⁴

2019. aastal on saanud toetusi 55 objekti, millest tubli kolmandik on riigi või kohaliku omavalitsuse omand. Aga 100 taotlejat jäi täielikult ilma. Suuremate rahasaajate seas on Olustvere mõisa (omanik riik) valitsejama ja 30000, Vastseliina piiskopilinnus (KOV) 40000, Tarvastu ja Viljandi ordulinnuse varemed kumbki 15000, Toolse linnuse varemed 14000, Helme linnuse varemed 12000 eurot jne. Siis on mõningad saanud summasid alla 10000 €, millest 12 taotlejat said vähem kui 5000 €. ¹²⁵ Jälgides rahajagamisi aastail 2015 – 2019, on silma jäänud, et linnused kui riigi omand saavad pidevalt igal aastal tunduvalt suuremaid summasid, kui teised taotlejad.

Võrdluseks varasemad aastad:

2005 – 17 950 000 EEK ehk 1 147 214 €

2006 – 17 500 000 EEK ehk 1 118 453 €

¹²⁴ Muinsuskaitseamet, https://www.muinsuskaitseamet.ee/sites/default/files/content-editors/Toetused/Eelarved/restaureerimistoetused_2016.pdf Vaadatud 2. III 2019.

¹²⁵ Muinsuskaitseamet, https://www.muinsuskaitseamet.ee/sites/default/files/content-editors/Toetused/toetused_2019_kk_lisad_1-4_0.pdf Vaadatud 16. III 2020.

2007 – 20 750 000 EEK ehk 1 326 166 €

2008 – 19 450 000 EEK ehk 1 243 081 €

2009 – 12 135 000 EEK ehk 775 568 €

2010 – 9000 €,

2011 – 575 205 €,

2012 – 575 205 €,

2013 – 546 445 €,

2014 – 570 000 €.

Ja alates 2015. aastast.

2015 – 621 846 €

2016 – 571 870 €

2017 – 706 876 €

2018 – 737 922 €

2019 – 616 371 €

2020 – 1 227 836 € + detailidele 101 454 €

2020.a. on 154-st taolejast saanud veidi toetust ainult 48, kusjuures valdavalt jäävad summad alla 5000 €. Taas on rahasaajate hulgas 9 riigi omandis olevat linnust, mida toetatakse suuremate summadega.

Kogu info on kättesaadav Muinsuskaitseameti kodulehel.¹²⁶

Lisaks Muinsuskaitseametile ja PRIA-le saab mälestiste korrastamiseks taotleda raha ka üksikutest teistest allikatest. Näiteks :

Rahvuskultuuri fond,¹²⁷ taotletavad summad ainult 40–2000 €. Villem Raami fond annab stipendiume iga 5 aasta tagant Eesti keskaegse kunsti ja arhitektuuri uurimise toetamiseks.

Kredex¹²⁸ saab raha Euroopa Komisjonist (*European Investment Fund*¹²⁹), kuid sealt on võimalik hankida vaid laenu (põllumajandus, vesiviljelus ja metsandus seda ei saa) ja laenude käendusi. Kahjuks ei ole meetmeid ajalooliste hoonete restaureerimiseks.

¹²⁶ Muinsuskaitseamet, <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/jagatud-toetused> Vaadatud 16. III 2019.

¹²⁷ Rahvuskultuuri fond, <http://www.erkf.ee/> Vaadatud 14. XII 2018.

¹²⁸ Kredex, <http://kredex.ee/> ja <http://kredex.ee/toetus/> Vaadatud 14. XII 2018.

¹²⁹ Euroopa investeerimisfond, http://www.eif.org/news_centre/search/index.htm?keywords=estfund Vaadatud 9. I 2019.

5.3. Rahastuse kokkuvõte

Eelnevates Põhialuste täitmise aruannetes on ühekülgne kirjeldus, kuidas riik toetab mälestiste omanikke, aga tegelikkuses vähe võimalusi eraomanikele kuuluvate mõisate osaliseks rahastamiseks. Toetusi on jagatud varasematel perioodidel niigi edukatele suurtele firmadele ja isegi välismaistele ettevõtetele. Mõnele firmale on raha antud mitu miljonit korraga. See on suurem summa, kui jagub aastas Eesti kõikidele muinsuskaitsealuste objektidele kokku. Siin võib eraldi välja tuua head näited – Vihula, Pädaste ja Kõue mõisad, mis on saanud vastavalt 3 870 500 €, 638 800 € ja 625 000 €. Setomaa tegevused 509 000 €, Lottemaa 4 423 000, Tartu Loomamajanduskeskus SA 697 000, Saka mõis 382 000, Pokumaa 676 000, Toila Sanatoorium 647 000 € – need on kõik saanud eelmisel EL rahastusperioodil, mis lõppes 2013.a. Lisanduvad 2018. aasta pereatraksioonide toetused Super Skypark¹³⁰ 1 440 000, Kosmopark¹³¹ 2 630 000, Illusoorne Maailm¹³² 1 900 000 ja Virtuaalreaalsus Valukojas¹³³ 2 390 000 eurot. Viimased on uusehitised, välja arvatud Valukoda, kus on tõeliselt tervitatav uue funktsiooni leidmine ajaloolisele hoonele. Toetuste jagajate rõhuasetus on seatud vaid uute tehnoloogiate rakendamise peale, kuid vana ja ajalooliste kihistustega mõisamaja ei ole selliseks tegevuseks eriti sobiv koht, kui siis ehk mõni kõrvalhoone.

Loetletud mõisate puhul on näha, et toetused on igal juhul mõjunud väga hästi. Hooned on kõikides suuri summasid saanud mõisates enamasti korda tehtud ja tegevused käivitatud.

Kõue mõisa praegused probleemid on ilmselt tingitud juhtimisvigadest ja 25–30 inimese pidevalt tööl hoidmisel.¹³⁴ Aga teisalt iga toetuse saamisega kaasneb kohustuslik töökohtade loomine. Kellele töökohti luua, kui kohalik rahvas enamasti tööd teha ei soovi. Äärmisel juhul tulevad tööle linnainimesed.

Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise programmist (PKT) ei saa eraomanikud midagi, sest kohalikud omavalitsused ei lülita ehitismälestisi sellesse programmi, kui mõis pole just nende enda omandis. Omavalitsustel on endil vaja arendada sadamaid, bussipeatusi, parklaid

¹³⁰ <https://superskypark.ee/> Vaadatud 20. III 2019.

¹³¹ <https://www.facebook.com/KosmoparkEstonia/> Vaadatud 20. III 2019.

<https://superskypark.ee/> Vaadatud 20. III 2019.

¹³² <http://wowkeskus.ee/> Vaadatud 20. III 2019.

<https://superskypark.ee/> Vaadatud 20. III 2019.

¹³³ <http://www.noblessner.ee/2018-aasta-lopus-avatakse-noblessneri-sadamalinnakus-pohja-euroopa-esimene-virtuaalse-reaalsuse-elamuskeskus/> Vaadatud 20. III 2019.

<https://superskypark.ee/> Vaadatud 20. III 2019.

¹³⁴ <https://www.aripaev.ee/uudised/2019/03/11/kross-pani-koue-moisa-muuki> , lõik 3. Vaadatud 20. III 2019.

jms. PRIA Maaelu mitmekesistamise meetmest, kui „saabub loteriivõit“, on võimalik saada kuni 150 000 € ja LEADER Meede 3.1. Ajaloo- ja kultuuripärandi väärtustamise investeeringute toetus kuni 50000 €. PRIA ja LEADER dokumentide sisestamise programmis on kirjas küll, et maksimaalselt võib taotleda kuni 200 000 €, aga selle summa sisse kirjutamine on tehtud võimatuks juba taotlusvormis, sest raha olevat liiga vähe.

Kolmandal Euroopa Majanduspiirkonna ja Norra finantsmehhanismide toetusperioodil toetatakse kultuuripärandit ca 3,3 miljoni euroga, kuid see raha on ära planeeritud ajaloolistele linnasüdamikele.

Lisast võib lugeda mõningaid lõike Kaido-Allan Laimetsa intervjuust õppejõu ja Vaimõisa mõisa omaniku *PhD* Jaanus Kiiliga 2017. aasta detsembris, mis annab hea ülevaate muinsuskaitse põletavatest teemadest, eriti rahastusest. Autori arvetes on Jaanus Kiili seisukohad vägagi tõesed.

6. Majandustegevused

6.1. Üldist

Mõisa tänapäevaseks majandamiseks on vaja selgitada üldine turusituatsioon, välja töötada tooted ja teenused, teha tasuvusuuringud jms. Üldjuhul tasub alustada konkurentide uurimisest, mida selles töös ongi tehtud.

Seirega saab kindlaks teha konkurentide tegevused, nõrkused ja üldised äristrateegiad ning neid analüüsida. Iga uurija saab ise seada konkurentide analüüsimise süsteemi, mida on edaspidi tõenäoliselt võimalik järgida.

Uurimise käigus on kasutatud nii induktsiooni kui deduktsiooni arutlusviise. Induktsioon on faktide vaatlemine ehk selle tulemusel saadud mõisate tegevuste ja nende rahastamise omadused ning võimalused. Omadused on samuti teistel samalaadsetel mõisatel. Deduktsiooni kui loogilise arutlusega saab jaatada või eitada induktsiooni vaatlusi ja tulenevaid oletusi. Vaatluste andmed juhivad teooriate ja hüpoteesideni. Loogilise arutlusega saab tunnistada või kummutada teooriaid ja hüpoteese. Uurimistöö aluseks on mõtted ja faktid, millest tulenevad uued väited ja teooriad.¹³⁵ Vaatlused ja küsitlused andmete kogumiseks on vajalikud, sest puuduvad vastavad uuringud ja teooriad mõisate kohta. Samuti puudub igasugune statistika mõisate majandamise kohta, mida oleks tegelikult vaja aluseks võtta. Vaatlused aitavad paremini mõista probleeme ja tõstatada asjakohaseid küsimusi. Loodetavasti saab luua teooria, tuginedes vaid vaatlustele, küsimustele ja andmete kõrvutamisele ning prognoosida tulevasi kasumlikke tegevusi mõisates. Andmete analüüsi tulemusel saab jõuda tulemusteni, millega on võimalik kaasa aidata praktilise probleemi lahendamisele. Mõnele uurijale annab lisa intuitsiooni kasutamine. Intuitsioon on segu ratsionaalsest, avastuslikust, tunnetuslikust, analüütilisusest ning suutelisus vaadelda olukordi kõrvalt. Siiani on kõik mõisatega seonduv toimunud arvatavasti katse-eksituse meetodil. Mitmed tuntud majandusprofessorid ja -teadlased on sellest teemast end kohe taandanud, öeldes, et nad ei tea mõisate majandamisest mitte midagi.

Mõisates tehtud intervjuude jaoks saatsin nädal varem kirjalikud küsimused omanikele/juhtidele. Kohapeal intervjuerides olin sunnitud minema üle eetilisuse piiri oma

¹³⁵ Pervez Ghauri, Kjell Grønhaug, Äriuringute meetodid. Praktilisi näpunäiteid. Tallinn: Külim, 2004, lk 21–25.

küsimustega EL toetusrahade ja majandustulemuste kohta. Intervjueeritavad kas “ei teadnud” summast, libisesid tihti teemast üle või lihtsalt ei olnud end ette valmistanud. Aga paraku käesolev töö eeldab summade kirja panekut. Olen palunud omanikelt/juhtidelt täiendavaid konkreetseid vastuseid kirjalikele küsimustele, aga mõnelt ei ole vastust saanudki. Läti ja Soome mõisate puhul ei ole neile konkurentsi pakkumine üldse aktuaalne, aga sellegi poolest ei õnnestunud andmeid saada.

6.2. Majandustulemused

Täiuslikku teenust ei saa välja töötada, sest klientuuri pole ju võimalik täielikult rahuldada. Inimeste soovid, tahtmised ja arusaamad on äärmiselt erinevad. Näiteks Vihula mõisas, mis on 100 km kaugusel Tallinnast, kaebavad kliendid, et mõis on liiga kaugel. Kui oleks umbes 50 km, oleks sobiv. Kõue mõis asub 50 km Tallinnast ja kliendid taas kaebavad, et liiga linna lähedal, seega pole mõtet ööbima jäädagi. Põhiline edu võti seisneb ikka vaid tootes/teenuses endas, mille pärast üldse kohale tullakse, aga mitte kauguses linnast. Kaugemates paikades asuvasse mõisatesse minnakse spetsiaalselt nende poolt pakutava toote või teenuse pärast. Hotellide turunduse alal toimetavad mõisad kasutavad *online* kanalite pakutavaid turunduse ja äriplaneerimise tööriistana nn *benchmarking* süsteeme. See on veebipõhine turundusplatvorm, mis aitab võrrelda oma peamisi majandusmõõdikuid konkurentidega. Näiteks tubade hinnad, täituvus, tulu tühja toa kohta, keskmine päevahind, tulu külastaja kohta ja tulu vaba voodikoha kohta. Programm aitab määratleda peamised konkurendid ning süsteem hakkab näitama üldisi suundi turul, võrdlusi enda poolt antud konkurentidega ja tegema soovituslikke ettepanekuid ka hindade osas. Hotellimajanduses on see väga laialt kasutuses. Kuna paljudes mõisates tegeldakse majutusega, siis kasutatakse ka seda süsteemi. See on turunduse ja äriplaneerimise tööriist. Sellised internetilehed on *Benchmarkingalliance.com*, *booking.com* ja paljud teised.¹³⁶

Üks hiljutine hea näide uute teenuste käivitamisest ja tasemel reklaamist. Läti piiri ääres asuv Taagepera mõis läbis uuenduskuuri 2018. aastal. Varem oli see tuntud kui pulma- ja peokoht, kuid ümberehituse käigus rajati peamaja keldrisse luksuslik Spaa Wagenküll, mis maksis ca 2

¹³⁶ Mirje Tammaru suuline info 15. XII 2018. Märkmed autori valduses.

miljonit eurot (kogu maja ja kõrvalhoonete remont kokku võis maksma minna umbes kolm korda rohkem – A. K.). Praegu on neil majutuseks 30 tuba ja suveks ehitatakse valmis pargimaja veel 40 toaga.

Seejuures mõisat üüritakse Taagepera lossilt (Taagepera Loss OÜ, mille majandustulemused on allpool tabelis – A. K.). Nüüd opereerib mõisat uus firma Wagenküll Hotell OÜ. Nädalavahetustel pidi osale klientidele juba spaa ära ütlema, sest ei olnud nii palju hotellikohti pakkuda. Klientide arv on kasvanud üle kahe korra, võrreldes pidude korraldamise ajaga. Kliendid soovivad tulla gruppides Soomest ja ka üle Eesti autoturistidena, eriti Tallinnast.¹³⁷

Huvitav on aga see, et muinsuskaitsealuse peahoone keldrisse lubati sisse ehitada vana moega palkidest suitsusaun. See asub ristvõlvlagedega ruumi nurgas nagu tõeline võõrkeha.

133. Taagepera lossi spaa.

Tabelis kasutatavad lühendid:

x – tegevus on olemas

***s** – suuline info

¹³⁷ S. Koorep, Lossikeldris vulisema pandud vesi tõi toad rahvast täis. – Maa Elu, 21. III 2019.

6.3. Soome ja Läti mõisad

tegevused	Birini	Krimulda	Wääksy	Wiurila
käive 2016 ja 2017	Ei avalikusta	Kasumiaruannet ei saadetud, ainult bilanss.	493000 380000	*s. Restorani käive ca 300000 Mõisa käive: 157000 ja 165000
kasum/kahjum 2016 ja 2017	Ei avalikusta	8603 ja -79245 (aruandes) *s- 45000 ja 80000 kasumit!	31780 42230	Restorani kasum nulli lähedal, sest üür on liiga kõrge. Mõisa kasum 5071 ja 11250
reinvesteeringud	Kogu kasumi reinvesteeringud	45000 € 2016 ja 2017 80000 € 2018.a (kahtlane)		
hotell, muu majutus	x	x	x	x
restoran, muu toitlustus	x banketid, pulmad jne	kohvik	x	suur restoran, bistroo ja „Koloneli kabinet“
ravi		Taastusravi riigi tellimusel		
kultuur – kontsert, teater	kontsert, teater	kontsert		kontsert
ekskursioon	x			x
pidu, üritus	x	x		x
koolitus, koosolek	x	x		
muuseum, näitus	muuseum			Kaarikute muuseum ja Armfeltide kodumuuseum
laat				

kunst, käsitöö				x
sport, inventari üür	paadi üür		ratsutamisevõistlused	golflplatsi väljaüürimine
saun	x			
kehaprotseduurid, vaimsus	bassein	bassein		
matkad	sõidud kaariku ja saaniga		ratsamatkad	
hobused	x		hobuste pidamine raha eest, tuntud hobusekliinik, maneežid	
taime- ja marjakasvatus			Oli erinevate salatite kasvatus kasvuhoonetes	maisikasvatus
alkoholi tootmine		x		restoranis oma õlu
ruumide üürimine		x	Lasketiir ja eraldiasuv kohvik välja üüritud	x
maade rent		x	x	x
toodete esitlus, pood, muu		Pood, oma alkoholi degusteerimine	Kalakotkaste vaatlus raha eest.	pood
kaugus keskustest	Riia 45 km, Riia-Valga teelt 8 km lääne poole	Riia 45 km, Riia-Valga teelt 8 km ida poole	Tampere 16 km, Tampere-Lahti teelt 2 km.	Helsingi 123 km, Turu 52 km, Helsingi-Turu teelt 7 km

*s – suuline info

6.3.1. Soome ja Läti mõisate võrdlus

Isegi juba Soome, Läti ja Eesti kuue mõisa näitel on pilt selginenud. **Krimulda** mõis on eraomandis. Omaniku huvi on panna mõis müüki, mistõttu on peahoone suhteliselt räämas. Fassaad laguneb, sees toimib küll taastusraviasutus, aga hotelli osas on remont ammu tegemata. Praegu kõige odavam sanitaartehnika ja nõukogude aegne mööbel on kaetud päevinäinud tekstiilidega. Saalis ja kahes ruumis on seinad tapetseeritud, põrandal ennesõjaaegne parkett, karniisidega laed. Ainult juhataja ja sekretäri kabinetid on restaureeritud ja neis on ajaloolist mööblit. Kõik muud ruumid olid nii nõukogude aegsed, et polnud mõtet neist piltegi teha. Mõisas tegutseb *SIA Rehabilitācijas centrs* „Krimulda“, mille juhataja on väga motiveeritud, ootab uut ja tegusat omanikku ning pingutab ise, et lisaks riiklikule taastusravi tellimusele saaks jooksvalt kliente mujalt hankida. Juhataja sõnul selliste interjööridega rikast klienti ei meelita ja tal ongi õigus. Kahjuks Krimuldast teisel pool jõge Sigulda linnas ehitas riik teise samalaadse ravikeskuse ja seega on konkurents väga tihe.

Bīriņi loss oli suhteliselt normaalses olukorras, kui see riigilt osteti. Katus jooksis mõnes kohas läbi, nõukogude propaganda laemaal oli rikutud ja küte ei töötanud ning kelder hallitas. Sellest hoolimata investeerisid omanikud sinna mitu miljonit (võib-olla oli isegi nt 8–9 miljonit), täpsemat summat ei öeldud. Loss on praegu tõesti heas korras ja töötab ainult pidude ning bankettide korraldamise kohana, millele lisandub päris luksuslik hotell. Nad on remontinud peahoone ja kõrvalmaja ning veetorni, ehitanud uue pelletil töötava küttesüsteemi, muid abihooneid on ka jõudu mööda kohendatud. See toetus, mis saadi EL rahastusest, oli ikka päris väike. Nende mure nagu Krimuldaski on see, et riik teeb kõrvale kogu aeg konkurente, kust saab teenuseid peaaegu tasuta. Omaniku arvates on see uus kommunism, sest maksumaksja, sh ka mõisaomanike raha eest luuaksegi uusi konkurente. Bīriņi mõisa tulu investeeritakse täielikult hoonetesse ja teenuste arendamisse.

Wääksy mõis Soomes ei ole saanud ühestki toetusprogrammist raha, et põlenud peamaja uuesti üles ehitada. Ainult tallile uue katuse panekuks saadi *Museovirastolt* alla poole vajaminevast summast. Mõis ise hobusekasvatuse ja -kliinikuga ning maade rentimisega ei tooda nii palju, et peahoonet taastada. Praegu tullakse rahaliselt ots-otsaga kokku. Oma kasvuhooned oleksid nad võinud ehitada kompleksi südamest veidi kaugemale. Need on praegu lausa keset hoovi. Kasvuhoonete müügist saadi mõni aasta tagasi hea raha, kuid sellelt olid vaja maksud maksta ja kes teab, äkki olid ka mingid võlad tasuda. Palka saavad, makse maksavad, vett–elektrit ka, aga üle ei jää midagi.

Wiurila omanik ise ei ole eriti huvitatud teenuste edasi arendamisest. Tal ei ole firmatki, mille kaudu asju toimetada. Erasisikuna üürib ta välja golfiväljakut ning väga suures abihoones restoranikompleksi koos pisikese hotelliga. Restorani peal, endisel pööningul on sisse seatud tõldade muuseum. Lisaks üürib omanik inimestele pisikesi 1-2-toalisi kortereid samas hoones. Renditasud on väga kõrged. Restorani aastaiür on restoranipidaja sõnul 90 tuhat eurot ega motiveeri teda oma tegevust jätkama.¹³⁸ Omanik üüritulu mõisa korrastamiseks ei investeerinud, paljud hooned seisavad tühjalt.

Krimulda ja Wiurila omanikud on kahjuks passiivsed ja ei saa või ei soovi investeerida mõisasse. Sellest tulenevad suhteliselt halvad majandusnäitajad. Krimulda hooned on halvas olukorras. Bīriņi ja Wääksy on oma rahadega tegevused käima saanud. Wääksy ja Wiurila juures loeb palju järjepidevus ja see, et sõda ei ole piirkonnast üle käinud. Paistab, et Bīriņil läheb tõesti hästi, kuigi nad majandusaruannet ei avalikustanud. Sealjuures hobusekasvatus pidi olema nullis, kuna neid hobuseid hoitakse vaid turistide lõbustamiseks. Wääksy on vastupidiselt keskendunud klientide hobuste pidamisele raha eest ja sellele annab tugeva põhja veel heal tasemel hobusekliinik.

¹³⁸ Intervjuu Jan Gustav Nybackaga Wiurilas, 6. IV 2019. Helisalvestis autori valduses.

7. Eesti mõisate tegevused ja majandustulemused

Teada on, et umbes 150 mõisat on eravaldues ja 150 riigi käes või omavalitsuse käes¹³⁹ – koolid, hooldekodud, vallamajad, metskonnad jne.

EAS-st, PRIA-st ja Rahandusministeeriumi lehelt on leitavad kes, millal ja mil määral EL toetusi sai. Sama kehtib praeguse EL rahastusperioodi kohta. See võib pigem olla taustateabeks. Kõik sõltub mõisa eesmärkidest.

7.1. Tegevused ja majandustulemused alates 2015. a

2015. aasta Mõisate TOP 44 edetabel on võetud Äripäeva internetilehelt.¹⁴⁰ TOP-i pääsesid mõisad, mille omanikud olid esitanud 2014. ja 2015. aasta majandustulemused. TOP-i koostamisel võeti arvesse viimase kahe aasta käivet, kasumit, rentaablust ning käibe- ja kasumikasvu.¹⁴¹

Eesti vaadeldavas 80 mõisas on 43 tegevusala, mis on võimalikult täpselt eristatud. Allolevates tabelites on kasutatud mois.ee ja manor.ee infot nimekirjade koostamiseks. Mõisate tegevusi puudutavat teavet on saadud nende kodulehtedelt ja rik.ee lehelt – mõisate majandustegevuse valdkonnad ning majandusaastate aruanded. Kui internetis mõisa kohta see teave puudub, siis järelikult avalikkusele suunatud tegevusi ei toimu. Välja on jäetud riigile kuuluvad ja inimeste elamiseks kasutatavad mõisad, v.a üksikud erandid. Ei ole käsitletud tühjalt seisvaid mõisaid ega neid, mille kohta pole võimalik infot kätte saada, kuigi on olemas eraomanik või erafirma. Samuti ei ole kirjas müügisolevaid ja juba pankrotti läinud mõisaid. Tabelis on esimesed 44 mõisat võetud Äripäeva koostatud TOP 44-st, lisaks majandustulemused 2016.–2018. aastast Äriregistrist (rik.ee) ja Krediidinfo (e-krediidinfo.ee). TOP 44 nimekirjas on mõningaid riigile kuuluvaid mõisaid. Arusaamatu, miks on mõned mõisad, kus käivet ja kasumit üldse ei ole, pandud Äripäeva TOP 44?

¹³⁹ Mõisate omand, <https://www.err.ee/575001/pealtnagija-kaimas-on-uus-moisamuugi-buum>
Vaadatud 11. XII 2018

¹⁴⁰ Mõisate TOP44, <https://www.aripaev.ee/top3/2016/11/08/moisate-top-44-edukamat-est-mois>
Vaadatud 3. XI 2018

Tabelis kasutatavad lühendid:

* Saue ja Pivarootsi kuuluvad samale omanikule

Küti ja Voore kuuluvad samale omanikule

x – tegevus on olemas

*s – suuline info.

MKA – Muinsuskaitseamet, muinas.ee

EAS – Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus, eas.ee

PRIA – Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Amet, pria.ee

LEADER on PRIA alluvuses.

RTK – Riigi Tugiteenuste Keskus, rtk.ee

PKT – Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise investeeringud. Ainult sel juhul on võimalik toetust taotleda, kui kohalik omavalitsus (KOV) lisab temale mittekuuluva objekti oma PKT nimekirja. Mitte keegi peale KOV seda teha ei saa, ka mitte kõrgemalseisvad asutused.

ST – Euroopa Liidu Struktuuritoetus, <https://www.struktuurifondid.ee/et/toetatud-projektid>

Kulka – Eesti Kultuurkapital

Oluline:

Allolevates tabelites võib olla vigu TOP 44 mõisate 2015. aasta käibe ja kasumi osas, sest see on Äripäeva koostatud. Mingi pildi annavad summad siiski. 2016.-2018.a majandusaruannete summad on autor hiljem lisanud, samuti laenukohustused 2018. aasta lõpu seisuga.

Rohelisega on märgitud üle 100 tuhande eurosed toetused või annetused.

TOP 44 mõis	käive/ tulem 2015 2016 2017 2018	kasum/ kahjum/ tulem 2015 2016 2017 2018	annetused, toetused	ho- tell, ma- ju- tus	resto, muu toit- lustus	kultuur kontsert, teater jms	eks- kur- sioo	pidu, üritus	koolitus, koosolek jt	muuseum, näitus	l a a t	kunst, käsitöö	fil m fot o	sport, inventari rent	saun	kehaprotseduur, vaimsus
1. Jäneda Jäneda Mõis OÜ (KOV) Laenukohustused kokku 340020 €, sh omanikult 184126 €.	600642 553653 590898 577718	97992 51874 64938 10820	126 320, 2015.a 2900 € „pehmed tegevused“ EAS 2004-2006.a. 27464 Leader 24228, 2017.a	x	x	teater, kontsert jms	x	x simman	x		x				mitu sauna	Solaarium, ürdi-, veini-, piima-, männiokkaõli vannid, soolakoobas, massaaživann, fango, kivimassaaživoodi, šokolaadihooldus
2. Padise Von Ramm OÜ Laenukohustused 1.184271 €.	422647 358246 436502 422564	70341 11108 4587 -70459		x	x			x	x					jalgratta rent	x	
3. Ruunavere Ruunavere Hotell OÜ Laenukohustused 421839 €.	186627 186627 255950 288825	32101 31020 12066 34817		x	x			x	x						x	
4. Sangaste Sangaste Loss SA on 2019a likvideerimisel. 2017.a eest on esitatud 2 erinevat majandusaasta aruannet, hilisem suures kahjumis. Sangaste Mõis OÜ Laenukohustused 608795 €, kinnisvara- investeeringud (kust?) 1.835000 €.	155842 115667 122361 ? (2017.a) 3600 ? (2017.a) 0 155842 0 24000 24000	88840 23068 29021 ? -83010 ? 88840 -4568 8858 -7576	2 000 599 € 2014 RTK/PKT 10000, MKA 2015.a. 51000 3600 358795	x	x			x	x							
5. Saue* Hiteh Kinnisvara OÜ Laenukohustused 324205 €.	378480 459528 455433 493081	22684 39168 42334 2625	*s. Rahastatakse linnas asuva kinnisvara üürimisest.	x	x		x		x						x	
6. Pivarootsi* Hiteh Kinnisvara OÜ	sama	sama	sama	x	x											
7. Pädaste Pädaste OÜ. Laenukohustused 2.090623 €.	1.102017 1.216371 1.243716 1.573418	24522 -188972 66580 -117610	638 854, 2006.a EAS	x	x			x								
8. Eivere Eivere Manor OÜ Laenukohustused 1.610451	343891 344999 235986 157676	123965 136512 128441 60442	3638 3212 (2014.a oli -49000 kahjumit)	x	x	Corelli, klaveri- festival		x	suvekool							

TOP 44 mõis	käive/ tulem 2015 2016 2017 2018	kasum/ kahjum/ tulem 2015 2016 2017 2018	annetused, toetused	ho- tell, ma- ju- tus	resto, muu toit- lustus	kultuur kontsert, teater jms	eks- kur- sioo	pidu, üritus	koolitus, koosolek jt	muuseum, näitus	l a a t	kunst, käsitöö	fil m fot o	sport	saun	kehaprotseduur, vaimsus
9. Taagepera Taagepera Loss OÜ Laenukohustused 3.698050 €.	338150 237065 133177 17767	25907 6092 6743 -108764	68830 EAS 64421 EAS 2005-2006.a 147 340, 2018.a	x	x		x							jalgratta rent, piljard, pokker	auruaroomi- soola-, auru-, suitsu-, mere- vaigu- ja leilisaun	spaa – massaažibassein, šampupuse- ja Jaapani vann, kehaholdused, massaažid
..... Wagenküll Hotell OÜ alustas 2017.a.	327179	5714													
10. Purtse Purtse Mõis OÜ Laenukohustused 34260 €.	43706 60678 70454 53026	2673 1324 -3665 -20400	65839 PRIA 4523 5000 ST		x			x	x							
..... Purtse Pruulikoda OÜ Laenukohustused 345053 €.	7385 146280 278651	312 -12092 25609	15000 RTK 61316 PRIA													
11. Keila-Joa National Heritage Foundation OÜ. Laenukohustused 3.533854	172745 200752 209771 222716	-31001 -29583 -100016 -227342	15750 15750		x	kontsert		x	x	x						
12. Vaimõisa Vaimõisa Mõis OÜ Laenukohustused 71418 €.	19706 15269 10952 9371	2101 3034 5448 3969					x	x	mõisate ja parkide koolitus							
13. Vihula Vihula Mõis OÜ Laenukohustused 12.585224 €.	269064 252216 273756 324080	212420 3244 41901 79096	82054, 2010a 1 897 301 ¹⁴² 2009 ja 1 891 166 EAS Tursimi arenda- mine 2009-2012													
..... Vihula Manor Hospitality OÜ (operaator) Võlakohustused 317402 €.	2 233299 2 405787 2 482912 2 778645	-21180 62722 -5730 122692	82054 EAS	x	x	õuekont- sert	x	x	x	viina- ja vanade autode muuseum	x	Käsitöökojas portselanimaal, klaasitööd, savinõud, kommid, spa tooted, foto teisaldus jne	x	spordisaal, mini- ja discgolf, sulg-, jalg- käsi-, korv- ja võrkpall tennis, jäähoki, uisutamine	aurusaun	ökospa – 15 m ja lastebassein, vesiaeroobika

¹⁴² Turismitoodete arendamise toetamine, https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=3113010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

TOP 44 mõis	käive/ tulem 2015 2016 2017 2018	kasum/ kahjum/ tulem 2015 2016 2017 2018	annetused, toetused	ho- tell, ma- ju- tus	resto, muu toit- lustus	kultuur kontsert, teater jms	eks- kur- sioo	pidu, üritus	koolitus, koosolek jt	muuseum, näitus	l a a t	kunst, käsitöö	fil m fot o	sport, inventari rent	saun	kehaprotseduur, vaimsus
14. Ravila Ravila Mõis OÜ Laenukohustused 384364 €.	43508 52592 69925 81884	6162 914 1302 267	9744 MKA 2016.a	x	x	kontsert	x	x	x	x	x	näitus				
15. Kõue Kõue Mõis OÜ pankroti äärel, alates 2017.a majandus- aruanded esitamata	470962 440500	-226979 -251531	625 089, 2010.a	x	x			x	x vaimsuse koolitus			kunsti- ja taimetoidu õpitoad			x	bassein, shindo, jooga, venitamine, müstee- riumide lahendamine
16. Alatskivi Alatskivi Loss SA (KOV)	87388 6563 82038 82634	177 -6878 13756 -36	30000 KOV, 500 Kulka 31000 KOV 5500 ST		x	kontsert	x	x	x	Ed. Tubina muuseum		x savi- ja käsitöökoda				
17. Kukruse Kukruse Polaarmõis SA (KOV)	28490 20800 40561 37700	3747 -3468 6059 -9059	4000 ja 36000 KOV 15809 ja 26000 PRIA ja Kulka 40561 ja 15809 PRIA 10184 PRIA 2017		x	kontsert, suvetea- ter	x	x	x nukuteatri- kool	x						
18. Keskvere Keskvere Kultuurikoda MTÜ	2617 2300 970 4929	303 -1355 -516 2367		x	x									rattarent		
19. Mäetaguse Mehntack OÜ (KOV)	600402 627057 622136 675737	3249 -34710 -70409 163	5166 PRIA 31956 ST	x	x piknik			x	x muusikavik- toriin, massaaži-, õlle-, pelmee- ni töötuba			käsitöömaja, mosaiigi ja kristalli töötuba	x	discgolf, džiibi safari, rattarent	soola, auru-, troopiline, infrapuna, aroomi-, leilisaun	spa, shindo, mullivann, bassein 25m, kehahool- dused, massaaživann
20. Laitse Laitse Loss OÜ Laenukohustused 62511	7944 71468 142524 304996	18682 16317 10653 22072	22750, 2015.a 151 932, 2006.a	x	x				x						saun, aurusaun	massaaž, mullivann
21. Pilguse Pilguse Mõis OÜ. Laenukohustused 54217	14915 23472 31931 31383	6202 -2773 -4224 329	10300 EAS (2007a)	x	x				x sukeldumis- kursused						suitusaun	kümblustünn massaaž
22. Hatu Valguspere MTÜ	4874 9206 34803 39200	3925 4241 44754 -1336	42966 PRIA 2017.a 45309	x	x											jooga, holistika

TOP 44 mõis	käive/ tulem 2015 2016 2017 2018	kasum/ kahjum/ tulem 2015 2016 2017 2018	annetused, toetused	ho- tell, ma- ju- tus	resto, muu toit- lustus	kultuur kontsert, teater jms	eks- kur- sioo	pidu, üritus	koolitus, koosolek jt	muuseum, näitus	l a a t	kunst, käsitöö	fil m fot o	sport, inventari rent	saun	kehaprotseduur, vaimsus
23. Maidla Maidla Mõisa Arendus MTÜ (KOV) on likvideeritud 2020.a	101309 157350 148000 140000	-23949 9091 10866 -16489	148 000, 2018a; 140 000 ja 5447 Lüganuse KOV-lt	x	x		x turism		x kool					spordi- ja jõusaal	x	
24. Tõstamaa Tõstamaa Mõis SA (KOV) Laenukohus- tused 30000 €.	42780 21239 70260 60414	-15282 -16090 55339 14638	30000 PRIA	x	x	kontsert kino	x	x	x	x				golf	x	massaažibuss
25. Pirgu Äriedu OÜ	10000 10 6 0	2000 5 2 0	Miks Pirgu oli ÄP TOP 44-s?					x								
26. Varangu Varangu Mõis OÜ - kustutatud	982 Alates 2016.a aruanded puuduvad	1191	Rahastas norra- lasest omanik Per Martin Tvangsberg.		Omani- ku surma tõttu on	edasine teadmata										
27. Rägavere Rägavere Mõis OÜ likvideerimisel, laenukohustused 1.272969 €.	128372 106869 151132 156093	-58869 -76860 -85712 -55364	Miks Rägavere oli TOP 44?								x					
28. Sausti Manor Hall OÜ Likvideerimisel. Laenukohustused 24340 €.	37464 42717 40889 37492	-18463 -21479 -16578 -27808		x	x	kontsert		x	x							
29. Tori Tori Mõis MTÜ. Laenukohustused 72450 €	8916 6515 4970 8294	-13545 -14989 10617 4146	45757, 2015.a 28863, 2017.a 16894, 2018.a	x	x	kontsert		x	x							
30. Essu Malva-Essu OÜ. Laenukohustused 119996 €.	77478 108886 100189 99024	-3819 -10324 3458 723	100 000 ST 2004.a	x	x			x						keegel, minigolf	x	bassein
31. Puurmani Puurmani Mõisa SA (KOV), kustutati dets.2019.a	72603 70560 145210 51782	-56637 -67048 -8561 -48849	70560 145 210 ja 145 210 KOV 51782		x	kontsert		x	x kool							
32. Roosna- Alliku Roosna-Alliku Mõis MTÜ (KOV) Laenu- kohustused 19600	43439 49379 51174 58613	-5155 5899 20472 1657	44900, 2015.a 7800 MKA 2016.a 26600, 2017.a 3507, 2018.a		x			x	x kool	näitus						

TOP 44 mõis	käive/ tulem 2015 2016 2017 2018	kasum/ kahjum/ tulem 2015 2016 2017 2018	annetused, toetused	ho- tell, ma- ju- tus	resto, muu toit- lustus	kultuur kontsert, teater jms	eks- kur- sioo	pidu, üritus	koolitus, koosolek jt	muuseum, näitus	l a a t	kunst, käsitöö	fil m, fot o	sport, inventari rent	saun	kehaprotseduur, vaimsus
33. Kuremaa Kuremaa Turismi- ja Arenduskeskus SA (KOV) Laenukohustus 9588	37383 16050	15060 -13830	70780, 2016.a 5200, MKA 2016.a 62022, 2017.a 14515 MKA 2019.a		Ranna- kohvik, kohvi- kute päevad	kontsert		x	x	x				rattamara- ton, vibuturniir		
34. Maardu Eesti Pank	26294 Aruanded enam	-8713 pole saadaval.						x	x							
35. Saka Saka Mõis OÜ	24038 624029 639800 711355	-22526 -30211 -21338 -12419	382 549, 2005.a 5330 EAS 2006-2013.a 2000 MKA 2016a	x	x			x	x					rattarent, tennis, vibu	auru, leili, infrapuna	bassein jugadega, ter- visekapsel, tsoonteraa-pia, valgusravi, solaa-rium, massaaž klassik ja laavakivi
36. Lagedi Lagedi Mõis MTÜ Laenukohustused 8818	12234 15986 15577 21935	-274 712 222 5189														
37. Sagadi RMK	801128 Aruanded puuduvad	-212935	Remonte rahastab RMK	x	x		x	x aadli- peod	x muuseumi- programmid	Metsamuu- seum,jahirel -vad,trofeed		meisterdamine	xx	räätsad, jalgrattad	Soome- ja Jääkeldri saunad,	saunatünn
38. Kohala Kreenika OÜ	11159 12537 10861 Puudub 2018.a	-295 12815 -19595 aruanne.	23000 RTK 2006- 2008a	x	x			x	x							
39. Kostivere (KOV) Firma puudub.	32425 109879	-50945 -74021			x	kontsert teater				x		käsitöö jm huviringid				
40. Koluvere Argonfeld OÜ Laenukohustused kokku 5.135994	14595 25602 9811 24847	-139086 -219998 -163146 -181629	310 478 EAS 2009-2012.a, Turismi arenda- mine	x	x			x							x	
41. Kõltsu Kõltsu Mõis OÜ. Laenukohustused 3.814325	76195 80257 72756 63941	-188896 -320396 -348476 -382507				kontsert teater		x	x							
42. Aaspere Miks on TOP 44 nimekirjas?	630	-2888 Tegevusi ei toimu.	aeg-ajalt pannakse mõis müüki.													
43. Põhjaka Põhjaka Mõis OÜ Laenukohustused 228290 €.	34532 539897 557000 501607	-630608 31765 1808 11106			x Toit poodi			x								

44. Kirna	5497	-4327	53841 (2015a)		x	kontsert			x							holistika, maa vägi, Hiina
Kirna Mõis OÜ	5815	5028				teater			tervishoiu ja							tervisevõimle-mine,
	7750	5096							toitumise							vibroakustiline
	9419	-2115							koolitused							helimassaaž, Qi gong
.....													harjutused
Kirna MTÜ	5247	1224	4944 ja 12253													
	17197	2637	eraisikutelt													
	3155	1586	13329 eraisikult													
	495	8078	10300 Leader													
			53841 PRIA													

TOP 44 järg mõis	matkad	mängud, huviringid	laagrid	kara- van kämp. telk	muinsuskaitse konsult. ja ehitusõpetus	hobused	looma- kasvatus	liha- töös- tus	vilja- kas- vatus	lille- kas- va- tus	taime-, marja- kasva- tus	alko- toot- min- e	ruumi- de üüri- mine	toodete esitlus, pood, muu
Jäned													x	
Taagepera														jaht
Purtse												x		
Vaimõisa	matk, paadimatk				muinsuskaitse eritingimused ja järelvalve, pargihooldus, haljastuskavad, Baltisaksa arhiiv ja genealoogia, Eesti mõisate arhiiv, turismi arenduskavad ja tootekontseptsioonid, atraktsioonide kavandamine									
Vihula	matk, paadisõit, ATV- ja bagimatk, ringsõit golfi-autoga, räätša- ja ratsamatk, Käsmu laevaretk	pokker, laste mängu- plats, seltskonnamängud: „Aardejaht“, „100 Mõlki“, „Kapo kuulab“, „Seiklusrogain“, „Raharalli“, „Filmifestival“, „NoEasyDay“, „Loquiz“				ratsuta- mine, hobukaa- riku retk	ökofarm hobused lambad küülikud kanad kukk				ürdiaed	x		fotojaht
Ravila	x		laste											
Kukruse		lumemaailm												fotojaht
Keskvere					aida restaureerimine						ürdiaed			
Kuremaa	„Mototreff“		kokku- tulekud											käsitöö müük
Mäetaguse		maastiku- ja seltskonna- mängud												bussi tellimine
Laitse		mõrvamüsteerium												
Pilguse	matk, ratsamatk, sukeldumine	x												
Hatu			x											
Rägavere							lambad							
Puurmani													x	
Roosna-Alliku													x	
Saka	x			x										
Lagedi						võidusõi- duhobuste hooldus								hobusebokside rent
Sagadi	Avastusretk Lahe- maa, Öine- ja Päikeseretk põlis- metsas, ranna- külad, mõisad, Esku kabel	mõisa rendimäng, mõisaproua napsitegu, „Mets toidab“, „Viina- keldri mõju...“, „Piirituse punane pale“ jt												pood
Kohala	ratsutamine	pokker, taidlusringid				x								
Kostivere													x	
Põhjaka											x			

TEISED MÕISAD

Laenukohustused kirjas seisuga 2017.a.

mõis	käive/ tulem 2016 2017	kasum/ kahjum/ tulem 2016 2017	annetused, toetused	hotell, maju- tus	resto, muu toitlus- tus	kultuur kontsert, teater	ekskur- sioon	pidu, üritus	koolitus, koosolek jms	muuseum, näitus	l a a t	kunst, käsitöö	fil m fot o	sport, inventari rent	saun	kehaprotseduur, vaimsus
45. Arkna Arkna Terviseküla MTÜ	9751 18858 27634	-5766 8974 232	84184 KIK 29874 KIK 18000 MKA 2016.a 1 640 000 PKT (2018-2020) 18337			x	x							võistlused		
..... Arkna Agro OÜ Laenukohustused 255081 €.	182279 188373	97423 86143	1335 6833													
..... Arkna Karjatalu OÜ Laenukohustused 662598 €.	848061 706238	94090 5082	171706 143033													
..... Arkna Mahe OÜ Laenukohustused 138361€.	75354 166073	68196 83098	119268 100354													
..... Arkna Mesi OÜ	3038 4921	280 -10040														
46. Atla Atla Mõis OÜ Laenukohustused 45025 €.	3781 231	-15297 -9910			x		x	x	kunstikool, „Piparkoogi kuningriik“			keraamikakoda				
..... Honor KK OÜ Laenukohustused 110687 €.	42905 47082	2151 2353	18827 €, LEADER													
..... TKT Keraamikatehas OÜ	205 451	165 28	4092x2, 2016- 2017.a													
..... Atla Mõisa Kool MTÜ	15311 15778	8672 10637	2372, 2014.a 4092 4092													
..... Atla Mõisa Hobutöö Arendus OÜ	0 2372	 2372	15000 RTK 2017.a, alkohol													
47. Edise Valge Hobu Trahter OÜ	41635 40434	5288 5900	43315, 2015.a		x	teater, kontsert		x								
48. Haeska PRP Puhkus OÜ (60% üüritulu linnas maha arvestatud)	116277 119049 123334 -60% on 239107	25365 1007 -10993 -60% on 10253		x	x											

mõis	käive/ tulem 2016 2017	kasum/ kahjum/ tulem 2016 2017	annetused, toetused	hotell, maju- tus	resto, muu toitlus- tus	kultuur kontsert, teater	ekskur- sioon	pidu, üritus	koolitus, koosolek jms	muuseum, näitus	l a a t	kunst, käsitöö	fil m fot o	sport, inventari rent	saun	kehaprotseduur, vaimsus
49. Helme Eesti Rahvuslik Klaverimuuseum SA	0 360	-45 1686	518 4374							harmooniumi te, klaverite näitused, helikandjate kogumine, andmebaasid						
50. Härgla Sunny-Trading OÜ Laenukohustused 2.202941 €.	16406 15584	-131794 -138946	Omanik paneb mõisa aeg-ajalt müüki ja võtab jälle maha.													
51. Inglise Agro planet OÜ Laenukohustused 142938 €.	10721 1825 0	-42491 -55381 -44649			x											
52. Inju Inju Mõis MTÜ	- -	-1587 -482	151 000 164 000 12000 MKA 2017.a			kontsert				näitused						
53. Kaagjärve Kaagjärve Mõis MTÜ	430 300	-45 -885	3940	x		kontsert		x								mullivann õues
54. Kaali Kaali Külaskeskus MTÜ (KOV) Laenukohustused 33708 €.	29569 25286	17372 -4842	39417, 2015.a 5244 1013 110 400 EAS 2004-2006.a	x	x catering	kontsert järvel	x		x	Meteoriidi ja Paemuuseum		meisterdamine			x	
55. Kadrina, Kallaste Pootsman PT OÜ Laenukohustused 132967 €.	24661 23164	-7874 -17853	2135, 2015.a 15983 EMKF 19488	x	x catering			x	x puutöö- ja kalatöötlemi- se õpituba						auru-, leili, infrapuna-, toru-, elektrisaun	tünnisaun
56. Kernu Kernu Mõis OÜ	103291 186516 252651	2282 723 859		x	x	kontsert teater		x								
57. Kolu, Kadrina, Vaiatu Kaunistamise Selts MTÜ	3710 4995	1772 3557														
58. Kudina Kudding MTÜ	1610 6837	-5136 3924		x						fotonäitused						
59. Kulina Kulina Mõis OÜ Laenukohustused 716579 €.	281972 400756	-72092 -162147	15000 PRIA	x												
60. Kõima Kõima Hetk OÜ	10420 12414	3674 1344				kontsert, „Kuurebas te festival“		x								
61. Küti # Küti Mõis OÜ + veel 2 mõisat Voore ja Kupna Laenukohustused 157143 €.	66998 80755	36429 280858	29998 PRIA 167565 ja 4000 EAS 15000, Leader 2018.a Vaid põllumajan	x vanas posti- majas duse	x vanas posti- majas toetus.	Mõisates ei tehta midagi.										

mõis	käive/ tulem 2016 2017	kasum/ kahjum/ tulem 2016 2017	annetused, toetused	hotell, maju- tus	resto, muu toitlus- tus	kultuur kontsert, teater	ekskur- sioon	pidu, üritus	koolitus, koosolek jms	muuseum, näitus	l a a t	kunst, käsitöö	fil m fo to	sport, inventari rent	saun	kehaprotseduur, vaimsus
62. Loodi Loodi Mõisa Arendus MTÜ Laenukohustused 431005 €.	2796 3764	-32884 52626	13230 PRIA 2400 MKA 2016.a 76785						puutööoskus- te õpetamine							
63. Mooste Mooste Mõis SA (KOV) Laenukohustused 31633 €.	117198 137219	-24385 5248	46772 PRIA 12500 MKA 2016.a 13480 14460	x	kohvik ja restoran	kontsert, teater, rahvamuusika- sikatööt- luste festival	Peahoo- ne, viina- vabrik, Folgiko- da, Villa- koda, Res- tauraatori- te Koda, kunsnike ateljeed.	x Ok- tober- fest	Rahvamuusi- kakool, Toi- dukklubi, res- taureerimine, loodusehituse ja fotograafia kursused, ta- luarhitektuuri uurimine ja õpetamine, seminarid		x	Meistrite Hoov töötoad, MoKS kunstikeskus, Taaskasutus- kojas vanadest asjadest uute tegemine+müük. Kangad ja villatooted. Kunstikursused.	ki- no	paadi ja jalgratta rent		
64. Mädapea Edel OÜ Laenukohustused 109063 €.	225905 242359	929 -4114	*s. Soomes teenitud raha läheb mõisasse.				Erinevate lillede päevad.									
65. Nabala Andrius OÜ Laenukohustused 796229 €.	97397 119839	10275 28270		x	x	Pidudel elav muusika		x								
66. Neeruti Neeruti Mõisa Park MTÜ. Laenu- kohustused 251252 €. Neeruti Mõis MTÜ Neeruti Mõisa Külastuskeskus MTÜ	2015 - 2018.a aruanded esitamata Mõlemal MTÜ-l aruanded esitamata.	-3047 3589 (2015.a) 	110 900, 2015.a 20851 PRIA 88187 PRIA			pargis teater, kontsert										
67. Ontika Manor Properties OÜ Laenukohustused 473336 €.	25744 12283	0 -8248		x	galerii- kohvik							galerii				
68. Oti Kingli Kinnisvara OÜ Laenukohustused 1.052936 €.	1100 14400	192 67931	*s. Mõisas ma- jandustegevust ei toimu. Raha tuleb muust tegevusest.													
69. Piigaste Germanfort OÜ (kinnisvara ja Piigaste mõis) Laenukohustused 2.421256 €. Piigaste MTÜ (mõisa hooldekodu) Laenukohustused 48689 €.	198155 497108 268180 273009	-105380 -22265 32923 -16584 31956													

mõis	käive/ tulem 2016 2017	kasum/ kahjum/ tulem 2016 2017	annetused, toetused	hotell, maju- tus	resto, muu toitlus- tus	kultuur kontsert, teater	ekskur- sioon	pidu, üritus	koolitus, koosolek jms	muuseum, näitus	l a a t	kunst, käsitöö	fil m fo to	sport, inventari rent	saun	kehaprotseduur, vaimsus	
70. Pikajärve Relvo Sport-Motell OÜ Laenukohutused 263360 €.	212042 159636	30435 -56768	38693 PRIA 4000 MKA 2016.a 72078	x	x	Pidudel elav muusika	klassieksk.	x	x	ait-kuivati, puutööriistad, savikoja näitus				paadid, kanuud, vesijalg- rattad	leili- ja infrapuna- parvesaun	bassein ja jääauk, parafiinihooldused massaažid	
71. Purdi Van Der Gynth OÜ	139532 134483 Summad ehitus-	912176 572203 on muust tegevusest.	*s. Mõisas ei toimu veel midagi, käib remont.	telli- misel koos peoga				peod telli- misel									
72. Pühajärve Pühajärve Puhkekodu AS Laenukohustused 4.300000 €	2.656927 2.629566 2870955	15378 36346 37080	169 000 EAS 2005- 2011.a	x	x			x	x					paadid, käimis- kepid, jõusaal, keegel, triatlon, kiirmale, ümber järve jooks	elektri- ja infrapuna	ujula, vesimassaaži- voodi ja -tool, soo- lakamber, ekstrak- tide ja meresoola vannid, savipadi, massaaž, solaarium, kõrgsooturba soo- jendus, külm- ja virsikuparafiin, aroomi ja laavakivi massaaž, tselluliidi- ravi energiakapslis.	
73. Põltsamaa Uue-Põltsamaa Mõis OÜ Laenukohustused 81079 €.	5813 15	2959	26160 Kultuuriminist.		kohvik	kontsert		x	x		x		x				
74. Raikküla Raikküla Mõis MTÜ Laenukohustused 57235 €.	859 2160	-9519 -8998	9881, PRIA 8500,MKA2015 18000,MKA 2016.a 18000,MKA 2018.a 10000, MKA 2019.a 5830 21290				x	x	restaureeri- miskoolitu- sed, mõisapä- randi konve- rentsid, autis- mi koolitused	raamatute, kunsti, mööbli näitus. Mõisate muuseum.							
75. Suure-Lähtru Suure-Lähtru Mõis OÜ	2235 1954	-12 -97		x	toit ette- tellimi- sel		x			muuseum							
76. Uderna (KOV) Uderna Hooldekodu SA	391154 397541	17951 6547	5243														
77. Vanamõisa Vanamõisa Härrastemaja OÜ	0 0	8 33	6237 PRIA 3816 2150		pikni- kud pargis	tasuta har- rastusteat- rid pargis											
78. Vihterpalu Vihterpalu Mõis OÜ 2016-2017.a Laenukohustused 1.827640 €.	141802 190618	-101550 -189218	2000 MKA 2016.a	x	x			x	x								

79. Voore # Voore Mõis OÜ Laenukohustused 1.641876 €.	1.905017 2.635772	-514737 251147	500 000 PKT 2004-2008 Ainult põlluma- jandustoetused.												
80. Õisu Õisu Mõisa Klubi MTÜ	14135 14265	12500 13215	2100 2250 5600 MKA 2015.a			teater, kontsert, veinifesti- val			x						

Järg mõis	matkad	mängud huviringid	laagrid	kara- van kämp telk	muinsuskaitse, ehitusõpetus	hob- u- sed	looma- kasvatus	liha- töös- tus	vilja- kasvatus	lille- kas- va- tus	taime- ja marjakasvatus	alko- toot- mi-ne	ruu- mide üüri- mine	toodete esitlus, pood, muu
Arkna				suve- päeva d			mahe piimakari, 60 mesi- taru		650 ha – mahe nisu, oder,hernes, lutsern, tatar		mustsõstar kom- bainikorjega, õunapuid 30000 tk, ploomid, kirsid, tarbeaed 2 ha			Kõik on mahetootmine. Juustu tootmine, marjapõõsa istikute müük. Fotojaht.
Atla							minikitsed vaatami- seks					x õuna naps		pood, ajalooline saekaater
Helme														muusikariistade, albumite esitlused
Härgla					mõisa restauree- reerimine									
Ingliste														
Inju					mõisa restauree- reerimine									
Kaagjärve			laste											
Kaali					maastikukaitseala hooldustööd									küla traditsioonide taastamine, kogukonna arendamine
Kadrina, Kallaste	Peipsi safari e. kaatrimatkad, atraktsioonidegakalastus retked, ATV matkad	paadi järel – tuub, suusad, banaan, diivan, sumorull, veelaud.												puittoodete tootmine, raamatupidamisteenus
Kernu		meeskonnamängud					5 kitse							fotojaht
Kolu, Kadrina					pargi hooldamine									
Kudina, Palamuse														
Kulina								x						tapamaja, pood, e-pood, jahuveski
Kõima														
Küti, L-Viru							maheliha- veised		504 ha kaer, rukis, põldhein		mahekasvatus		x	Silo-, sõnniku-, maisi- teraviljateenused ja transport. Maheveiste ja teravilja müük.

mõis	matkad	mängud huviringid	laagrid	kara- van kämp telk	muinsuskaitse, ehitusõpetus	ho- bu- sed	looma- kasvatus	liha- töös- tus	vilja- kasvatus	lille- kas- va- tus	taime- ja marjakasvatus	alko- toot- mine	ruu- mide üüri- mine	toodete esitlus, pood, muu
Loodi					pärandehituse puutööskuste õpetamine									Puust aknad, uksed, mööbel. Pilli- ja palgitöö-, katuse- materjalide-, puuskulptuu- ride- ja käsitöö kojad.
Mooste			kooli- tus- laagrid		looduslikud ehitusmaterjalid, ahjuehituse koolitus, loodus- ehituse õpetus								x	Mitu poodi, e-pood, Saviuku- majas looduslike ehitusmater- jalide tootmine; saviehituse- ja fotograafi teenused; rahva- riiete, sisustuskangaste, villas-te esemete tootmine, kirbuturg.
Mädapea							Soomes karusloo- mafarmide teenindus			x				pood, lillekaartide trükkimine, lillede ja kaartide müük kodulehel.
Nabala													x	
Ontika					mõisa restaur.	2 poni								
Piigaste														erapansionaat
Pikajärve		Mudilaste mänguala, üllatuslabürint, kostüü- mituba, lasermängud. Teemapargis mõisa- ajastu, veepargi liurajad, lastebassein, veetuubi- rada, pörke- ja akuautod, kardid, ronimisväljak, mängumaja, rippisild, Tarzanirada, pallimeri kiiged, minigolf, piljard, karusellid jt	puhke- ja laste- laagrid											
Pühajärve														raviteenused
Raikküla					restaureerimis- koolitused									raamatute e-pood, omaniku enda maalide müük.
Uderna														Rõngu valla hooldekodu
Põltsamaa		maleturniirid, rollimängud, Larp	kalastus											
Vanamõisa, Haljala														
Voore							1246 veist, millest 677 lüpsi- lehma, karja täiendus							pullvasikate müük, kompost, lupjamine, silo, sõnnik

7.2. Tegusamatest mõisatest

Raikküla põlenud peahoone on ilma akendeta, sellegi poolest korraldavad mõisa omanikud juba 14–15 aastat aktiivselt erinevaid koolitusi ja sündmusi ning on alustanud kõrvalhoonete korrastamisega. Suuri toetusi ei ole omanikud saanud, välja arvatud Muinsuskaitseametilt osade kaupa taotletud summad kahe hoone katuse vahetamiseks. Valitsejamaja katust tehakse juba 6–7 aastat. Kuigi omanik on ise tuntud firmas projektikirjutaja, siis kahjuks pole perioodil 2014–2020 olnud tema sõnul mujale midagi esitada, kui ainult PRIA–LEADER ja KIK. Maksimaalne summa on PRIA-s 50000 €, mis võib moodustada kõige rohkem 60% projekti kogumaksumusest. Tegu on toetusprogrammiga, kus enamik taotlejatest jääb toetuseta, sest raha on liiga vähe.

Ravila mõis on peaaegu selline, nagu ka aastaid tagasi, kui seal töötas hooldekodu. Maja esimene korrus on kasutuskõlblik, kuna küte on sees. Mõned korralikud, lihtsalt remonditud ruumid nõukogude ja tänapäevaste kihistustega. Teine korrus on remontimata. Hotellina kasutatakse nõukogude aegset ja kompleksi ilmet rikkuvat juurdeehitust, mille võiks autori arvates ansambli terviklikkuse huvides lammutada. Mõisa käibed kõiguvad 43000 ja 82000 vahel, kuid kasum on väike 200–6100 €.

Neeruti mõisa rahastamise taga oli kontsern, mille aktsiad ära müüdi.¹⁴³ Raha läks osaliselt mõisa töödesse. Paar aastat tagasi on peahoone väljastpoolt täielikult remonditud, sees tehtud osaliselt krohvimistööd. 2019. aastal käis ehitustegevus peamaja sees ja ilmselt 2020. aastal saab valmis. Praegu ei ole omanikul täpset ettekujutust, mida seal tegema hakatakse, kuid üks mõte on olnud ürituste korraldamine. Elu pidi kujundama tegevused. Mõisas on saadud kasutada veidi riigi toetusi (KIK, PRIA), kuid põhiosa on oma raha. Mõned aastad tagasi käivitati ka pagari- ja kondiitritööstus 40 töötajaga kolmes kohas Tallinnas ja ka Sael. Valikus on praegu üle 100 toote. See toob omanikule lisaraha.¹⁴⁴ Kuna viimaste aastate majandusaruanded on esitamata, siis ole ole tegevust võimalik hinnata.

Keila–Joa lossi rahastajad on hoonete omanikud, kellel on mitu suurt ettevõtet ja kaks äripartnerit Venemaalt. Keila–Joa peahoone on hallatava suurusega ja lisaks mõned kõrvalhooned, mida praegu restaureeritakse. Enamus pargist kuulub vallavalitsusele. Kogu kompleks asub Tallinna lähedal populaarses väljasõidupiirkonnas. Majandus – suur laen 3,6

¹⁴³ SRV Kinnisvara aktsiate müük, <https://www.oh tuleht.ee/438048/indrek-toome-muus-aktsiad>

¹⁴⁴ Telefoniintervjuu Ander Ildiga 28.IX 2019. Märkmed autori valduses.

miljonit ja suured kahjumid 31000–230 000 €, mille võib eeldatavalt kanda pidevate restaureerimistöde arvele.

Padise ostsid tagasi von Rammide suguvõsa järeltulijad USA-st. Kompleksi on investeeritud vähemalt 3 miljonit USD sugulaste raha.¹⁴⁵ Mõisas peetakse hotelli ja restorani ning tõmbenumbriks on kõrval asuva Padise kloostri varemed. Laene pole, kahjumeid ka mitte. Väikese mõisa keskmine käive on üle 400 tuhande euro, kuid kasumid ikkagi väikesed.

Taagepera on läbi aegade olnud suhteliselt heas seisukorras, sest kuni 2000. aastani asus seal sanatoorium. Toetuste abil tehti kaks aastat remonti ja avati peokeskus, hotell ja restoran. Siis tegeles remondiga Taagaprea Loss OÜ. Uue remondi ja spaa ehituse soklikorrusele korraldas Wagenküll Hotell OÜ 2018. aastal, mil avati uus sauna- ja ravikompleks. Mõlemal firmal on sama omanik. Neil on lisaks toetustele ka pidevalt suured laenud, mida saadakse Viimsi ja Pärnu spaade sissetulekutele toetudes. Viimane toetus saadi 2018. aastal PRIA-st Maaelu mitmekesistamise programmist, mille kaudu saab makstimaalselt 150 tuhat eurot ühele projektile. Paraku on spaa ehitamine olemasolevatesse soklikorruse ruumidesse kordades kallim. Wagenküll Hotell OÜ on suutnud üle 100 tuhande suurusest kahjumist tulla väikesesse kasumisse 2018. aastal. Samas on tehtud pidevalt suuri ehitus- ja remonditöid.

Saka mõisa taastamist on peamiselt rahastanud selle omanik ise, kellele kuulub mitu suurt ettevõtet, mis on koondatud kontserni ning osalus hotellis. Kontserni puhaskasum oli 2017. aastal kokku 3,9 miljonit eurot. Ka veidi riigipoolset toetust on hangitud, kuid nagu omanik ütles, ei ole mingit soovi tohtu bürokraatia tõttu enam kunagi toetusi taotlema hakata.¹⁴⁶ Saka pakub majutust ja ruumide renti erinevateks sündmusteks. Vaatamata oma rahastusele, ei ole mõis kahjaks mitmed aastad kahjumist välja tulnud.

Kõue mõisa suurejooneliseks taastamiseks on kasutatud Euroopa Liidu ja muid välisrahastusi. Käesoleval hetkel on nad majandusraskustes¹⁴⁷ ega ole 2020. aasta alguseni esitanud 2016.–2018. aasta majandusaasta aruandeid. Kaks aastat on neil olnud kahjum üle 200 tuhande euro ja mõis on müügis.

¹⁴⁵ S. Niitra, Rammid taastasid esivanemate mõisa Padisel. – Maa Elu, 28. XII 2017.

<https://maaelu.postimees.ee/4357497/rammid-taastasid-esivanemate-moisa-padisel> Vaadatud 11. X 2018.

¹⁴⁶ Telefoniintervjuu Tõnis Kaasikuga 17. VIII 2016.a. Märkmed autori valduses.

¹⁴⁷ Eerik-Niiles Kross pani müüki Kõue mõisa, <https://arileht.delfi.ee/news/uudised/eerik-niiles-kross-pani-muuki-koue-moisa?id=85568647> Vaadatud 01. V 2019.

Kernu mõisale kuulub vaid neli hoonet. Mõisa omanikud on tuntud jõukas äriperekond. Mõisas pakutakse majutust, ruumide renti, tegutseb mõisakohvik ja kasvatatakse kitsi. Toetusi ei ole küsitud ja kõik ehitus- ning restaureerimistööd on tehtud oma rahaga. Vaatamata päris suurele käibele 186 tuhat ja 252 tuhat eurot, on mõis suutunud toota väga pisikest kasumit alla tuhande euro.

Pädaste mõis on suhteliselt väike, kus toimib hotell, restoran ja külastuskeskus. Mõis on saanud toetust vähemalt 2006. aastal üle 638 000 euro. Majandus on väga kõikuvate tulemustega.

Vihula on eramõisatest saanud kõige suuremaid toetusi 2009. ja 2010. aastal, kokku peaaegu 4 miljonit eurot. Siis olid ministeeriumis välja töötatud turismi arendamise meetmed, mida käesoleval Euroopa rahastusperioodil ei ole olemas. Praegune omanik on taanlane, kelle taga on veel hotellikett.

Arknal on väga palju maid ja tegelevadki põllumajandusega. Nad saavad põllumajandustoetusi. Hoonete restaureerimisega ei ole alustatud.

Riisipere seisis aastaid tühjana. 2015. aastal ostis selle suurfirma omanik, kes tegeleb hoone remondiga. Mõisa tulevase kasutuse kohta ei ole veel andmeid.

Sangaste on kogu aeg olnud suhteliselt korras, sest töötas puhkekoduna ja pioneerilaagrina. Bergidele mõisat millegipärast ei tagastatud. Sangaste jäi omandireformiga omavalitsuse kätte ja remondiks kasutati vallavalitsuse hangitud PKT rahastust. Aga aastail 2016–2017 kantis vallavanem selle läbi mitmete skeemide oma sugulase firmale.¹⁴⁸ Alles 2020. aasta algul algatati uurimine. 2017. aasta majandusaasta aruanne on esitatud kaks korda, kus hilisemas aruandes on kõik summad väga väikesteks ümber tehtud.

¹⁴⁸ Televisiooni Kanal 2 saade Radar, <https://radar.postimees.ee/4452209/radar-otepaa-vallavanem-nappas-sangaste-lossi-oma-perele> Vaadatud 2. II 2019.

7.3. Tegevused

* Enamiku mõisate põhitegevuseks on majutus ja toitlustamine, millele järgnevad:

erinevate pidude korraldamine	42
koolitused/koosolekud	39
teater, kontsert	26
saunad	20
ekskursioonid	19
muuseumid	17
keha ja vaimu protseduurid	15
sport ja inventari rent	14
erinevad mängud	11
kunst	11
muinsuskaitse ja ehitusalane tegevus	10
matkad	8
loomade kasvatamine vaatamiseks	3
loomade kasvatamine müügiks (veised, lehmad, lambad)	5
laadad ja laagrid	6
ruumide üür	6
filmi- ja fotosessioonid	5
taime- ja marjakasvatus	5
pood	4
fotojaht	4
hobused	4
alkohol	3
teravilja kasvatatakse ja müüakse	3
toodete esitlusi	2
põllumajanduse teenused (silo, sõnnik, umbrohutõrje, transport, kompost, lupjamine jt)	2
hooldekodu	2

* Kõik ülejäänud tegevused on esindatud igäiks ühes mõisas:

karavan, kämping, telk

lihatööstus

lillekasvatus, lillekaardid

puuviljaaed

jaht

bussi rent

hobuboksi rent

puittooted

raamatupidamine

veski

külakogukonna ja traditsioonide arendamine

tapamaja

puust avatäited, mööbel, katusematerjalid, puuskulptuurid

ravi

jooks

triathlon

kiirmale

mõisaomaniku maalide müük

looduslikud ehitusmaterjalid

saviehitusteenus

fotograafi teenus

rahvariided

sisustuskangad

villatooted

kirbuturg

Tegevusi ja toetusi analüüsid on selgelt aru saada, et riigipoolsel abil on väga suur tähendus nii mõisate taastamisel kui ka tegevuste käima lükkamisel. Erinevad tegevused on jõuliselt esindatud just mõisates, kus on varem suudetud vajalikud hooned korda teha.

7.4. Toetuste kasutegur

Toetuste jagamise põhiraskus oli pigem üle-eelmise kümnendi lõpus. Käesoleva perioodi rahastusmeetmetes on suund selgelt nn pehmete tegevuste kasuks ja investeringuteks raha ei ole ette nähtud. Nn pehmete tegevuste arvelt koostatakse dokumente, tehakse koolitusi ja tasutakse ekskursionide ja toitlustamise eest, peetakse jututubasid jne.

Mõisate olukord enne toetuste saamist on olnud äärmiselt erinev – alates suhteliselt korralikest hoonetest kuni varemeteni. Seega on väga raske hinnata, kui palju iga konkreetse objekti puhul kasutati oma või kusagilt mujalt, isegi välismaalt saadud raha, ning milline on EL toetuse protsent suhtena muudesse rahastusallikatesse. Sellise suhte arvutamiseks peaks iga omanik andma andmed, missuguses seisukorras mõis oli, kui suure summa eest osteti, kui palju oli kellelgi enda raha restaureerimiseks, kas ja millises suuruses saadi toetusi. Selliseid andmeid kahjuks ei avaldatud. Mõisate majandustulemused sõltuvad toetustest, sest olgem ausad – ükski euro, mis oma rahast pannakse mõisa ülesehitamisse, ei tule mitte kunagi tagasi. Investeeringu tasuvusajaks arvestatakse tavaliselt 10 aastat, erandjuhtudel 15 aastat. Näiteks Vihula puhul, kus toetused on olnud märkimisväärse mõjuga, käib töö aastaringselt, mida enamikes mõisates ei kohta. Aga kas ja millal on nad suutelised omafinantseeringu raha tagasi tootma, see ei ole teada, kuna laenukohustus on 12,6 miljonit ja nelja aasta kasum kokku 495 tuhat eurot. Kas laen on saadud omanikult või pangast, ei õnnestunud välja selgitada direktori koostöövalmiduse täieliku puudumise tõttu.

Pangad ei soovi mõisatele, keskmistele ning väikestele ettevõtetele üldse laenu anda. Need on autori pikaajalise kinnisvara alase töö ja kolleegide ning klientide kogemused. Mõisad ei ole pankade arvates üldse likviidne vara ja ollakse teadlikud ka enamiku mõisaansamblite hooajalisest tegevusest. Kui oleks tagatiseks anda mõni muu likviidne vara, siis on ikkagi iga laenu taotlemise puhul kohe esimene küsimus firma igakuine sissetulek, mis peaks suuremate laenusummade puhul olema u 50 tuhat eurot kuus. Paraku väikefirmad selliste numbritega ei hiilga. Kui laen kuidagi saadakse, siis heal juhul on võimalik maksta panga intresse, aga kuidas lõppsumma tagastamisega saab näiteks bulletmaksete puhul, ei ole teada. Bulletmakse juhul on vaja maksta vaid intresse ja väikest põhiosa ning kunagi tulevikus kokkulepitud ajal täissumma korraga. See on väiksem igakuine väljaminek kui annuiteetmakse puhul. Annuiteetmakse korral tasutakse intressi ja põhiosa korraga iga kuu samas summas, kus kuude lõikes intress väheneb ja põhiosa suureneb. Kuidas mõisa tegevused, nt hotell-restoran

toodaksid sellise raha, kui talvel on külastajaid väga vähe ja muud kulud suured? Talvel teenitakse vähe või mõis suletakse kuni kevadeni.

Üks läbiv joon näitab, et kui alguses on saadud suured toetused, on mõisad ka tööle rakendatud, kasvõi järk-järgult ja osaliselt.

8. Maaettevõtluse mitmekesistamine

Mõisad asuvad maapiirkondades ja on potentsiaalselt seased tööandjad. Põllumajandus ei ole enamikes mõisates võimalik suurte põllumaade puudumise tõttu. Maaülikooli spetsialistid avaldasid 2018. aastal uurimuse maaettevõtluse mitmekesistamisest. Järgnevalt mõned väljavõtted.

Tuleb kaaluda alternatiivseid võimalusi. Euroopa Liidu maaelu toetused on soodustanud maamajanduse mitmekesistamist ja arendamist. Majandustegevuses kasutatavad tehnoloogiad ja töömeetodid võivad olla kunagi varem kasutusel olnud.

Omakasvatatud saaduste väärimisel on oluline:

- * turuanalüüs,
- * investeeringud kaasaegsetesse pakenditesse,
- * koostöö turundusorganisatsioonidega, turustamine mõisas ja poodides,
- * kaubamärgi registreerimine,
- * korraldada degusteerimisi ja teemapäevi, rahvakalendriga seotud üritusi,
- * OTT – otse tootjalt tarbijale (eestiott.ee).

Maaturism põhineb elamustel. Linnastunud inimesed soovivad leida üha enam vaikust, maa hääli ja lõhnu. Reisirahvusparkidesse ja kaitsealadele võivad järjest rohkem populaarsust. Külalastatakse tootmistalusi ja mõisaid, kus saab tooteid degusteerida ja kaasa osta. Näiteks toodetakse juustu, alkoholi, loomakasvatussaadusi, aga huvitatakse samuti õli tootmisest ja marjakasvatusest. Maaturism on lõputute võimalustega valdkond, kus saab arendada peale majutuse ja toitlustamise ka elamusteenuseid jne. Maal võib käivitada mittepõllumajandusliku ettevõtte. Enim levinud näited on sepikojad, kivimite töötlemine ja kasutamine, muuseumid, õmblustöökojad, kunstiateljeed jm. Enamasti pakuvad sellised ettevõtted ka turismiteenuseid (nt ettevõtte külalastuse programmid). Võib käivitada kaugtöö, näiteks internetipõhised äriideed, blogimine.¹⁴⁹

Mõisas, kus on vähe maid, sobiks tegelda: maitse- ja ravimtaimede kasvatuse, seenekasvatuse, ilutaimede, köögiviljade ja salatite kasvatamise, mesilaste pidamise, kalakasvatuse (võimalusel), linnukasvatuse, puu- ja köögiviljakasvatusega jne. Kõiki

¹⁴⁹ Sirje Kuusik, Tiiu Ohvril, Maaettevõtluse mitmekesistamine. Eesti Maaülikool, 2018, lk 11–15.
<http://ms.emu.ee/et/uldinfo/uudis/2018/12/20/maaettevotluse-mitmekesistamine> Vaadatud 13. I 2019.

kasvatatud tooteid saab konserveerida ja pakkuda otse mõisa oma söögikohtades. Teistest suure perspektiiviga aladest võiks nimetada restaureerimist – mööbel, kunstimälestised, ehitised ja nende alade õpetamiseks korraldatavad kursused. Muuseumidel kui kohalikkude pärandit tutvustavatel asutustel on oluline roll pärandkultuuri tutvustamisel. Peaaegu kõikides käivitatud mõisates on ka ööbimisvõimalus. Osadel mõisatel muud tegevusalad üldse puuduvadki. Väikeettevõtlus on paindlik, võimeline kiirelt kohanduma turu muutuvate tingimustega. Ettevõtlust saab tasakaalus hoida erinevate toodete ja teenuste pakkumisega. Kui parasjagu ühel tootmissuunal läheb halvasti, siis teine suund võib majandust tasakaalustada. Mitmete eri toodete/teenuste paralleelne käigushoidmine vähendab riske. Hea äriidee leidmisel on enamasti võimalik hankida ka vajalikud ressursid. Ressursside vajadus sõltub ja erineb maaettevõtjal väga palju tegevusvaldkonnast. Puuduvaid ressursse saab hankida ka allhanke korras, rentides või muul moel (rahalisi ressursse restaureerimistöde ja tootmisruumide ehitamise ning sisseseade ostmise tarbeks allhanke ja rentimisega küll ei ole võimalik koguda – A. K.). Hooned – olemasolevate hoonete kohaldamine või renoveerimine, muinsuskaitse piirangute olemasolu, kaitsealade piirangud jm. Inimressurss – juhid, tootjad–töötajad, müügi- ja turunduspersonal, sobiv kvalifikatsioon, täiendõppe võimalused, head teenindajad, valdkondlik ja erialane kompetentsus jm. Finantsid – omakapital (säästud, muud sissetulekud jm) ja võõrkapital (laenud, toetused, stipendiumid jm). Muud vahendid – tootmiseadmed, abivahendid, liiklusvahendid, mööbel jm. Looduslikud ressursid asukohas – maastik, veekogud, kaitsealad, joogivesi, looduslikud ehitusmaterjalid (näiteks kivi, puit).¹⁵⁰

Ülevaade on huvitav, aga praktikute jaoks ülepaisutatult optimistlik. Tegelikkus on see, et kui hulk inimesi mõisasse palgale võtta, siis on suur tõenäosus kiiresti pankrotti minna. Oma perega ei jõua nagunii kõiki töid ära teha. Teisalt maal ei olegi töönimesi sageli leida, sest paljud ei taha midagi teha, isegi raha eest mitte. Väga hea on elada abirahade toel ja teha mõningaid juhutöid. Mõisasse raha eest ei tule keegi, v.a mõni üksik erand. Vastavast kvalifikatsioonist ei maksa siinkohal rääkidagi. Veel halvem on olukord, kui mõis asub linnale suhteliselt lähedal, mis tähendab seda, et iga vähegi tööd teha sooviv inimene on juba seal leidnud endale rakenduse. Kõik mõisaomanikud, kellega olen aastate jooksul rääkinud, kurdavad sama asja, et töötajaid ei ole kusagilt võtta. Aga kui minna toetust taotlema näiteks PRIA-st, siis on põhiküsimus, kui mitu uut töökohta kavatsetakse luua. Ja hiljem seda kontrollitakse. Kahjuks säästudest, mida raamatus ohtralt kirjeldatakse, ei piisa ühegi

¹⁵⁰ S. Kuusik, T. Ohvril, Maaettevõtluse mitmekesistamine, lk 22–23. Vaadatud 13. I 2019.

suurema mõisaansambli taastamiseks ning laenu ei anna restaureerimiseks ükski pank, kui ei ole kontserni, mis toodaks pidevaid suuri rahavooge.

Alternatiivettevõtluses tegutsevate ettevõtjate oskusel kaasata vajalikke ressursse on ülioluline roll. Kuna konkurents turgudel on tihe, tuleb suuta ressursside toel olla igas äriplaani valdkonnas kompetentne, eristuda konkurentsist ja saavutada piisav müügiäriplaani eesmärkide saavutamiseks. Ettevõtja ressurssidele lisaks on oluline kaasata lühiajaliselt ka väliseid ressursse (nt oskusteave teadusasutustest või erialaorganisatsioonidest). Sellest võivad ettevõtjad leida koostööpartnerite hulgast ka kliente või olulisi turundustöö partnereid. Ettevõtjatele, kellelt esitatud lood pärinevad, on omased mitmed ühisjooned – hea turuvajaduse tunnetus, kohati uskumatuna näiv sitkus ja kannatlikkus äriplaanide realiseerimisel, pikaajaline oskuslik ning järjekindel tegutsemine eesmärkide nimel, suutlikkus piiratud finantsvahendite tingimustes siseneda välisturgudele, oskus enda tehtud vigadest õppida ja seejärel tulemuslikult korrigeerida äriplaani, oskus ühitada pereettevõtluses isiklikku elu äritegevusega, suutlikkus kaasata võõrkapitali ja omafinantseeringu vahendeid, edukuse saavutamine erinevat tüüpi koostöös, sealhulgas toorme hankimine, tootearendus, turundus ja finantseerimine, samuti koostöö piirkonnas, riigisiselisel ja rahvusvahelisel, oskus küsida nõu ja abi ekspertidelt.¹⁵¹ Oluline on toode/teenus ise, tootearendus ja turundus, mille alla käib kogu pakenditemaatika, müügikohad, üritused jms müügiabi. Tegelik mõisate turundus käib tänapäeval ainult läbi interneti ja ka laatade, kus saab müüa oma toodangut. Lisaks veel suust suhu info jagamine. Poekettidesse kauba pakkumine nõuab suurt investeringut tootmise laiendamiseks, et mõis suudaks kauplusekette pidevalt varustada. Kui varustuse järjepidevust ei suuda tagada, siis oma tooteid kauplustesse müüki viia ei ole võimalik.

Kahjuks ei saa alternatiivtegevuse arendaja olla kõiketeadja ja terve inimeste „armee“ tööle palkamine võib viia äriplaani nurjumiseni ning terve firma pankrotistumiseni. Äriplaani tuleb lasta teha professionaalidel. Tootmise valdkond ei ole paljudele mõisaomanikele just väga tuttav. Kõike on raamatus kirjeldatud vägagi positiivselt, kuid paraku on see paljuski teoreetiline, mis põhineb juba olemasolevate maade ja suhteliselt korras hoonete kasutamisel, kus oleks vajalik hankida vaid tootmisvahendid, millel tarbeks annab väiksemaid toetusi

¹⁵¹ S. Kuusik, T. Ohvri, Maaettevõtluse mitmekesistamine, lk 25–26. Vaadatud 14. I 2019.

ainult LEADER ja/või teha omavahendistest ehitus/remont ning osta vajalik sisseseade. Antud soovitusel on paljude mõisate tegelikkusega vähe kokkupuutepunkte.

Raamatus on muuhulgas näiteks toodud küünalde tootmine (lk 34–35), kuid tekstist selgub, et nende najal ära ei ela, vaid olulisi lisaelatusvahendeid toob abikaasa energeetikafirma. Nii mõnigi teine firma ei suuda samuti end ära majandada ja lisa toob teise abikaasa mujalt saadud palk või ettevõtlus. Mesinduse näide (lk 36–37) on sellest, kuidas juba mitu pere põlvkonda on alaga tegelnud. Mesindust peab tõesti palju aastaid õppima. Kui mõisaomanikul endal pole kogemust, siis peab mesinduse sisse ostma, mis kohe kindlasti ära ei tasu. Väga hea näitena on esitatud Alatskivi loss (lk 48–49) või Mooste mõis, mille omanikuks on KOV. Kohaliku omavalitsuse omandina saavad need mõisad raha taotleda üsna mitmetest meetmetest nagu Euroopa Liidu tugistruktuurid, EL Piirkondade konkurentsivõime tugevdamise programm, st Regionaalarengu fond – loetletud meetmed ei ole eraisikute jaoks. Need toetused kuluvad hoonete restaureerimiseks ja isegi mööbli ning sisseseade soetamiseks. Alatskivi lossis tegutseb valla restoran ja väike majutus, Eduard Tubina muuseum, keldris vahakujude muuseum ning töötavad käsitöökojad. Külastajaid on aastas 25 - 30 tuhat, töötajaid põhikohaga 5 ja suvel lisandub veel 7 inimest. Viimastel aastatel on nii Alatskivi kui ka Mooste end ise ära majandanud. Moostes on samuti 5 töötajat ja peaaegu kõik hooned on välja üüritud. Mõnes eramõisas on 25–30 töötajat, sest nagu mõisa omanik kusagilt mingitki EL toetust saab, on tal kohe kohustus luua töökohti, muidu küsitakse raha tagasi. Isegi kui luua mõni töökoht, pole alalist tööjõudu saada.

Äriplaani koostamine annab selguse protsesside, personali ja rahavoogude juhtimiseks. Koos finantsprognoosiga saab esmase ettekujutuse äri tasuvusest. Seega tasub kaasata ettevõtluskonsultant. Äriplaan peaks sisaldama teavet ettevõtja kohta, strateegilist juhtimist, sihtrühmade ja ressursside, toote/teenuse arendamise ja konkurentsi käsitlemise plaanid, turundusplaan, investeringute kava, tulude–kulude plaan ja rahastamise allikad, jätkusuutlikkuse saavutamise ning riskide käsitlemise plaan. Koostöö partneritega annab paremaid tulemusi, sest saab jagada kogemusi, tegelda tootearendusega. Koostöö on vajalik, sest üks ei suuda tooteid/teenuseid pakkuda (mitmekesistamine), üks on raske saavutada piisavat turundust, mainekujundust ja leida välispartnereid. Esile võib kerkida üksiküritaja ressursside piiratus (info, kogemused, raha, turundus).¹⁵² Praegusel EL rahastusperioodil on

¹⁵² S. Kuusik, T. Ohvril, Maaettevõtluse mitmekesistamine, lk 91–95. Vaadatud 14. I 2019.

vaid sel juhul mõttekas koostada äriplaan, kui mõnest fondist on võimalik hankida kaasrahastust restaureerimiseks, tootmisvahendite soetamiseks ja reklaamikampaaniate läbiviimiseks. Tootearendus partneritega (v.a teadusasutused) on vägagi problemaatiline, sest kes tahaks oma konkurendiga jagada nn ärisaladusi, kasvõi toiduretsepte jne. Koostöövõrgustiku loomine on Eesti tingimustes suhteliselt raske, eriti Põhja-Eestis, sest enamus inimestest on osavõtmatud ja kõikidel on vähemalt mitu arvamust sama asja kohta ning kogu energia kulub ära ainult lõputute koosolekute peale, mis kokkuvõttes ei vii protsesse edasi. Need kõik on autori isiklikud kogemused. Igal juhul on vaja meeled valla hoida, igasugust erilist infot meelde jätta ning mõtteid tootmise/teenuste valdkonnas edasi arendada.

9. Arutelu Euroopas

Euroopa Komisjon korraldas töötoa pärandmajade omanikele ehk „Avatud mikroettevõtluse mudelid uuenduste jaoks Euroopa perede omandis olevate pärandmajade projektis“ Brüsselis 6. nov. 2018 *EHHA General Assembly and Conference*’is. Ürituse koordinaatorid ja partnerid olid *European Historic Houses*, *European Landowners Organization* ja *IDEA Consult*.¹⁵³

Perede omandis olevad kultuuriväärtuslikud majad on varamud, mis on täis Euroopa kultuuri. Need on heaks näiteks Euroopa kultuuri mõistele. See on muutuv valdkond, mis pakub häid töökohti ning mõistlikku, jätkusuutlikku arengut. Samuti toob selline ettevõtlus kokku kogukondi ja nad pakuvad sealsele keskkonnale palju erinevaid hüvesid. Paraku on kultuuripärandil ka peidetud pool. Tuvastatud on puudulik korrastatud teave, mis annaks ülevaate perede omandis olevate mõisate kohta. Peremõisad on teelahkmel seoses erinevate ülesannetega, nagu näiteks innovatiivne rahastamine ja majandamismudelite, samuti uute seaduste väljatöötamine. Antud projekti siht on luua uusi võimalusi selles valdkonnas. Mõisa kui spetsiifilise kultuuripärandi erisus on tõsiasi, et selle ülalpidamise ning vastutuse koorem langeb omanike õlgadele. Projekt toob esile ja annab ka teistele mõisate omanikele uuenduslikke mõtteid tugevdamiseks nende oskusi ning võimalusi. Omanikud on selle projekti keskmes.¹⁵⁴

Seminari raport: “Peredele kuuluvate pärandmajade ärimudelite otsimine”.¹⁵⁵

Osalejatel paluti kokku võtta erinevate olemasolevate ärimudelite nimistu. Järgnev tegevuste nimekiri on võetud töötoa raportist. Mõned potentsiaalsed kategooriad, mis välja pakuti, olid järgnevad:

Haridus: keeleklassid, kool mõisas, ajaloolised aiad (need ei too eriti tulu ja kulud on suuremad – A. K.).

Kultuuriturism: muuseum, ajalootuurid, erinevate kohalike ürituste ning festivalide võõrustamine (Eestis ei too need tulu – A. K.).

¹⁵³ Euroopa pärandmajad, https://www.europeanlandowners.org/heritage-houses-for-europe/wp-content/uploads/2018/12/HeritageHouses_Workshop-Report-I.pdf Vaadatud 26. II 2019.

¹⁵⁴ Euroopa pärandmajad, <https://www.europeanlandowners.org/heritage-houses-for-europe/> Vaadatud 24. II 2019.

¹⁵⁵ Euroopa pärandmajad, https://www.europeanlandowners.org/heritage-houses-for-europe/wp-content/uploads/2018/12/HeritageHouses_Workshop-Report-I.pdf lk 23. Vaadatud 24. II 2019.

Kunstilised tegevused: kunstnike ja/või nende tööde võõrustamine, väljapanekute tegemine, videote, piltide ning filmide tegemine (Kolga mõisas minimaalne tulu, sest näitused on tasuta. Raha eest ei tule sinna ei kunstnik ega külastaja. Fotosessioonide ja filmide lokatsioonitasud toimivad – A. K.).

Põllumajandus- ja maaelu turism: veinituurid, eksperimentaalsed külastused, kalastuse või jahindusega seonduvad külastused (Eestis väga väike tulu, kuna pole suuri maid – A. K.).

Eksklusiiivne toitlustuse pakkumine: eksklusiiivsete õhtusöökide pakkumine jõukatele turistidele (Eestis ei ole jõukaid turiste ja maapiirkonda ei tule tööle ükski tippkokk, kui see pole just tema eraäri. Kolga – kus kohas pakkuda eksklusiiivi, kui laed kukuvad pähe, kütet ja osalt põrandaid ei ole jne. Isegi need omanikud (nt Kernu), kellel mõisad on remonditud oma kümnete miljonite eest, ei teeni sellelt tulu, vaid aina kulusid – A. K.).

Erinevate toodete tootmine: ökoliha, erinev käsitöö, puutöö, pruulimine (pruulimine ainult välismaale, sest siin võtab riik peaaegu kõik maksudena ära – A. K.).

Loodushoid: looduse restaureerimine, koos loodusega elamise kogemused.

Rentimine: pikaajaline rentimine inimestele või ettevõtetele, ehitise renoveerimine mõttega seda välja rentida (Kolga – mille eest ehitada/restaureerida 23000 m² varemeid; ohtlikke hooneid ja varemeid ei ole võimalik rentida – A. K.)

Ürituste organiseerimine: ettevõtetele alade rentimine selleks, et nad saaksid äri- või firmapidusid pidada, rentimine pulmade pidamiseks jms, spordiürituste organiseerimine, rentimine erinevate kontserdite jms kunstitegevuse jaoks (Eestis tuleb tihti kontserdile, teatrile jm kunstile peale maksta ehk kasutada sponsoreid, pidude jaoks ei saa üürida ohtlikke ruume – A. K.).

Majutuse ning toitlustuse pakkumine: hotell hommikusöögiga, restoran, baar (Kolgas hotelli remont käib, aga kas oleks tegevus kütteta ja lagunevas peamajas võimalik? – A. K.)

Kommentaariks võib lisada, et kõik nimetatud tegevused on võimalikud siis, kui hooned on remonditud. Mitmete kümnete osalejate poolt koostatud tegevuste nimekiri on isegi väga üksluine ja tagasihoidlik. Selles ei ole mitte midagi, mille peale ei oleks Eestis juba aastaid tagasi mõeldud ja need tegevused vastavalt võimalustele käikugi rakendatud. Kõik töötoa nimekirjas olevad tegevused toovad ainult väga väikest tulu või lausa kahjumit.

Seega oli 6. novembril 2018. aastal Euroopa Liidu rahade eest korraldatud järjekordne mõnus jututuba koos toitlustamisega jms. Autori hinnangul raisati maksumaksja raha ebaoluliste asjade peale selle asemel, et summasid anda läbi fondide konkreetsetele objektidele restaureerimistoetusteks.

Televisiooni TLC kanalilt 2019. aasta veebruaris-märtsis igal tööpäeval näidatud programm „*Country House Rescue*“¹⁵⁶ ei andnud kahjuks mingeid uusi mõtteid. Ekspertid olid mõisaomanikele vaid ühesed soovitusel – majutuse ja erinevate pidude korraldamine, natuke kursusi, mõnele üksikule ratsutamine, samuti huvilistele mõne aia avamine. Paljudel mõisatel on uhkeid interjööre ja kirjeldamatult kauneid ning liigirohkeid aedu, mis on loodud juba sadu aastaid tagasi. Kuidas sai ekspert anda niivõrd ühekülgsed mõtteid? Ka lagunevate mõisate puhul olid ikka need samad soovitusel. Paljud videod on internetis saadaval, sh lehel *Youtube.com*.

¹⁵⁶ Mõisate päästmine, https://en.wikipedia.org/wiki/Country_House_Rescue
https://www.youtube.com/results?search_query=Country_House_Rescue Vaadatud 3.IV 2019.

10. Mõisamajandus

Mõni arusaam mõisate majandusaruannete uurimisest. Käsitletud mõisate omanikud ei võta ettevõttest teenitud tulu välja. Kes üldse midagi teenivad, need reinvesteeringud selle mõisa tegevusse ja restaureerimisse. Kui tulu välja võetakse, oleks seda näha omakapitali muutuste aruandes, selleks on bilansis eraldi rida, kuid seda enamasti ei ole. Samuti ei kajastu see kasumi/kahjumi katmise või dividendide määramise aruannetes. Bilanssidest on näha, et kõik reinvesteeringud tegevusest saadud tulu või siis restaureerivad/arendavad äri omanikelt ja pankadelt laenatud rahadega. Viimasel juhul on ilmselt tagatiseks pandud muu kinnisvara, kuna pangad mõisaid laenu tagatiseks ei võta. Reinvesteeringud tähendabki teenitud tulu mitte välja võtmist ettevõttest – see on bilansis eelmiste perioodide akumulatsioonid kasumi/kahjumi real. Ehitamine laenatud raha eest ei mõjuta kasumit/kahjumit, vaid kajastub bilansis aktiiva real põhivarad (poolleiolevad projektid) ja passivas laenukohustustena. Alles ehituse valmides ja kasutusse võttes tekib kasumiaruandes müügitulu ja siis vastavalt kasum või kahjum.

Üksikute mõisate omanikud teenivad raha teiste suurte äridega ja siis investeerivad oma mõisate ehitusse. Näiteks Koluvere mõisa aruande Lisa 6 laenukohustised – laen seotud osapoolt 4,7 miljonit eurot. Ilmselge, et selliste täituvusprotsentidega nagu tegevusaruannetes kirjas, ei ole võimalik ehitusse investeeritud raha tagasi teenida ja nagu paljudel juhtudel näha, siis isegi mitte tegevuskulusid katta. Tööjõukulud kõigi mõisate nelja aasta lõikes kokkuvõttes on üle 35%, mõnedel üle 60% ja 70%, mis siis veel rääkida tänase palgasurve ja tööjõupuuduse olukorrast. Mõisa omamine ja ehitustööd on missioon ning elustiil, mitte kasumlik äri. Hea, kui mõisa pidamisega saab kaetud jooksvad haldus- ja tegevuskulud. Aga nagu Saka mõisa aruandest näha, siis isegi neil, kes tegutsenud juba aastaid (ja varem kasumlikult), ei õnnestu viimasel paaril aastal kasumit teenida. Saka omanik nimetas oma äridest kõige keerulisemaks mõisa pidamist just tööjõu puuduse ning kalliduse pärast. Ta valiti 2019. aasta kevadel aasta ettevõtjaks hoopis keskkonda säästva ettevõtluse arendamise eest. Saka mõis on saanud 2017. aastal seotud osapoolt laenu 500 tuhat eurot, mis nähtub aruande lisast.

Seega ei ole praeguses majanduskeskkonnas hotelli vm majutuse, koolituse, pidude ning restorani pidamine nii kasumlik äri, et sellest saadud piskust tulust võiks üldse mõisat restaureerida.

Samale seisukohale jõudis ka Christi Tikerpäe, oma bakalaureusetöös 2002. aastal. Resümees on kirjas, et töö eesmärgiks oli uurida Eesti mõisatesse tehtavate investeeringute tasuvust.

Tikerpae uuris Eesti mõisate toonast olukorda ja mõisatesse investeeritud rahade tootlikkust. Küsimustik aitas selgitada investeeringu suurust, jooksvaid tegevuskulusid ja planeeritavat tasuvust. Autor tuvastas, et **suurim probleem restaureerimise juures on esialgse suure investeeringu vajalikkus**. Tekkinud suure lisakohustuse katmine tegevuskuludest on vaevaline ja äärmiselt pikaajaline ning suure lagunenu mõisa puhul täiesti võimatu. Tikerpae koostas oletusliku eelarve keskmise mõisa restaureerimiseks ja majandamiseks. Teoreetiliselt tegevustest teenitud kasumi neelab ära jooksev finantskulu. Autor jõudis järeldustele, et:

** tulenevalt suure esmase investeeringu vajadusest ei suuda mõis tänapäeval iseseisvalt toime tulla;*

** mõis vajab lisa toiteallikat – nt tööstust, mille kasum võimaldab mõisa pidamist ja majandamist;*

** mõis võib olla suure korporatsiooni üks lüli, millel on kindlustatud turg;*

** paljudes Euroopa riikides on loodud katusorganisatsioonid säilitamiseks kultuuripärandit, sest uhked villad ja lossid ei suuda end ise majandada. Eesti ei erine muust Euroopast.*

Eestil puuduvad praegu need eeldused, mis läbi ajaloo mõisat toitsid:

** suur ja vaene Vene impeerium;*

Kuidas Vene impeerium sai olla Tikerpae arvamuse kohaselt vaene, kui suutis pidevalt Eesti mõisate toodangut osta? On ju üldteada, et kui suhted Venemaaga olid head, siis hakkasid Eestis väikeste mõisate asemele kerkima lossid ja suuremad abihooned (– A. K.).

** orjatööjõud;*

** piirituse tootmine, mis oli kunagi kogu keemiatööstuse alus, ei oma praegu enam endist olulisust.*

Christi Tikerpae üks aramus oli eriti huvitav, nimelt „Ranged muinsuskaitsealased ettekirjutused komplitseerivad mõisa renoveerimise protsessi. See on leidnud kinnitust. Mõisaomanikega vesteldes jäi mulje, et probleem on pigem inspektsiooni töötajate väheses koostöövalmiduses ja ebaprofessionaalsuses.“¹⁵⁷ Olukord, kus kõikide mõisate omanikud oleks õppinud ehitusinseneriks ja lisaks veel restauraatoriks, ei ole võimalik. Paljud omanikud on liiga enesekindlad ja ebaõnnestumistes veeretavad oma süü ametnike kaela.

¹⁵⁷ C. Tikerpae, *Restoring a manor – investment or squander?* Resüme.

10.1. Majandusaasta aruannete võrdlus

Mõisate edukuse võrdlemine on keeruline. Tulemuste mõõtmise süsteemi saab kasutada vaid juhul, kui kõikidel võrreldavatel objektidel on võrdlemiseks samad näitajad. Selgunud on see, et peamised ja kõrvaltegevused on erinevad, kui välja arvata hotell, toitlustamine, peod ja koolitus, mida pakutakse peaaegu kõikides vaadeldavates mõisates. Võimalik on võrrelda vaid suhtarve, kuna üksikud numbrid ei pruugi anda õiget pilti. Tegelikult on olulisim see, mis mõisates tänapäeval üldse toimub ehk kust ja milliste teenustega teenitakse tulu. On vaja leida alternatiive põllumajandusele. Paljud Eesti mõisad on suured ja lagunened. Esmalt on vaja kümneid miljoneid hoonete restaureerimiseks, et luua tingimused uute tegevuste korraldamiseks, mis kataksid edaspidised kompleksi ülalpidamise kulud ja toodaks ka tulu.

Eesti mõisate tegevused on põhiliselt peod, seminar/koolitus/konverents, majutus, teater, kontsert, ekskursioonid ja muuseumid. Ekspert Marina Kaasi¹⁵⁸ hinnangul tegelikult ükski mõis ei vasta konverentsi tingimustele. Aruannetest on näha, et ainult nende valdkondadega tegelevad mõisad ei teeni eriti kasumit ja osa on suures kahjumis. Hea näide on Kernu mõis, kus restaureerimisse suunati miljoneid ja kasum esimesel tegevusaastal oli 2282 € ning 2018. aastal vaid 723 €. Tööjõukulud u 99 tuhat eurot aastas neelavad enamuse kasumist. Väga vähesed mõisad toodavad midagi müügiks.

* Mõisate rentaablus ja tööjõukulud

Kõikide restaureeritud mõisate puhul, kus pakutakse hotelli, koolitusi ja pidusid, on täheldatavad väga suured tööjõukulud, mis ilmselt paljudel võtavad ära kasumilootuse. Välja on toodud 24 mõisat eelnimetatud tegevuste alusel ja enamikul vaadeldud 4 aasta pikkust perioodi.

Puhaskasumimarginaal ehk käiberentaablus (*profit margin, net margin, net profit margin*) näitab ettevõtte kasumlikkust ehk kui palju kasumit teenitakse ühe euro käibe kohta. See näitab ühtlasi, kui mõistlik on ettevõtte hinnapoliitika ning kui hästi kontrollitakse kulusid.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Lühiintervjuu 7. VI 2016 Marina Kaasiga, diplomaat ja Mannetpartners OÜ juht. Märkmed autori valduses.

¹⁵⁹ *Profit margin*, <https://www.rahandus.ee/et/tasuvuse-suhtarvud> Vaadatud 18.III 2020.

Mõis, 2015-2018.a	käive	kasum/kahjum	Rentaablus	Tööjõukulud
1. Jäneda	2 322 911	225 624	9,7%	583 704
2. Ruunavere	591 655	81 248	13,7	224 833
3. Padise	1 217 395	86 036	7	635 933
4. Pädaste	5 135 522	-215 480	-4,2	1 555 795
5. Vihula, 2 firmat	9 900 643	158 504	1,6	3 879 958
6. Ravila	166 025	8378	5,05	54 642
7. Laitse	518 988	49 042	9,45	72 733
8. Sausti	158 562	-85 328	-53,8	66 669
9. Saka	1 287 864	-74 075	-5,75	837 940
11. Kernu 2017-2018	543 088	3864	0,7	99 948
12. Pühajärve	5 286 493	125 150	2,37	3 757 069
13. Vihterpalu 2016-2017.a	332 420	-290 768	-87,5	120 452
14. Eivere 2016.a.	1 082 552	449 360	41,5	71 031
15. Purtse, 2 firmat	660 180	-6239	-0,95	150 790
16. Alatskivi	258 623	7019	2,71	171 665
17. Kukruse	155 525	-2721	-1,75	106 074
18. Mäetaguse	2 525 332	-99 503	-3,94	880 341
19. Hatu	88 083	51 584	58,6	andmed puuduvad
20. Maidla	546 659	-20 481	-3,75	410 062
21. Tõstamaa	194 693	38 605	19,8	41 783
22. Essu	385 577	-27 686	-7,18	50 363
23. Koluvere	74 855	-1 954 859	-2611,5	185 233
24. Kõltsu	293 149	-1 240 248	-423	99 400

Mõisate keskmine tootlus +172,18 % ja teiste kahjum -3256,52 % . Kokkuvõttes on kõikide mõisate majutus, toitlustus, pidu ja koolitus kahjumis keskmiselt u -3084 % . Kui jätta arvestusest välja Koluvere ja Kõltsu -3034 % , tuleb keskmine kahjum ikkagi -50% .

Tulevikus on vaja täpsemalt uurida, kuidas Eivere, Ruunavere, Hatu ja Tõstamaa on saavutanud kõrge rentaabluse. Igas Eivere mõisa aruandes on kirjas, et 2014. aasta lõpus alustati uut tegevust, mis tõi majandamise kahjumist välja. Aga milline uus tegevus käivitati, seda ei olnud võimalik välja selgitada. Kahjuks on Eiverel 2020.a aprillini esitamata 2017. ja 2018. majandusaasta aruanded.

10.2. Majandusmudelid

Majandusmudeli selgitamiseks võib välja tuua kümneid definitsioone. Siin üks neist: Majandusmudel – (*economic model*) on majandusprotsessi, majanduse või kogu uuritava osa lihtsustatud kujutis, mida kasutatakse mitmesuguste võimalike muudatuste toime uurimiseks ja mis sisaldab ainult olulisi üksikasju ja seoseid.¹⁶⁰ Lühidalt väljendudes on majandusmudel tegelikkuse kujutis. Majandusmudel on üldisem ja äriplaan spetsiifiline mõiste. Äriplaan on üks võimalikest majandusmudelitest ühe konkreetse äri, projekti või ettevõtte kohta.¹⁶¹

Majandusmudeli koostamiseks on vaja algandmeid, mida oli käesoleva töö jaoks peaaegu võimatu hankida. Majandusmudeli koostamiseks vajalikud andmed: ettevõtluse kulud, kust tuleb raha ja konkeetselt millesse seda on vaja paigutada, mis teenuseid ja tooteid välja töötada ning pakkuda, mil viisil on võimalik toota kasumit. Praegu on kogu maailmas enim käigus lineaarne majandusmudel, kus pidevalt suurtes kogustes toodetakse kaupu, mis kasutamise järgselt visatakse prügis. Maailm hakkab prügis ära uppuma. Kuna kaupu tehakse väga erinevatest materjalidest, siis on pärast väga keeruline korraldada taaskasutust. Tooda – kasuta – viska ära on raiskamise majandus. Looduslikud tagavarad on planeedil kiirelt kahanemas ja seega otsitakse maailmas üha enam eri valdkondades võimalusi üleminekuks ringmajandusele, st materjalide korduvkasutamise arendamisele. Taaskasutus haakub erilisel hästi muinuskaitse üldise filosoofiaga ehk midagi ei saa ära visata, vaid kõike tuleb taaskasutada, parandada. Ringmajanduses arendamiseks on oluline toota kaupu ainult

¹⁶⁰ Majandusmudelid, <https://annaabi.ee/majandusmudel@> Vaadatud 3. IV 2020.

¹⁶¹ Prof. emer. Tõnis Mets, e-kiri 3. IV 2020.a.

looduslikust või ainult tehismaterjalist, mitte neid omavahel kombineerida. See kergendab hiljem oluliselt materjalide taaskasutust. Vähem toota võimaldaks kvaliteedi tõus, mis omakorda ei ole kindlasti meelt mööda suurfirmadele ja korporatsioonidele, sest nemad teenivad käibe pealt, mis eeldab pidevat halva kvaliteediga suurtootmist. Mida ebakvaliteetsem kaup, seda tihedamalt ostetakse. Ringmajandus on terviklik võrgustik, kus on vaja muuta inimeste tarbimisharjumusi. Oluline on kasutada taastuvat või juba ümber töödeldud materjali. See mudel peaks suurendama majanduskasvu ja vähendama algmaterjali hinda. Ringmajanduse käivitamisel peaks riik aitama rahaliste toetustega ja mõnede seaduste muutmisega. Uue majanduse peavad omaks võtma ka ettevõtjad. Aga kuidas neile seda põhjalikult selgitada, kuna see ei ole rahaliselt tulus? See on tõeline “pähkel”. Ringmajandus peaks teoreetiliselt kaasa tooma pöörde majanduses, rahastamises, innovatsioonis, seadusandluses ja terves ühiskonnas.

Ringmajanduse heaks näiteks võib nimetada Saka mõisa omanikku Tõnis Kaasikut, kes on koondanud oma kolm firmat – Ecometall AS, WeeRec AS, Höhle OÜ kontserni Net System Group OÜ alla. Höhle OÜ on ainulaadne plastist mikrotorude valmistaja. Nende tegemiseks kasutatakse polüetüleeni, sest see võimaldab rajada pika eaga ülikiire interneti taristut. Teistes ettevõtetes saab jäätmetest taas tooraine, nt plii sulam, puhas plii, uus plastik, graanulid torude puurimistödeks. Näiteks akude kastid granuleeritakse ja viiakse toorainena akutööstustele uute akude valmistamiseks. Kineskoopide klaasist toodetakse dekoratiivklaasi, klaasimassist sulatatakse plii välja.¹⁶² Täielik ringmajandus.

10.3. Kolga mõisa peamaja majandusmudel

Siinkohal võime teha mõisa peamaja majandusmudeli, toetudes valitsejamaja andmetele. Kahjuks teised mõisaomanikud keeldusid oma kulusid liikide kaupa välja andmast ja ühest kulureast majandusaasta aruandes ei piisa. Seega tuli peamaja arvestustes appi võtta Kolga valitsejamaja kulud ja need üle kanda peamajale. Varemete kohta ei ole veel võimalik majandusmudeleid koostada, sest puuduvad arhitektuursed projektid ja seega ka tootmise–teenindamise täpsed vajadused ning hoonete mahud. Ei ole teada kütteliigid, mis tuleb lasta

¹⁶² Ringmajandus, <https://ekspress.delfi.ee/sisuturundus/innovaatilised-ettevotted-toimetavad-uumoodi-majandusmudelite-alusel?id=88835153> Vaadatud 19.II 2020.a.

Tallinna Tehnikaülikooli teadlastel välja töötada. Ei ole teada tootmise täpne tehnoloogia ning sisseseadete maksumused jne.

Valitsejamajas töötab praegu Kuusalu valla muuseum, kulub veidi vett ja elektrit. Suurim kuluallikas on aleviku kohalik kaugküte. Koristus ja krundi hooldus toimub vabatahtlikkuse alusel ning elektrooniline valve on vaid muuseumis. Maja põhikorruse kubatuur on u 2400 m³.

Valitsejamaja jooksvad kulud 2019.a:

1. Vesi 19 m³/42 € aastas, edaspidi u 30 m³/66 € aastas, sellest seenekasvatus u 11 m³/24 € kanalisatsioon 19 m³/55 € aastas, edaspidi u 30m³/87 € aastas, sellest seen u 11 m³/32 €

2. Küte 97 Mwh / 8645 € aastas.¹⁶³

Uue hoone normid.¹⁶⁴

Maja restaureerimine - kõikidele akende siseraamidele klaaspaketid ja ümberringi tihendid + põhikorruse lae soojustamine pööningul ja uus kivikatus.

Küttekulu tulevikus eeldatavalt:

a) põhikorruse lae soojustamisel 400–500 mm puistevillaga väheneb soojakadu pööningu

kaudu u 3 korda.¹⁶⁵

¹⁶³ Vee-, kanalisatsiooni- ja küttekulud on saadud Kuusalu Soojus OÜ-st 2019. aasta kohta, e-kiri 5. III 2020.a. (Kõike maksab vallavalitsus).

¹⁶⁴ Joonis Rain Airikult – ehitusinsener, energiaklassid ja hoonete auditid. E-kiri 16. III 2020.

¹⁶⁵ R. Airik, e-kiri 16. III 2020.

b) akende restaureerimisel võiks soojakadu väheneda 2 korda.¹⁶⁶

c) välisseinu ei saa soojustada kummaltki poolt. Paekivisein paksusega 0,8 m soojusjuhtivus $U=2,06W(m^2K)$. Piltlikult väljendudes peaks tänapäeva normidele vastava paeseina paksus olema u 8 meetrit.¹⁶⁷

d) põrandate all on praegu kütmata võlvkeldrid. Seenekasvatus soklikorrusel lisab veidi kütet ühele maja poolele, kuigi viljeluse tarbeks ehitatakse eraldi kinnine köetav ruum koos elektroonilise kütte- ja kliimajuhtimisega. Põhikorruse põranda soojustamiseks ajaloolisi laiu laudu üles ei võeta.

e) välisuste taga on kütteta trepikojad, mis ei tule siinkohal arvesse

f) ventilatsioon ja soe tarbevesi puuduvad.

Praegune küttekulu 8645 € : 2400 m³, 1 m³ on 3,6 € : 2,5 (vähenemine keskmiselt), st tulevikus 1 m³ on u 1,44 €. Kokku 3514 € aastas.

Pärast restaureerimist küttekulu väheneb umbes 3514 euronit ehk u 41%. Kokkuhoid on märgatav, kuid ei ole arvestatud kütte kallinemist. Kuusalu Soojus OÜ väline küttestorustik on väidetavalt renoveeritud, kuid külmal talvel trassil lumi sulab. Need kaod peavad kinni maksma kõik aleviku tarbijad. Sellele summale lisandub u 1000 € autonoomset õhk-veesi seeneviljeluse kütet. Pigem on majas vaja üle minna lokaalsele küttele, mille soodsaimat liiki ja kulu ei ole veel välja arvatud.

3. Elekter - muuseum 420 € aastas, edaspidi muuseum ja seeneviljelus kokku u 1420 €.

Summat suurendab seenekasvatus u 1000 € võrra.

4. Koristus vabatahtlik, edaspidi ametlik u 1500 € aastas

5. Krundi hooldus vabatahtlik, edaspidi u 1200 € aastas

6. Muuseumi valve praegu 545 € aastas.

Tipp tehnoloogiaga seene- (valitsejamajas) ja ürdikasvatuse (peamajas) rajamise kulud koos ruumide remondiga on u 67000 €, millest omafinantseering moodustab 26800 €. Tegemist on täieliku ringmajandusega, kus seentest tekkivad ökojäätmel (substraat) lähevad kasutusse ürdikasvatuses.

¹⁶⁶ R. Airik, e-kiri 16. III 2020.

¹⁶⁷ Matti Käärst, ehitusinsener, e-kiri 18. III 2020.

Kõiki valitsejamaja kulusid maksab praegu Kuusalu Vallavalitsus. Kui käivitatakse seenekasvatus, siis vastavalt lisamõdikute näitudele oma elektri, vee ja kütte maksab viljelusega tegelev firma. Eeldatavalt vesi ja kanalisatsioon on 56 € aastas + autonoomne küttesüsteem kuluga u 1000 € + elekter u 1000 € aastas.

Seenekasvatuse kulud valitsejamajas on tulevikus u 2056 € aastas.

Kogu maja ja seenekasvatus kokku: 153 (vk) + 4514 (küte) + 1420 (el) + 2700 (koristus, hooldus) + 545 (valve) = 9332 € aastas, seega 1 m3 maksab 3,89 €.

Põhivara kulum - valitsejamaja täielik restaureerimine u 600 000 €, arvestus 50 aastat.

$600000 : 50 \text{ a} = 12000 \text{ € ehk } 2\% \text{ aastas.}$

Tulud:

- 1) üüritasud ruumide kasutamisest praegu ja tulevikus u 5000 € aastas.
- 2) seenekasvatuse alustamisel esimese ja teise aasta puhaskasum vastavalt viljeluse äriplaanile u 10000 € aastas.

Peamaja

	Valitsejamaja, 2400 m3	Peamaja, 13043 m3
kulud 2019.a	9332 € aastas	-
tulud kokku, 2019.a	4000	18400 €

ennustatavad kulud	9332	50737
ennustatavad tulud kokku	4000	96000
ennustatav kasum	4000	12436

Peamaja kuluarvestused:

13043 x 3,89, kokku 50737 € aastas eeldusel, et hoone avatäited on restaureeritud, teise korruse laed remonditud ja pealt soojustatud ning küttesüsteem sisse ehitatud. Praegu maksavad elektrikud, valitsejamaja kütet ja elektrit KOV, peamajas küte puudub.

Peamaja tulud:

Kui maja on 100% restaureeritud, siis on tulu u 96000 € aastas, mis koosneb – nädalavahetustel ruumide üür pidude jaoks a' 2000 € (80000) + fotosessioonid 4000 €, filmide lokatsioonitasud 5000 €, teater 1200 €, kontsert 1200 €, kino, näitused, restoran, galerii/pood jne. Majanduskorruse ürdikasvatus esimesel aastal u 5000 € aastas.

Tuludest võtame maha kulud 96000–50737, kasumiks jääb 45263 € aastas. Kui aga arvestada maha kaks palgatöötajat brutopalgaga 1200 € kuus, siis jääb kasumiks ainult 45236–28800 = 16436 €. Veel suurema palga puhul ei jõuaks üldse kasumisse. Väikese 16000 euroga aastas ei ole peaaegu mitte midagi teha peale teiste lagunevate hoonete avariitööde. See on piltlik näide, kuidas ainult kultuurisündmuste ja pidudega ei ole võimalik kasumit teenida, mida teeb valdav osa praegu töötavatest mõisatest. Siikohal on täiesti õige teave Mooste mõisa juhilt Ulla-Maia Timmolt, et kui nad ei oleks kõiki ruume ja hooneid erinevatele firmadele välja üürinud, oleks mõis ammu pankrotis. Seega on Kolgas vaja arendada tootmist ja osa ruume välja üürida.

Põhivara kulum – peamaja täielik restaureerimine 8 miljonit koos välisvõrkudega, arvestus 50 aastat.

$8.000000 : 50 \text{ a} = 160000 \text{ € ehk } 2\% \text{ aastas.}$

Kõik toodud arvestused on ligikaudsed ega anna päris õiget pilti. Enne, kui mõni maja on projekti järgi täielikult restaureeritud, ei saa välja tuua tegelikke kulusid. Käesoleva hinnangu täpsus on u 15% kõikumisega.

11. Taasärkava mõisa tegevused Kolga mõisa näitel

Kõik, mis läheb mõisas lammutamisele (nt nõukogude aegsed tarindid), suunatakse taaskasutusse. Puidust saab teha tellinguid ja parandada avatäiteid ning kasutada muudes ruumides, väga naelu täis puidu saab ahjus ära põletada sooja saamiseks. Varisenud hoonete kivid lähevad uuesti müüride ülesladumiseks, kui neid ära ei varastata nagu juhtus 4. mail 2020, kui hulk paekive laoti tundmatusse sõiduautosse. Kukkunud krohvitudikid võib viia territooriumile teede suurte aukude täiteks. Plekki saab kasutada varemete müüride katmiseks või viia metalli kokkuostu, kust saab raha taastustööde jaoks. Leitud muu metall on võimalik ära kasutada abihoonetel või lasta sepal või keevitajal väärtusetust metallist midagi uut ja vajalikku vormida. Vanad terved katusekivid võivad jätkata oma elu varemete kattematerjalina. Sama on planeeritava seene- ja ürdikasvatusega, kus ei jää prügilasse viimiseks midagi järele, kuna ökoloogilisest substraadist läheb pool järgmisele kasvatusringile ja teine pool mulla tootmiseks ürtidele või saab selle kompostiks müüa. Pakendid on looduslikud. Ruumide kütteks tulevad õhk-õhk ja õhk-vesi soojuspumbad. Kliimat jälgib uusim elektroonikasüsteem.

Kolga mõisa osas oli 2016. aastaks pilt selginenud, et esialgse Muinsuskaitseameti poolt soovitatud mõttega taastada vaid mõisa peahoone ja jätta varemed varemteks, ei tule midagi välja. Peamaja üksi ei suuda tekitada suurt rahavoogu ning katta kommunaalkulusid, ammugi mitte avariitööde tegemist. Kui aastaid kasutamata olnud mõisale otsida tulusaid tegevusi, siis kindlasti ei tohi põhirõhku panna ainult majutusele ja pidudele nagu väga paljud teised mõisad, kuigi need teenused peavad ikkagi olema olemas. Raha on vaja põhiliselt teenida muude tegevustega.

Mõttekas oleks maa-alale rajada tennise-, golfi- ja pallimänguplatsid, kiiged, lastele mänguvõimalused, metsa seiklusrada, organiseerida jalgrataste ja ATV-de laenutus, kalapüük jõest ja tiikidest – ettekasvatatud kala ja kaitstud kotkaste eest. Lisaks seentele ja ürtidele veel üks kaladega seotud tegevus siseruumis. Kohalikud hobusekasvatajad saavad pakkuda ratsutamist ja kaarikusõitu, mille vastu on juba huvi tuntud. Võiks rajada väiksema marjakasvatuse (marjad, mida Eestis siiani ei ole kasvatatud, aga müüakse välismaiseid mitterahemaru) ja puuviljaaed. Varemetest tuleb üles ehitada 8 hoonet, sh karjakastelli rajada taastusravikeskus. Põhjalikult on vaja remontida toidusaaduste töötlemise tarbeks endine sõiduhobuste tall, sh tööle rakendada kaasaegne küttesüsteem. Praegu küte puudub ja veetorustik roostetab, kanalisatsioon on taas umbes. Seenekasvatuse saab rajada valitsejama

keldritesse, mis on suhteliselt rahuldavas korras ning peamaja esimese korruse kasutamata ruumidesse luua ürdikasvatus. Korraldada alkoholi tootmine esialgu teistes ruumides, kuid lõpuks on vaja üles ehitada varemets viinaköök. „Eesti turu tarbeks ei ole mõtet alkoholi toota, sest enamuse läheb riigile maksudeks ning oma osa saavad veel kauplused. On välja arvestatud, et liitri viina tootmise pealt saab tootja tulu vaid 50 senti“.¹⁶⁸ Kolgas võiks veel toota ökoloogilist kosmeetikat jne. 2020. aastal tehakse remonti külalistemajas (endine lautlinnasekelder auringi ääres), mille I korrus antakse käiku. Selle maja ja sõiduhobuste talli puhul on tegemist nõukogude ajal varemetele üles ehitatud plokkidest ja betoonist hoonetega. Nii laut kui tall vajavad tulevikus väga põhjalikku remonti, kuna kommunikatsioonid on vaja täielikult välja vahetada, sh ehitada küttesüsteemid ning mõlemale ehitada uus soojustatud katus jne. Nõukogude aegsed avatäited on vaja asendada, et tuul läbi ei puhuks nagu praegu. Täielikult on vaja uuesti üles ehitada varemets endine ait nelja täрни hotelliks ja restaureerida teenijatemaja, millele veel ei ole konkreetset otstarvet leitud. Enamikul hoonetel/varemotel puudub elekter, vesi ja kanalisatsioon, mis kõik vajavad ehitamist. Halvas olukorras kommunikatsioonid on olemas vaid neljas majas.

Ürituste korraldamiseks peamajas on vaja teha kogu hoone 100% restaureerimine alates vundamendist kuni katuseni, sh kõik uued torustikud ja elektrikaablid koos kilpidega, tagada ventilatsioon. Ehitada küttesüsteem, mida praegu üldse ei ole, rääkimata auguliste põrandate ja lagede ning seinte remondist ning avatäidete, maalingute ja stukkdekoori ennistamisest.

Taastusravikeskuse väljaehitamisel peaks olema põhirõhk. Eeldatavalt tuleb see karjakastelli kohale, kus asuvad praegu vaid kõikuvad varemed. Loodud on kontaktid asjast huvitatud taastusraviarstidega. Taastusravi pakutakse kõikidele maailma elanikele.

Ajakirjanik Sirje Niitra on 2011. aastal ajalehes Postimees põgusalt kirjutanud taastusravi olukorrast artiklis „Taastusraviarstide selts: maaelanikud ei saa taastusravi“.¹⁶⁹ Tsiteerin.

Eesti Taastusraviarstide Seltsi nimel kõnelev arst Anneli Nikitina ütles, et kui Eesti suuremates linnades on taastusravi enam-vähem kättesaadav, siis maapiirkondades on sellega suuri raskusi. «Selleks, et taastusravi saada, tuleks elada mõnes Loode-Eesti linnas,» ütles Nikitina hiljutisele uuringule toetudes. Piirkonniti on olukord taastusravi kättesaadavusega

¹⁶⁸ Teave Arno Narrolt juulis 2015.a. Märkmed autori valduses.

¹⁶⁹ S. Niitra, Taastusraviarstide Selts: maaelanikud ei saa taastusravi, 13. V 2011.

<https://tervis.postimees.ee/436224/taastusraviarstide-selts-maaelanikud-ei-saa-taastusravi>
Vaadatud 17. IV 2019.

väga erinev: kui Loode-Eestis on üks taastusravi voodi 2900 elaniku kohta, siis Kirde-Eestis on neid vaid üks 9500 elaniku kohta ja Kagu-Eestis 4200 elaniku kohta. Nikitina sõnul on kurioosne, et taastusravi saamine ei sõltu mitte patsiendi vajadusest, vaid sellest, kus ta parasjagu elab ja kas läheduses on mõni sarnane raviasutus või mitte. Eesti linnades on võimalused taastusravi saada keskmiselt 70 protsenti paremad ja maal jääbki see paljudel saamata. Vahel suunatakse inimene selle asemel haiglaravile, mis on aga palju kallim. Kolga on Tallinnale selles suhtes ehk liiga lähedal, kuid on teada, et Kuusalu vald otsib oma uues koostatavas üldplaneeringus maade broneerimiseks kohta ravikeskuse tarbeks. Küsimus oli püstitatud juba 2009. aastal üldplaneeringu lähteülesandes. Loodetavasti ehk saab vallavalitsuse ja mõisa omaniku mõtted selles küsimuses kokku viia.

Riigikontroll on samuti selle teema tõstatanud: „Tallinn, 4. detsember 2006 - Riigikontroll leidis oma auditi käigus, et taastusravi vajajatest sai seda vaid 19% ning nendestki ainult pooled õigel ajal.“ Tsiteerin.

Auditi tulemusena selgus, et taastusravi kättesaadavus on piirkonniti väga erinev. Nii said suurtes linnades elavad patsiendid 70% rohkem ambulatoorset taastusravi kui need, kes elasid nendes kohalikes omavalitsustes, kus taastusravi teenust ei osutata. Statsionaarse teenuse kättesaadavuses nii suuri erinevusi polnud. Riigikontroll leidis ka, et paradoksaalselt ei parandaks otsekohe teenuse kättesaadavust oluliselt ka lisaraha, sest problemaatiline on ka taastusravi spetsialistide arv, kelle prognoositud juurdekasv 2015. aastaks saadakse vajalikul tasemel vaid väga optimistliku stsenaariumi korral, mis paraku ei pruugi realiseeruda.

Taastusravi õigeaegne saamine on väga oluline, kuna erinevad uuringud ja Riigikontrolli analüüs näitasid, et taastusravist ilmajäämine toob teatud juhtudel kaasa hilisemaid suuremaid ravikulusid nii patsiendile endale kui ka riigile. Sotsiaalminister nõustus auditi tulemustega ning nägi samuti taastusravi kättesaadavuses probleeme, mistõttu on 2007. aastal kavas taastusravi teenuste mahtu suurendada. Auditi tulemusi on abiminister Peeter Laasiku osavõtul arutatud Riigikogu sotsiaalkomisjonis. Täna arutab auditit Riigikogu riigieelarve kontrolli komisjon. Kutsutud on sotsiaalminister Jaak Aab ja rahandusminister Aivar Sõerd.

Taastusravi eelarve maht 2006. aastal on 79 miljonit krooni ning aastas saab taastusravi teenust rohkem kui 30 000 inimest.¹⁷⁰

Lõputu järjekord: ei tahaks veel surra, ahastab taastusravi ootav patsient A. U.

Lõike Sirje Rattuse artiklist Pealinnas 26. X 2015.

A. U. on 61-aastane töövõimetuspensionär Rakverest, kes ootab poole aasta pikkuses taastusravijärjekorras. Seljavalud on vaid üks osa tema tervisehädade nimistust. „Ega ma ei kutsukski kiirabi, kui ainult saaks mujalt professionaalset abi.“ Nüüd ootab mees mitmendat kuud oma raviaega Haapsalu neuroloogilises rehabilitatsioonikeskuses. Järjekord jõuab kätte alles veebruaris. Ta tunneb muret, kuidas ta sinnamaani välja veab. "Seljavalu läheb aina hullemaks, rohud juba praegu enam ei aita. Ma ei tea, kui hull ta võib olla siis, kui ma lõpuks taastusravile pääsen.“ Murekoht tervishoius – taastusravivõimaluste nappus on Eestis krooniline probleem – vajadus selle järele on märksa suurem kui pakkumine. Kuigi õigeaegne taastusravi aitab ära hoida hilisemaid tüsistusi ning ka uusi ägedaid haigestumisi, on selle tähtsus meie meditsiinisüsteemis olnud teisejärguline. Pidev teenusedefitsiit on pikas plaanis koormaks kogu tervishoiusüsteemile. Järjekorrad pikendavad paranemise aega, riiklikud kulutused ravile kasvavad ja risk püsivaks töövõime kaotuseks kasvab. Haapsalu haigla juht tunnistas, et ooteaeg nende haiglasse on ülipikk. "Praegu on järjekorras umbes 1800 inimest. Ägedad haiged saame kiiresti vastu võtta, aga krooniliste haigete maht on selleks aastaks täis." Jõgeva haigla juht Peep Põdder ütles, et empaatiavõime puudumine valitsuse tasandil on üks põhjus, miks tervishoid kiratseb. "Valitsus elab inimestest mööda," lisas haiglajuht. "Meie riik ei väärtusta tervist. Probleem on see, et meie otsustajad on liiga noored," lausus Põdder. "Nad on nii noored, et isegi nende vanemad ei vaja tervishoiuteenust. Kuni nad ise seda ei tarbi, nii kaua ei suuda nad probleemi tuumale pihta saada. Oleks hea, kui mõni neist jääks pikalt haigeks ja lohiseks tervishoiusüsteemis, siis ta ehk taipaks, milline olukord on. Ma ei ütle meie valitsuse kohta midagi halvasti – lasteaias on alati toredad

¹⁷⁰ Riigikontroll, <https://www.riigikontroll.ee/Suhtedavalikkusega/Pressiteated/tabid/168/557GetPage/1/557Year/2006/ItemId/54/amid/557/language/et-EE/Default.aspx> Vaadatud 11. IV 2019.

lapsed."¹⁷¹ Vaatamata juba aastate tagusele teema tõstatamisele, ei ole siiani ühtegi taastusraviasutust juurde loodud.

Kalakasvatus

Võttes arvesse, et kunagised tsistertslastest mungad olid kõvad kalakasvatajad ja tuntud vesiehitajd, on ehk mõistlik tegelda sama asjaga kaasaegsemal tasandil. 2016. aastal arheoloog Villu Kadaka ning tema kolleegide avaldatud arvamusel võisid hilisemas viinaköögis olla munkade ajal veskirattad, millele viitab hoone lõunapoolse külje müüri allosas olev kaar. Imselt oli see altvooluveski. Viinaköögi kõrvalt parki viiv, praegugi looduses hästi loetav teetamm oli veskitamm. Hoone on alguse saanud vee jõul töötavast mehhanismist, mis on hiljem tunduvalt ümber ehitatud. See kõik võib tagasi ulatuda kloostri aegadesse, on arheoloogide suuliselt antud hüpotees.

Selleks sai uuritud kalakasvatusega seonduvat kolme firma näitel. Kõikide firmade tulemused on ilma parandusteta maha kopeeritud nende esitatud majandusaastate tegevus- ja kasumiaruannetest.

AquaMyk OÜ

Käive 125576 (2016) ja 199067 (2017)

Kasum/kahjum -352 623 (2016) ja -118 979 (2017)

AquaMyk OÜ moodustati 12.12.2005.a vikerforelli (*Onchorynchus mykiss*) kasvatamiseks vee korduvkasutamise kinnises süsteemis sisekasvatushoones Urmeti talus Saaremaal. Antud projekt on Eestis esimene, kus külmaveelisi kalu saab kasvatada sisetingimustes aastaringselt.

Ettevõtte tegevus:

1. 2006.a ehitati kalakasvatuse hoone, kogu ehituse maksumus oli 604 tuhat eurot ning tootmismahuks on aastas kasvatada 100 tonni eluskala. PRIA toetas 135 tuhande euroga.
2. 2006.a Hansapank andis meile investeerimislaenu vikerforelli kasvatuse rajamiseks 383 tuh.euri, tagasimakse tähtaeg 10 aastat ja 192 tuh.euri käibevahendite finantseerimiseks kaheks aastaks.

¹⁷¹ S. Rattus, Lõputu järjekord: Ei tahaks veel surra, ahastab taastusravi ootav patsient A. U. – Pealinn 26. X 2015. [https://www.hnrk.ee/wp-content/uploads/2018/11/L%C3%8382PUTU-J%C3%83C2%A9RJEKORD - Ei-tahaks-veel-surra-ahastab-taastusravi-ootav-news.pdf](https://www.hnrk.ee/wp-content/uploads/2018/11/L%C3%8382PUTU-J%C3%83C2%A9RJEKORD-Ei-tahaks-veel-surra-ahastab-taastusravi-ootav-news.pdf) Vaadatud 18. II 2019

3. 2008-2009.a ehitasime kalakasvatushoone juurdeehituse ja kalatöötlemishoone, kus on esmane kalatöötlemise võimalus, PRIA toetas 92834,55 €, eelarveline maksumus 199 tuh.euri.
4. 2010.a alustasime ise kalamaimude kasvatamist viljastatud kalamarjast, kuna asustusmaterjali ei olnud piisavalt saada vastavas koguses ja kvaliteedis. Seoses sellega tootmistsükkel pikenes 22–25 kuule.
6. 2010.a teostati veevarude hindamine, millega kaasnes põhjavee uuring.
7. 2011.a ehitasime teise kalakasvatushoone haudejaama ja väikekala kasvatamiseks, millest valmis PRIA-le esitatud projektist neile sobivad kulutused, mitteabikõlblikud kulutused teostati osaliselt 2012 omavahendite arvel, PRIA toetus 279 145,32 €.
8. Antud projektiga suureneb majandi aastane tootmiskaht 200 tonnile ja laieneb toodangu sortiment: hakkame realiseerima portsionkala ning kasvatame asustusmaterjali edasimüügiks.
9. 2012–2013.a soetati ja paigaldati seadmed teise kalakasvatushoonesse, teostati teine juurdeehitus kalakasvatushoonele ning lõpetati tööstushoone projektis ettenähtud seadmete soetus, PRIA toetus 39309,69€
10. 2015.a eraldas PRIA investeeringu toetuse summas 153 718,46 € mille tulemusel saime automaatsöötjad kaladele ja piirdeaia ümber territooriumi ning musta kattega teed.
11. 2016.a realiseerisime 35 tonni kala
12. 2017 a realiseeriti 37,9 tonni kala.¹⁷²

Störfisch OÜ

Käive 0

Kasum/kahjum -25570 (2016) ja -23681 (2017)

Störfisch OÜ majandustegevus on hetkel peatatud Auveres – Vaivara vallas Ida–Virumaal asuvas kalakasvanduses.

Kahjuks 2010.aasta juuli ja augustikuu erakordselt pika kuumalaine tõttu hävis kogu meie Auvere kalakasvanduse sumpades olnud kala, mistõttu kanname korvamatut kahju – ca 450 000.- EUR ulatuses. Palusime abi Eesti Vabariigi mitmesugustelt asutustelt, sealhulgas ka EV Valitsuselt selle kahju korvamiseks, sest kindlustusseltsid kalatoodangut Eesti Vabariigis ei kindlusta, aga seda ei saanud ja seetõttu osaiühingu majandusnäitajate

¹⁷² Väljavõte AquaMyk OÜ 2017.a majandusaruandest, 11. III 2019.

normaliseerumine on pikaajalisem. Osakapitali puudujäägi katteks on kasutusel krediit emaettevõttelt AS Lasita.¹⁷³

Paadi talu OÜ (Avo Leok)

Käive 155 394 (2016) ja 263 251 (2017)

Kasum/kahjum 11291 (2016) ja 96705 (2017)

Angersäga kasvatus sisebasseinides.¹⁷⁴ Tegevusaruandes ei olnud midagi muud kirjutatud.

Nende kolme firma põhjal ilmneb, et välitingimustes kalakasvatusest ei tule eriti midagi välja, kuna tihti ilmastikuolud ei ole soosivad. Wääksy mõisast samuti kinnitati, et avatiikides ei ole mõtet kalu kasvatada, kuna merikotkad püüavad need välja. Nagu näha, on Leokite firma oma kasumit tublisti kasvatanud. Störfischil hävis kogu kala. Miks AquaMyk OÜ-l on nii suur kahjum, ei ole arusaadav. Tundub, et kalamajandusega on võimalik tegelda küll, sest PRIA toetab päris suurte summadega.

Seenekasvatus

Eesti võiks olla tugev seenekasvatusmaa, ütles Maalehes 2008. aastal bioloogiateaduste kandidaat Jaak Kaldma.¹⁷⁵ Aga siiani ei ole Eesti selleks saanud. ”Maailmas käib seenekasvatus tõusuteed. Seevastu Eestis seda peaaegu ei leia. Meil on püütud kasvatada šampinjoni, austerservikut, kuningservikut ja shiitaket. Kõik need katsetused on lõppenud fiaskoga“.¹⁷⁶ Läti, Leedu ja Soome kasvatavad seeni väga suurtes kogustes, aga kuidas siis Eestis sellega hakkama ei saada?

Tallinna Tehnikaülikoolis on 2018. aastal Majandusteaduskonna üliõpilane Deivi Pabbo seenekasvatuse kohta kirjutanud bakalaureusetöö „Seenekasvatuse perspektiivid Eestis“. Töös on teemat käsitletud mitmekülgsest, nt seonduvad riskid, tootmine maailmas, seente kasulikkus tervisele. Ta on uurinud intervjuude kaudu eestlaste seenetarbimist. Pabbo jõudis

¹⁷³ Väljavõte Störfisch OÜ 2017.a majandusaruandest, 11. III 2019.

¹⁷⁴ Väljavõte Paadi talu OÜ 2017.a majandusaruandest, 11. III 2019.

¹⁷⁵ J. Kaldma, Eesti võiks olla tugev seenekasvatusmaa. – Maaleht, 28. IX 2008.

<https://maaleht.delfi.ee/news/maaleht/uudised/eesti-voiks-olla-tugev-seenekasvatusmaa?id=23960233>

Vaadatud 18. I 2018.

¹⁷⁶ Sealsamas.

järeldusele, et ligi 85% inimestest söövad seeni. Tarbija vaatab kõigepealt värskust, siis alles sorti ja hinda. Umbes pooled intervjuueeritavatest ei osanud vastata, miks on seened tervisele kasulikud. Vaid pooled küsitletuist on harjunud metsast ise seeni varuma. Kuna tarbijad enamasti kulturseente kasulikkusest teadlikud ei ole, siis võiks hea teavituskampaaniaga saavutada konkurentsieelise suurtootjate ees. Pabbo nägi võimalust luua oma turunišš, see võiks olla seente väga head ravi- ja toiteväärtused. Kodumaine toodang meelitaks igal juhul tarbijat enam kui Leedu või Poola seened.¹⁷⁷

Scandic Organic OÜ pani 2016. aastal aluse seenekasvatustööstusele Mustamäel vanas, remonditud merekonteineris. Seal järgitakse hoolikalt puhtust ning töötajad on kitlites, kinnastes ja maskides. Seeni kasvatatakse restide peal nakatatud pakkudel. Nädalaga saab 25 m² suuruses konteineris kasvatada 100 kg shiitake seeni.¹⁷⁸

Virkuse Maastikukujunduse kodulehel väidetakse, et seenekasvatus on lihtne ja tulus äri. Kui on nii tulus, miks siis ei ole keegi seenekasvatust hakanud masstootmisena viljelema, k.a. Virkuse Maastikukujundus ise? Nende kodulehel on toodud häid näiteid saagikuse kohta: kartul 300 ts/ha, teravili 30 ts/ha, maasikas 100 ts/ha, šampinjon 11000 ts/ha. Seentelt saadakse 6 saaki aastas, so korraga 1833 ts/ha. Seen on ainuke 12 kuud aastas viljeldav kultuur Eestis. Seene kasvatamiseks sobib: puit, pilliroog, põhk, kaltsud, pähklike kestad, vanapaber, maisivarred, olmejäätmed, linnareovete mudad settekaevudest, kriit, kips, lubi, vesi.¹⁷⁹

Seeneseeme OÜ kodulehel pakutakse erinevaid seenesorte, nt shiitake, lakkvaabik, kuningservik, eosteta austerservik, kollane servik, leht-kobartorik, lõvilakk, kännumampel, puidu sametkõrges, kuid enamik neist on pigem harrastuskasvatajatele seenekändudega katsetamiseks välistingimustes.¹⁸⁰

Eesti Seenefarm OÜ alustas tegevust alles 2019. aasta suvel. Nemad on praktikud, kes pidasid mitu aastat Eqadoris ja Quatemalas „seenekooli“, aga vaadates kasvatustingimusi Facebooki lehelt¹⁸¹, ei ole olukord küll päris õige, kuna ruumides käiakse välisriietusega ja lastakse sisse võõraid inimesi. Igal pool lendub tuhandeid muude seente nähtamatuid eoseid,

¹⁷⁷ D. Pabbo, Seenekasvatuse perspektiivid Eestis. Bakalaureusetöö, Tallinna Tehnikaülikool. Tallinn, 2018. <file:///C:/Users/Anu/Downloads/Seenekasvatuse+perspektiivid+Eestis.pdf> Vaadatud 7. II 2019.

¹⁷⁸ ERR uudised, <https://www.err.ee/575373/ettevete-puuab-eestis-seente-kasvatamise-toostust-rajada> Vaadatud 11. IX 2017.

¹⁷⁹ Virkuse Maastikukujundus OÜ, <http://www.virkus.com/aiandus/seenekasvatus-on-lihtne/>

¹⁸⁰ Seeneseeme OÜ, <http://www.seeneseeme.ee> Vaadatud 17. III 2019.

¹⁸¹ Seenefarm OÜ, <https://www.facebook.com/watch/?v=601100520423630>

sh seente haigusi, mis võivad kasvanduses suurt kahju tekitada. Pikem video on tehtud Eesti Televisiooni Ringvaates aprillis 2020.a.

Mitme aasta tagused mõtted seenekasvatusest oleksid realiseeritavad, kuna seda kinnitavad ka teadlased ja uurijad. Edu saavutamiseks peab kindlasti jõudma masstootmiseni ja põhirõhk tuleb panna turundusele, sh internetiturundusele. 2019. aastal uuriti restoranide turgu ja seente nõudlust. Suhtumine oli üllatavalt positiivne ja paljud toitlustajad tahtsid kohtoodangut saada, mis aga ei ole veel siiani võimalik.

KOKKUVÕTE

Töö eesmärk ja uurimisülesanne oli analüüsida ning leida lahendusi mõisate taastamiseks ja majandamiseks, rahaliste toetuste saamiseks, vajalike ja kasulike teenuste pakkumiseks. Ajalooliste hoonete restaureerimiseks ja tegevuste käivitamiseks tuleb muuta hoonete ja ruumide funktsioone. Seetõttu olidki vaatluse all nii mõisate seisukord ja tegevused kui ka riigipoolne abi mõisaansamblite taastamisel ning käivitamisel.

Varem ei ole uuritud mõisate majandamise küsimusi. Leidus vaid üks töö Estonian Business Schooli raamatukogus – Christi Tikerpäe bakalaureusetöö teemal „*Restoring a manor – investment or squander*“¹⁸², mis on kaitstud juba peaaegu mitukümmend aastat tagasi. Tikerpäe töö järeldustega võib täielikult nõustuda, et mõisa käivitamiseks on alguses vaja väga suurt rahalist toetust. Selleletemalisi raamatuid ega muid materjale ei olnud kusagilt võimalik saada. Allikad leidis autor ise vastavalt mõisa edaspidiste tegevuste teemadele. Samas sai arvesse võtta ka käesolevas töös käsitletud 84 mõisa tegevusi.

Peatähelepanu all olid mõisate tegevus- ja majandusnäitajad, peamiselt viimasel kümnendil saadud toetused, kuid ka mõned varasemad, lisaks mõisate funktsioonid, pakutavad teenused ja visuaalid ning millised on olnud turunduskanalid. Majandustulemustest, aga ka intervjuudest nähtus selgelt, kas mõis on tööle saanud või mitte. Näiteks Lätis Krimulda ja Soomes Wiurila mõisate omanikud on passiivsed. Sellest tulenevad ka probleemid mõisaansamblite korrashoiul ja majandamisel. Krimulda omanik ei investeerinud hoonetesse midagi. Kogu tegevus on juhataja õlgadel. Väidetavalt kogu kasum, mis mõisa raviteenustest saadakse, läheb reinvesteeringuks nii raviteenuste arendamiseks kui ka hoonete remondiks. Wiurila omaniku jutu põhjal võib järeldada, et tal ei ole ideid ega tahtmist luua uusi tegevusi ja kompleksi korrastada. Läti Birini ja Soome Wääksy mõisates on aktiivsed omanikud. Wääksy teenib väikest kasumit. Birinist ei õnnestunud saada majandusnäitajaid, kuid omanike aktiivsus ja tehtud tööd viitavad heale majandamisele. Omaniku jutu järgi reinvesteeritakse Birinis kogu tulu mõisa resatureerimisse ning uute tegevuste arendamisse.

Mõnel üksikul juhul on mõisate restaureerimiseks kasutatud miljonäridest omanike enda või neile kuuluva kontserni raha või laenu. Siin võib välja tuua vaid 11 mõisat, nimelt Saka (kontsern + toetused), Koluvere (laenu omanikelt + 5,14 miljonit laenu mujalt), Vihula (2009.a kümnetesse kroonimiljonitese ulatuvad toetused + hotelliketi rahad + laen 12,9

¹⁸² C. Tikerpäe, *Restoring a manor – investment or squander?* Resüme.

miljonit eurot), Padise (omaniku raha + laen 1,18 miljonit), Sangaste (KOV, suured PKT jt toetused + laen 2,44 miljonit), Pädaste (toetused + laen 2,09 miljonit), Arkna (5 firmat, paar toetust hoonetele ja põhiliselt põllumajandusele), Jäneda (KOV, toetused + laen 524000), Neeruti (toetused + oma raha + laen 251000), Pühajärve (toetused + laen 4,3 miljonit), Keila-Joa (oma raha + laen 3,53 miljonit). Samas ei saa suurem osa eramõisaid ulatuslikumaid restaureerimistöid ette võtta riigipoolsete toetuste väiksuse tõttu, sest neist piisab hädavaevu avariitööde tegemiseks. Tubli $\frac{3}{4}$ taotlejaist jäävad Muinsuskaitseameti toetustest ilma raha vähesuse tõttu.

Süvendatult vaadeldud Eesti mõisatest kuulub Mooste mõis kohalikule omavalitsusele ja Mädapea eraisikule. Moostes on enamik hooneid välja üüritud ning seal tegutsevad teised väikesed firmad. Vallale kuuluv sihtasutus tegeleb ainult väikese hotelli ja toitlustamisega. Mädapea on ostetud juba üle 20 aasta tagasi ning lillekasvatus lükati käima alles 2014. aastal. Lillekasvatuse tulukust on veel vara hinnata. Aed peaks olema töös umbes 10 aastat, et püsililli kasvatada, pidevalt paljundada ning tulu teenida. Mõisa omanik kinnitas intervjuus, et Mädapea mõisat toidab praegu nende Soomest saadav tulu.

Vaadeldud Eesti mõisate olukord on nõ seinast seinä. Oleneb mõisa seisukorrast ja restaureerimistöde ulatusest, kas investeeritud summad end kunagi tagasi toodavad või mitte. Suuremahuliste restaureerimistöde korral kindlasti mitte. Eramõisad ei saa suuremat restaureerimistöid ette võtta, kuna omavahendeid on vähe ja riigi toetusi kõigile ei jagu. Eraomanikel ei ole üldjuhul kümneid miljoneid eurosid vaba raha riikliku tähtsusega kultuuriväärtuste taastamiseks. Seega tuleb leida muid allikaid.

Toetusmeetmete uurimisel selgus, et aastakümnete jooksul on mõisatele jagatud pigem väikseid summasid võrreldes tegelike vajaduste suurusega. Ka väikeste toetuste saamine on keeruline. Riik küll eeldab riikliku tähtsusega kultuuri- ja kunstimälestiste väärtustamist, aga niivõrd kulukale tegevusele kaasaaitamiseks märkimisväärseid summe ei astu. Riigi passiivsus ei ole kooskõlas Põhiseadusega, mis sätestab Eesti riigi ühe eesmärgina kultuuri säilimise läbi aegade.

Olukord on toetuste mõttes aastatega halvenenud. EL rahastusperioodil 2007-2013 said mõned mõisad tolle aja kohta väga suuri toetussummasid. Sellest oli palju tuge mõisate taastamisel ja uute tegevuste käivitamisel. Praegu on nad suhteliselt edukad teenusepakkujad.

Käesolevaks rahastusperioodiks enam neid toetusmeetmeid ei ole, seega polnud sel perioodil võimalik taotlusi isegi esitada mujale, kui alates 2018. aastast LEADER-sse.

Ainult Arenduskoda MTÜ piirkonnas (Kadrina, Kuusalu, Tapa, Haljala vallad) on olemas Meede 3.1. Ajaloo- ja kultuuripärandi väärtustamise investeeringute toetus, mille maksimaalne summa 7 aasta jooksul ühele taotlejale on 50000 €. Veel sai taotlusi esitada KIK-i parkide korrastamiseks ja Muinsuskaitseametile. PRIA ja LEADER on 2020. – 2021. aastal pausil, kui nad korraldavad taotlusvoore ainult iseenda tarbeks.

Kredexil ei ole EL rahastuse alusel üldse meetmeid kultuuriväärtuste ennistamiseks. Rahvuskultuurifondi jagatavad rahad on äärmiselt väikesed, 40–2000 eurot. EL Struktuurifondi toetusi jagavad EAS, KIK, RTK, PKT, seejuures viimane on suunatud riigile või kohalikele omavalitsustele kuuluvatele objektidele. Omavalitsusi ja eraomanikke koheldakse toetuste saamisel äärmiselt ebavõrdselt viimaste kahjuks. Eramõisatel tegelikult puudub võimalus saada riikliku või piirkondliku tähtsusega kultuuri- ja turismiobjektiks, sest see sõltub kohaliku omavalitsuse eelistustest, sellest, kas mõis on nende arvates tõmbenumber. PKT nimekirja jõudmine on eramõisale toetuse taotlemisele saamiseks määrava tähtsusega. Kui omavalitsus ei toeta, siis taotlust esitada ei saa. Erasik, MTÜ ja SA võivad PKT-st saada ainult nõustamist ja koolitust. Suurim erinevus rahastuskanalites väljendub just eriti PKT programmis, aga ka mitmetes teistes rahastusprogrammides, kus ette antud ja kitsalt piiritletud tingimused ei võimalda toetust taotlema hakata.

Muinsuskaitseamet on igal aastal püsivalt toetanud mälestiste omanikke. Tegelikult on toetuste maht on sedavõrd väike, et tubli $\frac{3}{4}$ taotlejatest jääb rahast üldse ilma. Summadest piisab vaevu hädapäraste avariitööde tegemiseks, kui sedagi. Mõisaansambli kui terviku taastamisest on raske unistadagi. Muinsuskaitseameti eelarve oli 2017. aastal 3,76 miljonit eurot ja toetus kultuurimälestiste omanikele ca 675 000, 2016 oli toetus 571 870 €, 2017 oli toetus 706 876 €, 2018 oli toetus 737 922 €, 2019 oli toetus 616 371 €, 2020 on toetus 1 227 836 € ja lisaks toetus väärtuslikele detailidele (stukkdekoor, maalingud, puunikerdused jt) 101 454 eurot.

Omandireformi käigus tagastatud mõisaid (nt Kolga) on vähe. Need peaksid teoreetiliselt saama toetusi Rahandusministeeriumi poolt Muinsuskaitseametile eraldatud erastamisest kogunenud rahast, mille suurus on 1 miljon eurot aastas nelja aasta jooksul. Esimene taotlusvoor toimus 2019.aastal, millest jagati toetusi kirikutele.

Märkimisväärseid toetusi on jagatud ka teiste ministriumite toetusmeetmetest, nt turismi edendamise jaoks, aga mitte käesoleval rahastusperioodil 2014–2020. Tegemist on nn pehmete tegevuste toetusega, mis ei laiene hoonete restaureerimisele.

Magistritöös võrreldi mõisaid, nende käivet, tulu või kahjumit. Mõisatest paarkümmend on pidevas kahjumis, mõned isegi sadadesse tuhandetesse ja miljonitesse ulatuvates summades. Teises on mõnel aastal kahjumid ja siis jälle toodavad kasumit. Edukuse võrdlemine on keeruline. Tulemuste mõõtmise süsteemi saab kasutada vaid juhul, kui kõikidel võrreldavatel objektidel on võrdlemiseks samad näitajad. Võimalik oli võrrelda vaid suhtarve, kuna üksikud numbrid ei pruugi anda õiget pilti. Tegelikult oli olulisim teada saada, mis tänapäeval neis toimub, kuidas ja millega tegeldakse alternatiiviks põllumajandusele. Eesti mõisad on enamasti suured ja lagunened. Esmalt on vaja hankida kümneid miljoneid hoonete taastamiseks, et luua tingimused uute tegevuste korraldamiseks ning need kataksid edaspidised kompleksi ülalpidamiskulud ja toodaksid ka tulu.

Mõisate olukord on enne toetuste saamist olnud äärmiselt erinev, alates suhteliselt korralikest hoonetest kuni varemeteni. Seega oli väga raske hinnata, kui palju iga konkreetse objekti puhul kasutati oma või kusagilt mujalt, isegi välismaalt või pangalaenu saadud raha. Majandusaruannetes on laenu kirjas, kuid tihti pole teada, kas need saadi pangast või mõnest teisest firmast. EL rahastuse protsendi suhte muudesse rahastusallikatesse arvutamiseks peaks iga omanik andma andmed, millise summa eest see osteti, mis olukorras mõis oli, kui palju oli kellelgi oma vahendeid restaureerimiseks. Samuti oli vajalik toetuste saamise ja suuruse teadmine, kuid selliseid andmeid ei avaldatud.

Pangad ei soovi mõisatele laenu anda, kuna need ei ole likviidne vara. Samas ollakse teadlikud ka suurema osa mõisate hooajalisest tegevusest. Iga laenu taotlemise puhul on esmatähtis näitaja igakuine sissetulek, sõltumata sellest, kas on tegemist eraisiku või firmaga. Mõisa majandamine on üldjuhul sesoonne ja igakuine sissetulek seega ebastabiilne. Selgus, et Christi Tikerpäe 18 aasta taguse bakalaureusetöö järeldestega võrreldes ei ole midagi muutunud. Jõudsin Tikerpäega ühesele seisukohale, nimelt, et ilma alguses tehtava väga suure toetuseta ei ole võimalik mõisat tööle saada. Tikerpäe koostas oletusliku eelarve keskmise mõisa restaureerimiseks ja majandamiseks. Tegevustest teenitud kasumi neelab ära jooksev finantskulu. Tema arvates vajab mõis lisaks toiteallikat – nt tööstust, mille kasum võimaldab mõisa pidamist ja majandamist. Seejuures võib mõis olla ka suure korporatsiooni

üks lüli, millel on kindlustatud turg.¹⁸³ Suurepärase näide on Lõuna-Soomes Fiskarsi mõis. Kui Euroopas on olemas katusorganisatsioonid, kes tegelevad mõisate toetamisega, siis Eestis neid ei ole.

Uuringus tuli ilmsiks, et enamiku mõisate põhitegevuseks on majutus, toitlustus ja koolitus. Kõrvaltegevused on vägagi erinevad. Pidude korraldamine toimub 42 mõisas, koolitused/koosolekud 39, teater ja kontsert 26, saunad 20, ekskursioonid 19, muuseumid 17, keha ja vaimu protseduurid 15, sport ja inventarirent 14, erinevad mängud 11, kunst 11, muinsuskaitse ja ehitusalane tegevus 10, matkad 8 mõisas jne.

Tegevuste uurimine on oluline. See annab pildi, mis mõisates üldse toimub ehk kust ja milliste teenustega teenitakse raha, milline on alternatiiv omaaegsele põllumajandusele. Eesti mõisad on enamasti suured ja lagunened. Üldjuhul ei saa alustada teenuse pakkumisest mõisale raha teenimiseks. Esmalt on vaja hankida kümneid miljoneid hoonete taastamiseks, et luua tingimused uute tegevuste korraldamiseks. Teenustest teenitav tulu saab katta kompleksi ülalpidamise kulud tulevikus ja toodaks loodetavasti ka tulu. Mõisate majandustulemused sõltuvad pigem toetustest kui teenitud tulust. Olgem ausad – iga euro, mis oma rahast pannakse mõisa ülesehitamisse, ei tule kunagi tagasi. Seega on tasuvusaeg ulatumas sadadesse aastatesse tavalise 10–15 aasta asemel. Mõis ei ole tulutoov äri. Vihula mõisa puhul on EL toetus olnud märkimisväärne, kuna nad on kätte saanud läbi aegade kõige suuremad toetused. Lisaks sellele on võetud suur laen. Vihulas käib töö aasta ringi. Seda üldiselt mujal ei kohta.

Mõisate võrdluste najal sai koostatud Kolga mõisa peamajale esialgne tegevusplaan (ärimudel), mille aluseks on võetud valitsejamaja kulud. Mudel näitas selgelt, et ainult kultuuri, pidude ja toitlustusega ei ole võimalik tulu teenida juhul, kui on tööle võetud kaks inimest. Tuleb taastada teisi hooned ja varemeid, et korraldada tootmine – kalad, taastusravikeskus, toit, töökojad, ka sport ja majutus.

Magistritöö kirjutamine oli hea võimalus tutvuda konkurentide tegevustega. Töö andis selgema ettekujutuse, mis meie mõisamaastikul üldse toimub, aga edukaid rahastusvõimalusi kahjuks ei leidnud. Restaureerimise protsessiks kuluvaid mitmeid kümneid miljoneid tuleb otsida välismaalt.

¹⁸³ C. Tikerpää, *Restoring a manor – investment or squander?* Resüme.

Lisad CD-1:

Intervjuud:

Lisa 1. Birini

Lisa 2. Krimulda

Lisa 3. Mooste

Lisa 4. Mädapea

Lisa 5. Wiurila

Lisa 6. Wääksy

Lisa 7. Mõisate Ühendus

Kasutatud kirjandus ja allikad:

Alatalu, Riin. Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986-2002: rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis. Doktoritöö, Eesti Kunstiakadeemia. Tallinn, 2012.

Ghuri, Pervez; Grønhaug, Kjell. Äriuringute meetodid. Praktilisi näpunäiteid. Tallinn, Külim, 2004.

Hein, Ants. Eesti mõisad. 250 fotot aastaist 1860-1939. Tallinn, Tänapäev, 2009.

Hein, Ants. Eesti mõisarahitektuur: historitsismist juugendini. Tallinn, Hattorpe, 2003.

Kuusik, Sirje; Ohvril, Tiiu. Maaettevõtluse mitmekesistamine. Tartu, Eesti Maaülikool, 2018.

Lounatvouri, Irma; Dölle, Sirkku; Markkanen, Marjut. Signe Brander. Suomen kartanoissa. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Museovirasto, 2008.

Maiste, Juhan. Eestimaa mõisad. Tallinn, Kunst, 1996 ja 2005.

Praust, Valdo. 200 Eesti kaunimat mõisat. Toim. Nele Otto, Tänapäev.

Sakk, Ivar. Läti mõisad. Reisijuht. Tallinn, Sakk & Sakk OÜ, 2006.

Snellmann, Alex. *Suomen aateli, yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809-1939. Suomen ja Pohjoismaiden historian väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki: Unigrafia, 2014.*

Tikerpäe, Cristi. *Restoring a manor - investment or squander?* Bakalaureusetöö, Estonian Business School. Tallinn, 2002.

Vabamäe, Eva-Kaia. Eesti mõisate interjöörid 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul. Magistritöö, Tartu Ülikool. Tartu, 2011.

Internet:

www.mois.ee

www.manor.ee

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/pohiseaduse_preambula.pdf

<https://www.ohtuleht.ee/660775/kas-moisatee-koolini-on-kinni>

http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/23160/vabamae_eva-kaia.pdf

<https://www.nationaltrust.org.uk>

<http://www.wiurila.fi/perinto/?lang=fi/#armfelt>

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Armfelt>

<http://www.wiurila.fi/kartano-museo/?lang=fi/#manor>

https://fi.wikipedia.org/wiki/Wiurilan_kartano

https://et.wikipedia.org/wiki/Carl_Ludvig_Engel

<http://www.wiurila.fi/kartano-museo/?lang=fi/#manor>

www.wiurila.fi

<http://wääksynkartano.fi/historia/>

https://et.wikipedia.org/wiki/Johan_III

<http://wääksynkartano.fi/historia/>

https://fi.wikipedia.org/wiki/V%C3%A4%C3%A4ksyn_kartano

https://lv.wikipedia.org/wiki/Me%C5%BEotnes_mui%C5%BEa

https://et.wikipedia.org/wiki/B%C4%ABri%C5%86i_m%C3%B5is

https://www.redzet.eu/photo/birinu-muiza-V-187-16/view/B%C4%ABri%C5%86u_Pils

<https://et.wikipedia.org/wiki/Lieven>

https://et.wikipedia.org/wiki/Krimulda_piiskopilinnus

<http://krimuldasmuiza.lv/ru/istoriya>

https://et.wikipedia.org/wiki/Krimulda_m%C3%B5is

<http://www.moostemois.ee/>

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=archivalmaterial&action=view&id=3191>

<http://flokksiaed.ee/moisast#nimest>

<http://www.mois.ee/viru/madapea.shtml>

<http://flokksiaed.ee/moisast#mõisahooned>

<http://flokksiaed.ee/moisast#mõisaomanikud>

<http://flokksiaed.ee/pood/püsililled?start=24>

<https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=rakverevalla20180401.2.21>

<http://flokksiaed.ee/kollektsioonid>

<https://epl.delfi.ee/eesti/riigikontroll-muinsuskaitseamet-ei-saa-oma-tooga-hakkama?id=51103633>

<https://www.riigiteataja.ee/akt/119032019013>

<https://mes.ee/laenud>

<https://www.rahandusministeerium.ee/et/regionaalareng-ja-poliitika/siseriiklikud-toetused>

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=72100010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=222005&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=3121010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=446015&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=5105040&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=600714&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=3105010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=2240131&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=3114010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=3113010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=4402020&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=4401010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.struktuurifondid.ee/et/toetatud-projektid/toetatud-projektid?marksona=kasvutoetus&valdkond=All&period%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=&period2%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=&rakendusüksus=All&rakendusasutus=All&toetuse_saaja_vorm=All&rakendusperiod=All&piirkond=&display=grid&sort_by=title&sort_order=ASC

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=5307010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=5302010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=5108010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.struktuurifondid.ee/et/toetatud-projektid/toetatud-projektid?marksona=starditoetus&valdkond=All&period%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=&period2%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=&rakendusüksus=All&rakendusasutus=All&toetuse_saaja_vorm=All&rakendusperiod=All&piirkond=&display=table&sort_by=title&sort_order=ASC

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=3128020&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=446014&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

<https://www.eas.ee/teenused/>

<https://www.eas.ee/teenus/turismiettevetete-arimudelite-rakendamise-toetus/>

<https://www.eas.ee/teenus/turismiettevetete-arimudelite-rakendamise-toetus>

<https://www.rahendusministeerium.ee/et/regionaalareng-ja-poliitika/siseriiklikud-toetused>

<https://www.rahendusministeerium.ee/et/eesmargidtegevused/regionaalareng-ja-poliitika/struktuuritoetuse-meetmed>

<https://www.struktuurifondid.ee/et/toetatud-projektid/toetatud-projektid>

<https://www.rahendusministeerium.ee/et/eesmargidtegevused/regionaalareng-ja-poliitika/regionaaltoetuste-kokkuvotted>

<https://kik.ee/et/rahastatud-projektid#edit-field-maakond-tid-i18n%3Dnull%26edit-field-taotlusvoor-value%3D%26edit-field-rahastusallikas-tid-i18n%3Dnull%26edit-field-valdkonnagrupp-tid-i18n%3D242%26edit-title%3D%26edit-field-toetuse-saaja-nimi-value%3D%26edit-field-aasta-tid-i18n%3Dnull%26edit-field-with-research-value-i18n-1%3D1%26edit-field-with-research-value-i18n%3Don%26edit-sort-by%3Dtitle%26edit-sort-order%3DDESC>

<http://arenduskoda.ee/et/leader/leader-meetme-raames-antav-projektitoetus>

<http://mes.ee/toetused>

<https://www.riigiteataja.ee/akt/127102015011>

http://www.pria.ee/et/toetused/valdkond/leader/leader_projektitoetus_2014/

<https://www.riigikantselei.ee/et/konkurentsivoime-kava-eesti-2020>

<https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuur2020.pdf>

https://www.valitsus.ee/sites/default/files/contenteditors/arengukavad/kultuuripoliitka_2020_aruanne_2015.pdf

<https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/uudised/avaneb-2020-aasta-taluarhitektuuri-toetamise-taotlusvoor>,

https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/180130_lisa1_kultuur2020_aruanne2017_viisi.pdf

https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/180130_lisa1_kultuur2020_aruanne2017_viisi.pdf

https://www.kul.rik.ee/sites/kulminn/files/180130_lisa1_kultuur2020_aruanne2017_viisi.pdf

https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuur2020_aruanne2018.pdf

https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuur2020_aruanne_2019.pdf

https://www.muinsuskaitseamet.ee/sites/default/files/contenteditors/Toetused/Eelarved/restaureerimistoetused_2016.pdf

https://www.muinsuskaitseamet.ee/sites/default/files/contenteditors/Toetused/toetused_2019_kk_lisad_1-4_0.pdf

<https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/jagatud-toetused>

<http://www.erkf.ee/>

<http://kredex.ee/toetus/>

http://www.eif.org/news_centre/search/index.htm?keywords=estfund

<https://superskypark.ee>

<https://www.facebook.com/KosmoparkEstonia/>

<https://superskypark.ee/>

<http://wowkeskus.ee>

<http://www.noblessner.ee/2018-aasta-lopus-avatakse-noblessneri-sadamalinnakus-pohja-euroopa-esimene-virtuaalse-reaalsuse-elamuskeskus/>

<https://www.aripaev.ee/uudised/2019/03/11/kross-pani-koue-moisa-muuki>

<https://www.err.ee/575001/pealtnagija-kaimas-on-uus-moisamuugi-buum>

<https://www.aripaev.ee/top3/2016/11/08/moisate-top-44-edukamat-eesti-mois>

https://www.eas.ee/toetatud-projektid/?s%5Bsort%5D=date_asc&s%5Bcompany_name%5D=&s%5Byear%5D=-1&s%5Bcounty%5D=&s%5Bschema%5D=3113010&s%5Bsearch%5D=Otsi&s%5Breset_value%5D=Taasta

<https://www.ohtuleht.ee/438048/indrek-toome-muus-aktsiad>

<https://maaelu.postimees.ee/4357497/rammid-taastasid-esivanemate-moisa-padisel>

<https://arileht.delfi.ee/news/uudised/erik-niiles-kross-pani-muuki-koue-moisa?id=85568647>

<https://radar.postimees.ee/4452209/radar-otepaa-vallavanem-nappas-sangaste-lossi-oma-perele>

<http://ms.emu.ee/et/uldinfo/uudis/2018/12/20/maaettevotluse-mitmekesistamine>

https://www.europeanlandowners.org/heritage-houses-for-europe/wp-content/uploads/2018/12/HeritageHouses_Workshop-Report-I.pdf

https://www.europeanlandowners.org/heritage-houses-for-europe/wp-content/uploads/2018/12/HeritageHouses_Workshop-Report-I.pdf

https://en.wikipedia.org/wiki/Country_House_Rescue

https://www.youtube.com/results?search_query=Country_House_Rescue

<https://www.rahendus.ee/et/tasuvuse-suhtarvud>

<https://annaabi.ee/majandusmudel@>

<https://ekspress.delfi.ee/sisuturundus/innovaatilised-ettevotted-toimetavad-uumoodi-majandusmudelite-alusel?id=88835153>

<https://tervis.postimees.ee/436224/taastusraviarstide-selts-maaelanikud-ei-saa-taastusravi>

<https://www.riigikontroll.ee/Suhtedavalikkusega/Pressiteated/tabid/168/557GetPage/1/557Year/2006/ItemId/54/amid/557/language/et-EE/Default.aspx>

https://www.hnrk.ee/wp-content/uploads/2018/11/L%C3%8382PUTU-J%C3%83C2%A9RJEKORD_-Ei-tahaks-veel-surra-ahastab-taastusravi-ootav-news.pdf

<https://maaleht.delfi.ee/news/maaleht/uudised/eesti-voiks-olla-tugev-seenekasvatusmaa?id=23960233>

<file:///C:/Users/Anu/Downloads/Seenekasvatuse+perspektiivid+Eestis.pdf>

<https://www.err.ee/575373/ettevete-puuab-eestis-seente-kasvatamise-toostust-rajada>

<http://www.seeneseeme.ee>

<https://www.facebook.com/watch/?v=601100520423630>

Illustratsioonid:

1. Wiurila mõisa asukoht. Google maps kaart.
- 2.-4. ja 6.-7. Alex Snellmann. Suomen aateli, yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939, Suomen ja Pohjoismaiden historian väitöskirja, Helsingin yliopisto. Unigrafia, Helsinki, 2014, lk 45, 63, 71, 117.
5. Krahv August Magnus Gustav Armfelt. <http://www.wiurila.fi/perinto/?lang=fi/#museum>
8. Wiurila, Adler und Dietze, 1845-1852.
https://museot.finna.fi/Search/Results?lookfor=Wiurila&type=AllFields&filter%5B%5D=online_boolean%3A1
9. Wiurilan kartano, 1911. Foto: Signe Brander.
- 10.-24. Fotod autori kogust.
25. Kogu kompleks asub mäe otsas vaatega lahele.
<https://www.google.ee/search?q=wiurilan+kartano&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwiU5dzPiqvYAhXDCJoKHbz5CuYQsAQINg&biw=1145&bih=858#imgrc=tHtmwQIExWoU1M:&spf=1514408325464>
26. Majandushooned.
https://www.google.com/search?q=wiurilan+kartano&tbm=isch&source=hp&sa=X&ved=2ahUKEwjH4bunvMfhAhUOxMOBHdpXD1AQsAR6BAgJEAE&biw=1271&bih=977#imgrc=ceNxPH_uATx_DM:&spf=1554966146827
27. Neogooti magasiit teise mäe otsas. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hirvilinna1.jpg>
28. Majandushoone fassaad ja taamal tühjalt seisev majaderida. <http://www.wiurila.fi/>
29. Wääksy mõisa asukoht. Google maps kaart.
30. Mõisasüda. Foto Wääksy teenijatemaja seinäl.
- 31.-36. Fotod autori kogust.
37. Rundale loss. https://www.google.com/search?biw=1081&bih=815&tbm=isch&sa=1&ei=-IiXL0F4uWuBM2LubAP&q=rundale+mui%C5%BEa&oq=rundale+mui%C5%BEa&gs_l=img.12...251685.255995..257844...0.0..0.71.908.16.....1....1..gws-wiz-img.....0i7i30j0i19j0i7i30i19.wh5NhUfStbA#imgrc=9SvXGeTLYhOI6M:&spf=1545753590444
38. Mežotne loss. https://www.google.com/search?biw=1081&bih=815&tbm=isch&sa=1&ei=TFQixIO-AuXQrgTtpJhQ&q=me%C5%BEotne+mui%C5%BEa&oq=me%C5%BEotne+mui%C5%BEa&gs_l=img.12...60567.61699..63991...0.0..0.62.124.2.....1....1..gws-wiz-img.DwOZxQ0wMyM#imgrc=8pKNc7CLN2L5CM:&spf=1545753734629
39. Edole loss. https://www.google.com/search?q=edole&rls=com.microsoft:et:IE-SearchBox&rlz=1I7IRFI_etEE624&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwi6s_y_qbvAhVNqYsKHQ3aCmAQsAR6BAgBEAE&biw=1081&bih=815#imgrc=LFaSkPz7SaMKnM:&spf=1545752687561
40. Alsunga loss.
https://www.google.com/search?biw=1081&bih=815&tbm=isch&sa=1&ei=7E8iXNfONiBurgTzyayIDQ&q=alsungas+pils&oq=alsunga&gs_l=img.1.3.0i19i2j0i30i19i3.53844.57546..60149...0.0..1.308.1470.17j1j0j1.....2....1..gws-wiz-img.....0..0j0i30j0i5i30i19.Dligq9ctAps#imgrc=n5aHr6pbLoud6M:&spf=1545752611823
41. Jaunpils loss. <https://www.latvia.travel/et/sihtkoht/jaunpils-loss>
42. Krustpils lossis muuseum.
https://www.google.com/search?biw=1081&bih=815&tbm=isch&sa=1&ei=KVAiXLbjO7DHrgSs3JmYBA&q=krustpils+pils&oq=krustpils&gs_l=img.1.0.0i19i2j0i30i19i8.3782.8271..10437...0.0..2.362.1535.20j3-1.....2....1..gws-wiz-img.....0..0j35i39j0i67j0i30.KhMolMf-pAQ

43. Dundaga loss. https://www.google.com/search?biw=1081&bih=815&tbm=isch&sa=1&ei=ElEiXLNgBafqrgSs7rqgAO&q=dundagas+pils&oq=dundagapils&gs_l=img.1.0.0i7i30.135012.138213..140253...0.0..0.67.1014.17.....1....1..gws-wiz-img.....0.FabyNbXAHVQ#imgcr=JK3yxgcQ5Uo1MM:&spf=1545752985014
44. Birini ja Krimulda asukoht. Google maps kaart.
45. Krimulda kihelkonna mõisad 1905.a. https://et.wikipedia.org/wiki/B%C4%ABri%C5%86i_m%C3%B5is
- 46.-50. Birini lossi kodulehelt <https://www.birinupils.lv/en/history/2-uncategorised/537-landlords-chronicles>
51. Vaade lossile. <https://www.entergauja.com/ru/chem-zanyatsya/enter-b-istoriyu/zamok-Birini>
52. Vestibüüli originaaltrepp. <https://www.entergauja.com/ru/chem-zanyatsya/enter-b-istoriyu/zamok-Birini>
- 53.-66. Fotod autori kogust.
67. Osa Krimulda kaardist, mis kujutab mõisa maade eraldamist, uue majanduskeskuse plaan. O. Kvisti joonistus, 1688.a. Foto mõisa stendilt.
69. Vaade mõisa peahoonele Gauja jõe sillalt. Autori kogu.
70. Neli vana fotot Krimulda peahoonest. <http://krimuldasmuiza.lv/ru/istoriya>
71. -88. Fotod autori kogust.
89. Peahoone. <https://www.google.com/search?q=mooste&tbm=isch&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwjR8oj6kpvhAhVr7aYKHcK-BDsQsAR6BAGJEAE&biw=1472&bih=883#imgcr=i35go5MVRfjVkm:&spf=1553443233529>
- 90.-92. Fotod autori kogust.
93. Mõisa üldplaan. https://www.google.com/search?biw=1472&bih=883&tbm=isch&sa=1&ei=0q-XXJ_NMO2ymwW10YiACA&q=mooste+m%C3%B5isa+restaureerimiskoda&oq=mooste+m%C3%B5isa+restaureerimiskoda&gs_l=img.12...59202.63703..65439...0.0..0.283.1297.18j0j1.....1....1..gws-wiz-img.8JgFXT-DuN8#imgcr=85D57xY6MMotjM:&spf=1553444878119
94. Hotell https://www.google.com/search?q=mooste&tbm=isch&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwiQsMmHlvpvAhVjyqYKHZ_oA-EQsAR6BAGJEAE&biw=1472&bih=883#imgcr=tzOLo65IRW7WtM:&spf=1553444378936
95. Viinavabrik <https://www.google.com/search?q=mooste&tbm=isch&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwjR8oj6kpvhAhVr7aYKHcK-BDsQsAR6BAGJEAE&biw=1472&bih=883#imgcr=Wv7YnqsdhTytQM:&spf=1553443233529>
96. Folgikoda <https://www.google.com/search?q=mooste&tbm=isch&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwjR8oj6kpvhAhVr7aYKHcK-BDsQsAR6BAGJEAE&biw=1472&bih=883#imgcr=5dwFtdlZnKckM:&spf=1553443233529>
97. Folgikoja saal. https://www.google.com/search?biw=1472&bih=883&tbm=isch&sa=1&ei=Ia6XXPX4OuaHk74P1em1oAg&q=mooste+m%C3%B5isa+folgikoda&oq=mooste+fol&gs_l=img.1.1.0j0i8i30j0i24i2.317658.319071..322876...0..0.68.233.4.....1....1..gws-wiz-img.....0i30.3V9t5j3upsQ#imgcr=tdMaaCfDFCOdWM:&spf=1553444702482
98. Saviukumaja. https://www.google.com/search?biw=1472&bih=883&tbm=isch&sa=1&ei=0q-XXJ_NMO2ymwW10YiACA&q=mooste+m%C3%B5isa+restaureerimiskoda&oq=mooste+m%C3%B5isa+restaureerimiskoda&gs_l=img.12...59202.63703..65439...0.0..0.283.1297.18j0j1.....1....1..gws-wiz-img.8JgFXT-DuN8#imgcr=oW2tpr0VvXB2M:&spf=1553444878119
- 99.-100. Fotod autori kogust.

101. Tall-tõllakuur.

https://www.google.com/search?biw=1472&bih=883&tbm=isch&sa=1&ei=0q-XXJ NMO2ymwW10YiACA&q=mooste+m%C3%B5isa+restaureerimiskoda&oq=mooste+m%C3%B5isa+restaureerimiskoda&gs_l=img.12...59202.63703..65439...0.0..0.283.1297.18j0j1.....1....1..gws-wiz-img.8JgFxT-DuN8#imgrc=X5nzSZnAUnFmYM:&spf=1553444878119

102. ...ja talli katuse vahetus 2019. Autori kogu.

103. Tervisemaja. https://www.google.com/search?biw=1472&bih=883&tbm=isch&sa=1&ei=0q-XXJ NMO2ymwW10YiACA&q=mooste+m%C3%B5isa+restaureerimiskoda&oq=mooste+m%C3%B5isa+restaureerimiskoda&gs_l=img.12...59202.63703..65439...0.0..0.283.1297.18j0j1.....1....1..gws-wiz-img.8JgFxT-DuN8#imgrc=imhOAH8pk7Yp9M:&spf=1553444878119

104. Vanaajamaja.

<https://www.google.com/search?q=mooste&tbm=isch&source=univ&sa=X&ved=2ahUKEwiQsMmHlpvhAhVjyqYKHZ oA-EQsAR6BAgJEAE&biw=1472&bih=883#imgrc=HdPiuPOx1RHYYM:&spf=1553444378936>

105.-111. Mustvalged fotod 1982.a inventariseerimisest.

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=archivalmaterial&action=view&id=3191>

112.- 133. Fotod autori kogust.

134. Taagepera lossi spaa.

<https://www.facebook.com/wagenkull/photos/pcb.2147571078817166/2147561105484830/?type=3&theater>

135. Kolm fotot TV3 Uudiste droonivideost 24. XI 2018.

SUMMARY

The objective and study aim of this thesis was to analyse and find solutions how manors could be restored and managed in the best possible way; what kind of services to be provided and where they could be advertised as well as, based on this, how it could be possible to change the function of historic buildings and rooms via restoration. The thesis studies the condition of manors, their functions and state financing, which should help to restore and activate manor complexes. Manors and their functioning, whether profitable or not, are compared. It appeared that half of the manors are in the red, some of them having losses up to hundreds of thousands. Based partly on the comparison of manors, an initial action plan of manor complexes was developed.

There are no prior studies, except one Bachelor's thesis, on the issues of restoration and management/financing of different manors as a historic value under the conditions when manors do not possess vast territories, serfs or labourers anymore; in most cases they lack also any agricultural activity or it is still present, but in a very narrow scope. It depends on the condition of the manor and the scope of restoration work whether the sums invested could earn any profit or not. Private owners do not have dozens of millions of Euros to bury them under the cultural values of state importance. Nevertheless, many people are full of enthusiasm to work in order to save building monuments and put them into function. Thus, it was necessary to find sources for financing restoration activities. State has taken upon itself the obligation to preserve culture throughout ages. State has demands, but it itself does not take any considerable steps in order to facilitate the restoration of cultural and artistic values of state importance.

Interest towards manor heritage was born in the 19th century. First, it appeared in the first descriptive studies concerning local communities, developing further in scientific societies paying attention to manor architecture in the middle of that century. At the beginning of the 20th century, the first big survey on the manor architecture was published - several volumes on the special history of manor architecture by Heinz Pirang, including descriptions of the buildings and overviews of manor histories. As a new feature, H.Pirang values also the architecture of the 18th-19th centuries. Some manors were taken under protection before World War II, but many of them were also sold to be demolished (e.g. the great Tuhala Manor near Kose - A.K.). Nevertheless, many manors found a new function as schoolhouses, retirement homes, etc. The process of taking manors under protection continued during the

Soviet period. Since the 1980s, manors attracted the attention of researchers, restoration specialists and the public due historic, architectural and artistic versatility and representativeness.

According to Fredi Tomps, heritage protection was relatively well financed in Soviet Estonia, at the same time it was difficult to find budgetary finances for manors. First restoration works took place in Lahemaa. A fund was founded for this purpose and companies allocated into that fund a certain percentage of their extra profit.

The thesis focuses in greater detail on two manors in Latvia, two in Finland and two in Estonia. In addition, in a table there is information on 78 more manors in Estonia. Regarding the manors in Latvia, Finland and Estonia, there is a general historic description at the beginning of each chapter. The general part of each chapter is followed by a more detailed description of the particular manors - Wiurila and Wääksy Manors in Finland, Krimulda Manor and Birini Castle in Latvia as well as Mooste and Mādapea Manors in Estonia. All these manors are described in greater detail than other 78 manors. Even on the basis of the initial six manors, it would have been possible to draw a cross-section of the functions, business, income and losses of manors and people's attitude.

There is no literature on the business and management of manors, therefore, the author had to find the sources herself, based on the activities of other manors and her own ideas and experience as well as study the conclusions made in Christi Tikerpää's Bachelor's Thesis. In most cases, the relevant information was obtained from the homepages of manors, the homepage of the Centre of Register and Information Systems rik.ee, the homepages of those distributing grants and elsewhere on the Internet.

The main focus was cast on the activity and business data of manors – mostly the grants received during the last decade, the function of manors and the services rendered and visuals as well as the marketing channels. The aim was to analyse to which state the manor has to be restored to make it possible to organise activities in it. Concerning the manors, the only publicly accessible information is the list of projects receiving grants and their reports. The data collected is presented in the form of tables. All the annual reports are publicly accessible on the Internet. It was difficult to obtain balance sheets from Finland and Latvia and in case of Birini Castle, it was impossible. Therefore, Finnish and Latvian manors have been studied separately.

Interviews with owners and managers constitute an important part of the work. These are available on the CD only. Interviews were made with the owners of Wääksy and Wiurila Manors in Finland and the owners of Krimulda Manor and Birini Castle or their representatives in Latvia. In Estonia the author has interviewed the manager of Mooste Manor and the owner of Mädapea Manor. Also earlier interviews have been used, while needed; some short telephone interviews were also made.

It is quickly revealed if the manor has not been properly functioning. The owners of Krimulda and Wiurila are passive and therefore there are also big problems. The owner of Krimulda does not invest in the buildings himself. Allegedly, total profit obtained from health services in the manor is used for reinvestment. Wiurila owner does not want to generate new activities either. The owners of Birini and Wääksy are active and this is shown also in the financial reports of Wääksy. The author has not received any financial reports from Birini.

In Estonia the Mooste Manor belongs to the local government Mädapea has a private owner. At Mooste most of the buildings are rented out to other small companies. The foundation belonging to the local government sees only about the hotel and catering as well as grants for restoration. Mädapea was bought in 1995, but floriculture was started only five years ago.

Finances. Kredex has not worked out any EU finances-based measures for restoration of cultural values. Grants distributed by the Estonian National Culture Foundation are very small - 40 - 2 000€.

The EU Structural Fund finances are distributed by Enterprise Estonia, Environmental Investment Centre, Estonian Support Services Centre (RTK), Regional Competitiveness Enforcement Programme (PKT) (for state-owned buildings only). Unfortunately, in case a private manor wants to become a cultural and touristic complex of all-Estonian importance, such a possibility does not exist for manor owners who are private persons, ngos or foundations. Unfortunately, this depends on the will of the local government, whether the manor will be included in the programme or not. In case the local government does not include it on the list, it is impossible to apply for any grants. Only three manors have been included in the programme by local governments. A private person, NGO or foundation may get only counselling and training. Financial channels of local governments, private persons and private companies are different. This is especially clearly expressed in the Regional Competitiveness Enforcement Programme (PKT), but also in other funding programmes, where the conditions set make it impossible for manors to apply for funding. Private

companies have the only possibility for applying for funding only once a year in the PRIA-Leader programme Meede 3.1 . Ajaloo- ja kultuuripärandi väärtustamise investeringute toetus (alates 2018) (Measure 3.1. Investment funding for the evaluation of historic and cultural heritage)

The author has studied:

General Principles of Cultural Policy until 2020. Heritage Protection

Report on the Implementation of General Principles in 2017. Heritage Protection

Report on the Implementation of General Principles in 2018. Heritage Protection

In addition to the additional funding planned by the heritage protection reform, the state has constantly every year supported the owners of monuments. Hereby, it is not noted that ca 95 % of the applicants do not receive any support. And in case some receive a couple of thousands Euros a year, in exceptional cases 10000-20000, to which self-financing should be added, then such sums would cover only the most urgent emergency work, if any. One cannot speak about the holistic restoration of the manor house or the whole ensemble. In 2017 the budget of the National Heritage Board was 3.76 million Euros and the support for the owners of cultural monuments was ca 675 000. In fact, this is a minor sum for the whole country. In 2004-2018 there was a special funding programme for churches. It appears, that considerable funding for the restoration of monuments has been applied also through the support measures in other ministries, e.g. for the development of tourism, but not in the current 2014-2020 financial period. In fact, for “soft” activities and restoration of buildings was spent 0 Euros.

On the homepages of Enterprise Estonia, PRIA (Agricultural Register and Information Board) and the Ministry of Finances one can find out who, when and how much funding has received. The same applies for the current EU financial period.

Everything depends on the goals of the manor. A primary issue is what to compare and why. The system of measuring the results can be used only in case all the objects under comparison have similar data for comparison. By now it is clear that the auxiliary activities of manors are different, except hotel and catering services, which are provided by almost all the manors under observation. In this particular case, it is possible to compare only relative figures, because single figures might not give a right picture. In fact, it is more important to know what is going on in manors nowadays, i.e. where profit comes. It was necessary to find

alternatives for agriculture, but, in case of big dilapidated manors, even this takes first tens of millions to create a basis for further activities.

In 99 % of manors the basic activity is accommodation and catering, followed by: organisation of different parties in 42 manors, training/meetings 39, theatre and concerts 26, saunas 20, excursions 19, museums 17, wellbeing 15, sports and renting of equipment 14, different games 11, arts 11, heritage protection and building 10, hiking in 8 manors, etc.

Regarding grants, local governments and private owners are treated very unequally. Private owners cannot apply for higher sums than 50 000 € even in the LEADER programme. For example, in 2018 those who received funding from LEADER – NGO Moe Mõis (via Arenduskoda NGO EELK Ilumäe Congregation, Tapa and Kadrina rural municipality governments, Lehtse Cultural Society NGO, Neeruti Society NGO and none of the grants was over 17000 €. A bit for everybody, but nothing can be completed by this. In 2018 only three applicants received money. Many other local governments also received funding, though they are state-financed. A considerable sum from LEADER measures goes for buying means of production and for paperwork. While analysing grant sums, it appears that NGOs, societies, clubs and foundations have received, as a rule, less than 10000 Euros.

The condition of manors before receiving the grants and funding has been extremely different – from relatively good condition to ruins. Therefore, it was very difficult to evaluate how much own money or external sums (including from abroad or bank loans) were used for each particular object. Annual reports do include bank loans, but it is not marked whether they were received from a bank or from another company. In order to get the EU funding percentage ratio into other sources of financing, every owner should give data on the initial condition of the manor, the purchase price, how much own resources were used for restoration, whether and how many grants were received. obviously, such data was not published. Business results of manors depend on grants, because, frankly speaking – every euro put into the development of a manor out of one's own pocket, will never give profit. In best cases, one can earn enough to pay back bank interests, but nobody knows how to pay back the whole sum, for example, in case of bullet-payments. Annuity payment as a monthly sum is much higher than the bullet, but in case the owner himself has no money and he has to pay back the loan out of the manor activities, then in winter, obviously, there are few visitors and the sums earned are also low or even nonexistent. Banks are not willing to give bank loans to manors as they are not liquid assets and banks know very well about the seasonal

character of the majority of manors. In case of every loan application, the first question is about the monthly income be it a private person or a company. In case of the Vihula Manor, the EU funding has had a considerable effect, because they have received the highest sums ever through the years. Vihula functions all year round, which is a rare case for most of the manors.

The author did not get much help from the book “Maettevõtluse mitmekesistamine” (“Diversification of Rural Life”) by Sirje Kuusik and Tiiu Ohvril, because the activities mentioned there can hardly survive on their own or they must get some external help. This is rather a minor activity or fun for rural house-wives raising children.

Heritage Houses for Europe. Exchange & Innovate. Workshop Report on “Identifying business models for family-owned heritage houses” did not offer anything new either. All this is well-known for manor owners in Estonia.

TV programme *Country house rescue* offered only opening of houses for the public and organising of parties or training courses.

The preamble of the Constitution of the Republic of Estonia (1992) says: With unwavering faith and a steadfast will to strengthen and develop the state which embodies the inextinguishable right of the people of Estonia to national self-determination and which was proclaimed on 24 February 1918, which is founded on liberty, justice and the rule of law, which is created to protect the peace and defend the people against aggression from the outside, and which forms a pledge to present and future generations for their social progress and welfare, which must guarantee the preservation of the Estonian people, the Estonian language and the Estonian culture through the ages, the people of Estonia, on the basis of § 1 of the Constitution which entered into force in 1938, and in the referendum held on 28 June 1992, have adopted the following Constitution.

The Republic of Estonia, which herself has taken objects under state protection, does not allocate any money from European grants during the period 2014-2020, except PRIA- Leader Measure 3.1. Ajaloo- ja kultuuripärandi väärtustamise investeeringute toetus (Investment support for evaluation of historic and cultural heritage). However, grants are small and the majority of applicants get nothing. During the current support period, ministries have not worked out any direct or indirect support measures for private manors. During the previous periods there were support schemes, for example, for the development of tourism. The state

has demands, but it does not take any considerable steps to promote the renovation of objects of all-Estonian importance with cultural and artistic value. This way the state itself violates our constitution.

The final goal of the thesis was to find the way and source for funding the restoration of manor ensembles requiring tens of millions of Euros and starting profitable activities.

The reality was that nothing has changed in comparison with Christi Tikerpää's conclusions of her Bachelor's Thesis dating back 17 years. Both Tikerpää and I came to the same conclusion that it is not possible to launch a manor without an initial big funding. It was good to learn about the activities of competitors. *Tikerpää developed a hypothetical budget for the restoration and management of a medium-sized manor. Theoretically, all the profit earned through activities will be used by current financial expenses. The author came to the conclusion that:*

** due to the necessity for a big initial investment, a manor cannot survive independently nowadays;*

** a manor needs an additional source of income – e.g. an industry, the profit of which could allow managing a manor;*

** a manor can be one unit in a big corporation, which has a secure market;*

**in many of the European countries there are umbrella organisations to preserve cultural heritage, because posh villas and castles cannot be self-supporting. Estonia does not differ from the rest of Europe. Nevertheless, there are no umbrella organisations in Estonia to distribute grants.*

Estonia lacks now the preconditions, which historically helped manors:

** great and poor Russian Empire. Was the Russian Empire really so poor if it was able to buy products from Estonian manors? It is well-known that when relations with Russia were good, small manors in Estonia were turned into posh castles and auxiliary buildings.*

** slave labour;*

** production of spirit, which was once the basis for the whole chemical industry, does not have that importance any more.*

The following activities could be planned for Kolga manor: rehabilitation with a pool, plantations, mushroom and fish farming, cultural events, alcohol production for foreign markets, sports, children activities and hotels. Unfortunately, tens of millions of Euros needed for this, should be found outside of Estonia, because Estonia does not care for her cultural monuments.